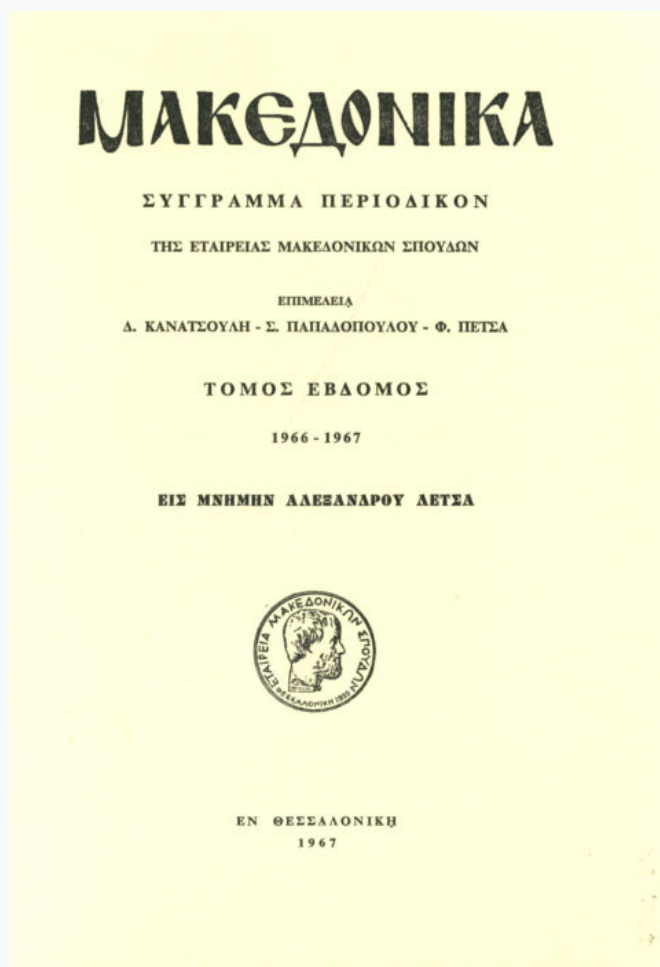

Μακεδονικά

Τόμ. 7 (1967)

Εις μνήμην Αλέξανδρου Λέτσα

Οι πολεμικοί άντρες της Μακεδονίας κατα την προεπαναστατική περίοδον: Αρματολοί, κλέφτες και πειραταί

I. K. Βασδραβέλλης

doi: [10.12681/makedonika.971](https://doi.org/10.12681/makedonika.971)

Copyright © 2015, I. K. Βασδραβέλλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βασδραβέλλης I. K. (1967). Οι πολεμικοί άντρες της Μακεδονίας κατα την προεπαναστατική περίοδον: Αρματολοί, κλέφτες και πειραταί. *Μακεδονικά*, 7, 31-76. <https://doi.org/10.12681/makedonika.971>

ΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ

(ΑΡΜΑΤΟΛΟΙ, ΚΛΕΦΤΕΣ ΚΑΙ ΠΕΙΡΑΤΑΙ)

Μέχρι πρό τινων ἐτῶν δὲν ὑπῆρχε μελέτη, ἀσχολουμένη μὲ τὴν προεπαναστατικὴν ὀργάνωσιν καὶ δρᾶσιν τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Αἱ ἐλάχισται καὶ συγκεχυμέναι πληροφορίαι εἰς τινα συγγράμματα οὐδὲν τὸ συγκεκριμένον προσέφερον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ μόνον, ὅταν ἐδημοσιεύθησαν τὰ ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας¹, εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐπίσημοι πληροφορίαι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Βάσει τῶν ἀρχειακῶν τούτων κειμένων καὶ ἄλλων τινῶν πληροφοριῶν, ἐδημοσίευσα κατὰ τὸ ἔτος 1950 σχετικὴν ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας², ἀργότερον δὲ καὶ ἐτέραν διὰ τὴν πειρατείαν εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἰδίαν χρονικὴν περιόδον³.

Κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν ἔκτοτε διάστημα εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος καὶ ἄλλαι τινὲς πληροφορίαι, ὡς καὶ συγγράμματα καὶ μελέται ξένων καὶ Ἑλλήνων συγγραφέων, αἵτινες προσέφερον καὶ νέον ἱστορικὸν ὕλικόν ἐπὶ τοῦ θέματος. Ἐν ὧσιν τῶν ἀνωτέρω ἐσκέφθην νὰ ἐρευνήσω ἐξ ὑπαρχῆς τὸ ὅλον θέμα δημοσιεύων τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἀπηλλαγμένην ὅμως τῶν ἱστορικῶν ἐκείνων τουρκικῶν ἐγγράφων, ἅτινα περιέλαβον εἰς τὴν πρώτην μου ἐργασίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπλῶς παραπέμπω. Ἐχω τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ δημοσιευομένη ἤδη μελέτη μου θὰ συμβάλῃ ἐπιτυχῶς εἰς τὴν ἐρευναν τοῦ ὅλου θέματος ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἱστορικῇ περιόδῳ, ἣ γυνῶσις τῆς ὁποίας εἶναι ἐλλειπτής, ὡς καλῶς γνωρίζουν οἱ ἀσχοληθέντες ἐπὶ τούτῳ.

¹ Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐπιμελεία Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἑκδόσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Α'. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1952. Β'. Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης 1598-1886, Θεσσαλονίκη 1954. Γ'. Ἀρχεῖον τῆς Μονῆς Βλατάδων 1446-1839, Θεσσαλονίκη 1955.

² Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἀρματολοί καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1955.

³ Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἡ πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, «Μακεδονικά» 5 (1963) 319-362.

Ἡ πολεμικὴ παράδοσις τῶν ὀρεινῶν κατοίκων τῆς Μακεδονίας, ὑφισταμένη ὡς γνωστὸν ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων χρόνων¹ κυρίως ὡς σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἠνόνησε τὴν ἀνάπτυξιν πολεμικῶν ἀνδρῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Δὲν ἔχομεν εἰσέτι στοιχεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ν' ἀποδεικνύηται ποία ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ κατάκτησιν τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἂν ὑφίστατο θεσμὸς τις παρόμοιος ὀρεινῶν φυλάκων τῶν στενωπῶν (ντερβένια) ἢ ἄλλος τις θεσμὸς ἀρματολῶν, ὡς οὗτος ἐξειλίχθη περαιτέρω καὶ ὡς θὰ διαλάβωμεν εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν. Ὁ ἐκ τῶν ἱστοριογράφων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ ἐκ Μακεδονίας καταγόμενος Νικόλαος Κασομούλης² ἀνάγει τοὺς ἀρματολούς, στηριχθεὶς εἰς διηγήσεις καὶ παραδόσεις παλαιῶν ἀρματολῶν, εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ Σκεντέρμπεη (1405-1468), νομίζομεν ὅμως ὅτι θὰ ἤμεθα πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὁ θεσμὸς αὐτὸς συνεστήθη ἢ ἀνασυνεστήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων³ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ ἀρματολισμοῦ

¹ Ὁ Ῥωμαῖος ἱστορικὸς Titus Livius γράφει: «...permisit ut praesidia armata haberent...», ὁ Διόδωρος Σικελιώτης, XXXI, 8, 9: «...ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῆς Μακεδονίας τοίοις, διὰ τὰς ἐκ τῶν παρακειμένων ἐχθρῶν ἐπιβουλὰς, κατέστησαν στρατιώτας οἱ Ῥωμαῖοι...», ὁ δὲ Πολύβιος, IX, 35, 2 «...Τίνας καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξιοῦσθαι Μακεδόνας, οἱ τὸν πλείω τοῦ βίου χρόνον οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας...». Βλέπε καὶ Ἀντ. Κεραμοπούλου, Τι εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, Ἀθῆναι 1939, σ. 76, 77, 122, 123.

² Ν. Κασομούλης, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, 1821-1833, Ἀθῆναι 1939, τ. 1, σ. 2 κ.ε.

³ Μικρὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους παρεχωρήθη εἰς τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὸ προνόμιον νὰ φυλάσσουν τοὺς 24 πύργους τῆς παραλίας (Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, ἔ.α. σ. 1-3). Τὸ παραχωρηθὲν τοῦτο προνόμιον, ὅπερ κατηργήθη τὸ ἔτος 1605, φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ ἔχη σχέσιν μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ τὰ καθήκοντα τῶν παλαιωτέρων ἀρματολῶν, ὅπως ἐξειλίχθησαν ἀργότερον διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου. Πρόκειται βεβαίως περὶ φυλάκων ἐντὸς τῶν πόλεων μὲ ἰδιαιτέρα καθήκοντα, οἵτινες ἀπηλλάσσοντο προνομιακῶς τῆς καταβολῆς ὀρισμένων φόρων, ἀπαριθμουμένων εἰς τὸ παρὰ τοῦ γράφοντος, εἰς τὸ ἐκεῖ δημοσιευθὲν φερμάνιον. Ἐάν τελικῶς γίνεται παραδεκτὸν ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον καὶ φυσικὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα (Μακεδονίαν) συνεστήθη ἢ ἀνασυνεστήθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πρέπει νὰ τὸν τοποθετήσωμεν χρονολογικῶς εἰς τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Ἐάν δὲν κατεστρέφοντο ἐκ πυρκαϊᾶς τὰ παλαιότερα τοῦ ἐτους 1627 τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Βεροῖας - Ναούσης, τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Καστορίας, θὰ εἴχομεν περισσοτέρας καὶ παλαιότερας πληροφορίας ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Ὁ καθηγητὴς κ. Ἀ. π. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 1, Θεσσαλονίκη 1961, ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι μᾶλλον ἐπὶ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Β', πορθητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐφηρμοσθὲν τὸ σύστημα ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου, ἢ δὲ γνώμῃ αὐτῇ γίνεται μέχρι τῆς στιγμῆς ὡς ἡ πλέον πιθανή. Ὁ Cl. Faurel, Chants populaires de la Grèce moderne, μετάφρ. Ἀπ. Χατζηγεωργίου, Ἀθῆναι 1956, σ. 21-31, ἀνάγει τοὺς ἀρματολούς εἰς τὰ πρώτα ἔτη τῆς διαδοχικῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐ-

(Martoloz) διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὑπαίθρου χώρας, δεινοπαθούσης ἀπὸ τὴν δρᾶσιν τῶν κ λ ε φ τ ὠ ν καὶ ἄλλων ἀτιθάσσωσιν στοιχείων ἢ καὶ κακοποιῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Πρὶν ὅμως προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, κρίνομεν σκόπιμον νὰ ἐξετάσωμεν ἐν συντομίᾳ, πῶς ἐμφανίζεται ὁ θεσμός οὗτος τόσον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὅσον καὶ εἰς τοὺς βορείους αὐτῆς γείτονας κατὰ τὸ διάστημα τῆς Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς καὶ τοὺς Τούρκους συγγραφεῖς, τόσον εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, προϋπῆρχον ἀρματολοί, δηλαδὴ στρατιῶται (Milisin) ὀνομαζόμενοι ἀρματολοί εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἑνετῶν¹, οἵτινες κατὰ μίαν ἐκδοχὴν ὑπῆρχον καὶ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους. Κατὰ τὸν Ἀυστριακὸν συγγραφέα Barbar², οἱ σχηματισμοὶ τῶν ἀρματολῶν συνεστήθησαν ἀπὸ τὸν σουλτάνον Μουράτ τὸν Β', τὸν πορθητὴν τῆς Θεσσαλονίκης, κατὰ τὸ ἔτος 1421, καίτοι ἄλλοι Τούρκοι συγγραφεῖς δέχονται προγενεστέρας χρονολογίας. Ὡς προκύπτει ἀπὸ χειρόγραφα τῶν ἐτῶν 1486 καὶ 1490, εὐρεθέντα εἰς Βοσνίαν, ὑπῆρχον ἀρματολοί εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας φυλάσσοντες τὰ ἐκεῖ τουρκικὰ φρούρια, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπετίθεντο οἱ Ἑνετοί. Ἀρματολοί ἐπίσης ὑπῆρχον εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων. Εἰς μίαν παρέλασιν θριαμβευτικὴν τοῦ Φερχάτ πασᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (1575) συμμετεῖχον καὶ ἀρματολοί, φέροντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς

παρχίας. Παρόμοιόν τι ὑποστηρίζει καὶ ὁ Λ. Κ ο υ τ σ ο ν ῖ κ α ς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Γενικῆς Ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1864, τ. 2, σ. η-ια. Βλέπε καὶ τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821 Δ. Αἰ ν ι ᾱ ν, Βιβλιοθήκη τοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1852, σ. 272 κ.ε. Βλ. καὶ Dr Robert Anhegger, Martoloslar Hakkında (τουρκιστὶ) εἰς τὸ περιοδικὸν «Turkiyat Mecmuası», ἐκδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σταμπούλ, τ. 7-8 (1942), σελ. 282-320. Οἱ Τούρκοι ἀποκαλοῦν τοὺς ἀρματολοὺς Martoloz ἢ Martoloz ἢ Martolos. Συνήντησα εἰς τὰ ἀρχαιακὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου Βεροῖας πλειστάκις τὴν φράσιν Mertiloz Keferesi=ἄπιστος ἀρματολὸς (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοί καὶ κλέφτες, σ. 77, 82). Κατὰ τοὺς Τούρκους ἡ λέξις ἔχει τὴν ἔννοιαν κατὰ καιροὺς, ὀπλοφόρος, φρουρός, σερδάρης τῆς ἐρήμου, πειρατῆς τοῦ Δουνάβεως, χριστιανὸς Τούρκος στρατιώτης τῶν συνόρων (Ashik pasha Zadé καὶ Ahmed Refik). Εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς, Οὐγγρους, Τσέχους κ.λ.π., ἔχει τὴν ἔννοιαν, κακοῦργος, αἰχμαλωτίζων ἐμπόρους, ληστὴς ἀνθρώπων. Ὁ ὕβριστικός χαρακτήρ τῆς λέξεως ἀπὸ τοὺς Τσέχους, Οὐγγρους κ.λ.π. ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Anhegger, ἑ.ἂ. σ. 285, εἰς τὸ ὅτι οἱ λαοὶ αὗτοι, μὴ ἔχοντες μεθοριακὴν ἐπικοινωνίαν μὲ τὴν Τουρκίαν, παρερμηνεύσαν τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀποδῶσαντες ὕβριστικὴν ἔννοιαν.

¹ C. M. Sathas, documents inédits κ.λ.π., Paris 1880-1890, τ. IV, σ. LVI, σημ. 4.

² Δὲν ἀνεῦρον τὴν ἐργασίαν τοῦ Leo Barb ar, Zur wirtschaftlichen Grundlage des Feldzuges der Türken gegen Wien im Jahre 1683 (Wiener Staatswissenschaftliche Studien XIII, sayi 1, Wien-Leipzig 1916), ἀλλὰ στηρίζομαι εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Anhegger.

των ἐπιμήκη ἐρυθρά καλύμματα (κιουλάχ). Εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑπῆρχον ἄρματολοι κατὰ τὸ ἔτος 1661 ἐκτελοῦντες καθήκοντα φρουρῶν. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν Τούρκοι, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ τινες Βούλγαροι. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Βιέννης (1683), εἰς τοὺς ἄρματολοὺς εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ δίωξις τῶν κλεφτῶν (χαϊντοῦκ).

Κατὰ τὸ ἔτος 1721 μαζὺ μὲ τοὺς πανδούρους (φύλακας) ὑπῆρχον καὶ ἄρματολοι εἰς τοὺς καζάδες Ἰστιμάν, Ἀβρὲτ - Χισάρ (περιοχὴ Κιλκίς), Πετριτσίου, Βαρδαρίου, Νευροκοπίου, Βοδενῶν (Ἐδέσσης), Πιρότ, Βεροίας, Σόφιας, Βερκοβίτσης, Ραζλούκ, Τατάρ Παζαρτζίκ, Κομοτινῆς, Μπαλατᾶ, Δράμας, Μπρέζνικ, Κούκλοβο(;), Σερρῶν, Δούπνιτσας, Φιλιππουπόλεως, Μελενίκου, Ζίχνας, Πραβίου, Καβάλας, Σιρισνίκ(;), Κιουσταντίλ, Ναούσης, Ἀλῆ Τσελεμπή καὶ Σαμακόβου. Εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν οἱ ἄρματολοι εὐρίσκοντο εἰς 30 καζάδες καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο ὡς στρατιῶται διὰ νὰ φυλάττουν τὰ σύνορα (ὄροφύλακες). Ἀπὸ ἓν φερμάνιον τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτ τοῦ Γ' προκύπτει ὅτι εἶχε διαταχθῇ ἡ διάλυσις τῶν ἄρματολῶν καὶ τῶν πανδούρων, ἔνεκα διαφόρων ὑπερβασίων αὐτῶν, καὶ ἡ ἀντικατάστασίς των διὰ στρατιωτῶν τῶν φυλακίων (ντελμπέντεϊ). Ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς Anhegger ὑποστηρίζει ὅτι, παρὰ τὴν διαταγὴν ταύτην τοῦ Ἀχμέτ, οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι δὲν διελύθησαν, ἀλλὰ ἐνεφανίσθησαν συντόμως εἰς διάφορα ἐπαναστατικὰ γεγονότα πού ἐλάμβανον χώραν. Ἡ διαπίστωσις αὕτη εἶναι καθ' ὅλα ἀληθὴς καὶ θ' ἀποδειχθῇ κατὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος ἐκ τῶν παρατεθησομένων κατωτέρω νέων στοιχείων.

Μετὰ τὴν διαπίστωσιν (κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς, καὶ ἡ Τουρκία ἦτο τὸ κυρίαρχον κράτος εἰς τὰ Βαλκάνια) ὅτι ὑπῆρχον ἐντόπιοι ἄρματολοι χριστιανοὶ εἰς τὴν Βοσνίαν, τὴν Δαλματίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Βουλγαρίαν, θὰ ἴδωμεν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τοὺς Ἕλληνας ἄρματολοὺς, ὅπως ἐμφανίζουν τούτους οἱ Τούρκοι συγγραφεῖς.

Εἰς τὴν ἑλληνικὴν περιοχὴν τῆς παλαιᾶς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ὑπῆρχον ἄρματολοι πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτίσεως, τοῦ θεσμοῦ τούτου ἀνασυσταθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας Ἀζιῶ καὶ Ἀλιάκμονος, μέχρι τῶν κόλπων τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἀρτης. Οἱ σπουδαιότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν οἱ τῆς περιφερείας Ἀγράφων, ἔχοντες δικαίωμα νὰ ὀπλοφοροῦν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Β'. Ἀρματολοι ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν τῆς Καστοριάς εἰς τὸν δρόμον μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τὴν στρατιωτικὴν ὁδὸν Λαρίσης - Μοναστηρίου. Ἡ διαφύλαξις τῶν στενωπῶν (ντερβένια) τῆς Πίνδου, μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τοὺς ἄρματολοὺς τῶν Ἀγράφων.

Οἱ ἐκχριστιανισθέντες Ἀλβανοὶ τῶν Μεγάρων, οἱ κατοικοῦντες τὰ 5 μεγάλα χωρία, τὰ Δερβενοχώρια, ἐφύλαττον τὴν στενωπὸν Κιθαιρώνας

καὶ Χαιρωνείας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἐκκαθαρίζοντες τὰς περιφερείας ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας κλέφτες. Οἱ κλέφτες¹ ποὺ κατέφευγον εἰς τὰ βουνὰ ἦσαν ὁπαδοὶ τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἐθνικοὶ ἥρωες κατὰ τὰς ἐλληνικὰς ἀντιλήψεις. Κατὰ τοὺς Τούρκους ἦσαν λησταί, ἀλλ' ἀπετέλουν ἀξιόλογον ἀντίπαλον διὰ τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Οἱ ἄρματολοι, συνεργαζόμενοι πολλάκις μὲ τοὺς κλέφτες καὶ τοὺς ἐπαναστάτας, ἐδημιούργησαν μίαν κατάστασιν ἀμφιβολίας καὶ ἐκκρεμότητος εἰς τοὺς Τούρκους, ὅπως μαρτυρεῖ ἐν δημοτικῷ τραγουδί διὰ τὸν ἄρματολὸν καὶ ἐν συνεχείᾳ κλέφτην Νικολὸν Τζοβάραν τοῦ ἔτους 1672², ποὺ ὑπῆρξεν ἄρματολὸς εἰς τὸν Λοῦρον καὶ κλέφτης εἰς τὸ Καρπενῆσι, ἀλλὰ καὶ μία χαρακτηριστικὴ ἀπάντησις τοῦ Φώτου Τζαβέλλα (ὑπὸ μορφὴν δημοτικοῦ τραγουδιοῦ) πρὸς τὸν Τεπελενλή Ἀλῆ πασά³.

Τὰ ὄρεινὰ τῆς Ρούμελης ἀρχικῶς εἶχον διαιρεθῇ εἰς 14 ἄρματολίκια⁴, ἀργότερον περιορίσθησαν εἰς 10-12, ηὔξθησαν δὲ ἐκ νέου εἰς 17, ἐξ ὧν τὰ 4 εὗρίσκοντο εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου.

Οἱ ἄρματολοι ἀπετελοῦντο, ἀπὸ ἀπόψεως σωματικῆς διαπλάσεως, ἀπὸ τοὺς πλέον ἰσχυροὺς ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, ὀρεσιβίους, κυνηγοὺς κ.λ.π. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦσαν ἅπαντες χριστιανοί, ἔνεκα τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ εἰς τὰς ἄλλας περιφερείας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας οἱ μουσουλμάνοι ἄρματολοι ἀπετέλουν τὴν πλειοψηφίαν.

Οἱ ἄρματολοι ὀργανωμένοι εἰς μίαν ἡμιστρατιωτικὴν ὀργάνωσιν, ἐνοπλιοὶ καὶ διάγοντες βίον ἀνεξάρτητον εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, ἦσαν διὰ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀξιόλογος δύναμις, μὴ δυναμένη νὰ καταπολεμηθῇ εὐκόλως, ὥς τοῦτο ἀπεδείχθη κατὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1736.

Ἡ διαταγὴ διαλύσεως τῶν ἄρματολῶν ὑπὸ τοῦ Ἀχμέτ Γ', ὡς διέλαβον ἀνωτέρω, κατὰ τὸ ἔτος 1721 εἰς τὰς περιοχὰς Κομοτινῆς, Καβάλας, Πραβίου, Βεροίας καὶ Σερβίων, τῶν ὁποίων κατὰ πλειονότητα οἱ κάτοικοι ἦσαν χριστιανοί (Ἑλληνες), δὲν ἔσχεν ἱκανοποιητικὰ ἀποτελέσματα διὰ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἀφηρέθησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνας ἄρματολοὺς περιοχαί, ὅπως εἰς τὰ Σέρβια ἡ στενωπὸς Λαρίσης - Μοναστηρίου (Σαραντάπορον). Ἡ δυναμικὴ αὐτὴ πολιτικὴ ἐφηρμόσθη

¹ Οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν τοὺς κλέφτες καὶ «Χαϊδοὺτ κεφερισή» = ἄπιστοι κλέφτες καὶ «ἰσμπαντίτ χαϊδοὺτ ἔσκιᾶ» = κακοῦργοι καὶ κακοποιοὶ κλέφτες (Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 77, ἔγγραφον 28).

² Ὁ A n h e g g e r, ἔ.ἀ. σ. 298, παραθέτει μετάφρασιν τοῦ τραγουδιοῦ εἰς τὴν γαλλικὴν.

³ E m. L é g r a n d, Recueil de chansons populaires grecques, Paris 1874, σ. 81.

⁴ Οὐδεμία μνεία γίνεται περὶ ἄρματολῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα, ἀλλὰ καὶ ὁ γράφων οὐδεμίαν ἀνεκάλυψε πληροφορίαν κατὰ τὴν ἔρευναν εἰς τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα Θεσσαλονίκης - Βεροίας - Ναούσης.

καὶ ἀπὸ τὸν Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶν, ὅστις διετέλεσεν ἐπὶ 15 ἔτη ἐπόπτης τὸν ντερβενίων (ντερμπεντάτ ναζήρ). Ἡ ἐξασθένησις ὁμως τὼν ἀρματολῶν ἐπέφερε τὴν ἐνίσχυσιν τὼν κλεφτῶν καὶ τοιουτοτρόπως εἶχομεν συγκρούσεις αὐτῶν, δηλαδὴ τὼν συνεργαζομένων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Ἑλλάδος μὲ τοὺς Τουρκαλβανούς.

Κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πρῶτοι οἱ ἀρματολοὶ συμμετέσχον εἰς αὐτὴν καὶ οἱ καπετανεῖοι τούτων διεκρίθησαν ὡς ἀρχηγοὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ¹.

Ἐν ὧσι τὼν ἀνωτέρω, βραχύτατα ἐκτεθέντων, θὰ ἐκθέσωμεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην τὰ πορίσματα τῆς ἐρευνῆς μας ἐπὶ τὼν ἀρχείων τῆς Τουρκοκρατίας ἐν Μακεδονίᾳ². Ἡ μελέτη τὼν ἀρχείων αὐτῶν ἔφερεν εἰς τὸ φῶς ἐπίσημα ἔγγραφα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἐν Μακεδονίᾳ, ἐκ τὼν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ θεσμὸς τὼν ἀρματολῶν, ἀπάντων ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐμφανίζεται ἐν τῇ Βορείῳ Ἑλλάδι κατὰ τὸ ἔτος 1627³, δηλαδὴ 56 ἔτη πρὸ τῆς ναυμαχίας ἐν Ναυπάκτῳ, καθ' ἣν διάφοροι ἐξεγέρσεις ἐσημειώθησαν ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὼν Τούρκων, λίαν αἱματηραὶ ὁμως διὰ τὸν ἑλληνισμόν⁴.

¹ Πλὴν τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης βιβλιογραφίας, διὰ τὴν μελέτην τοῦ θέματος τὼν ἀρματολῶν εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον βλέπε καὶ 1) A sh i k P a s h a Z a d e, Von Hirtenzelt zur hohen Pforte κ.λ.π., Graz 1959. 2) I v a n S a k a z o v, Bulgarische Wirtschaftsgeschichte, Berlin und Leipzig 1929. 3) S e m s e d d i n S a m i, Kamus-I-Turki, Istanbul 1314. 4) I. H l o r o s, Lexicon Turko-Ellenikon, Istanbul 1900. 5) G. F i n l a y, History of the Greek revolution, Edinburg-London 1861-1877. 6) F r. P o u q u e v i l l e, Voyage dans la Grèce, Paris 1820. 7) J. d e H a m m e r, Histoire de l' empire ottoman, Paris 1837. 8) Ὁ Βούλγαρος συγγραφεὺς Matkovski εἰς τὸ περιοδικὸν Izvestija na Instituta za Istorija τόμος 14-15 (1964) καὶ εἰς τὰς σελ. 195-212 ἐδημοσίευσεν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haydutite v Makedonija prèz pèrvata polovina na XVII vek (Οἱ Χαϊδοῦκοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ 17ου αἰῶνος) βουλγαριστί. 9) Τελευταίως ὁ Ρουμᾶνος συγγραφεὺς S. Jancovici εἰς τὸ περιοδικὸν Studii și articole de Istorie, τόμος VI (1964) 47-60, ἐδημοσίευσεν πραγματείαν ὑπὸ τὸν τίτλον Haiducia în Balcani. Forma de lupta sociala și antiotomana (Ἡ κλεφτουριά εἰς τὰ Βαλκάνια, μορφή κοινωνικοῦ καὶ ἀντιοθωμανικοῦ πολέμου) ρουμανιστί. Ἡ πραγματεία παρουσιάζει ἐνδιαφέρον παρ' ὅλην τὴν πτωχὴν βιβλιογραφίαν καὶ τινὰ τολμηρὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὅποια καταλήγει ὁ συγγραφεὺς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μορφήν καὶ τὰ αἰτία τῆς ἐμφανίσεως τῆς κλεφτουριάς πρὸ τοῦ 17ου αἰῶνος. Ὁ συγγραφεὺς παραλείπει ὡσαύτως νὰ μνημονεύσῃ τὰς πηγὰς τὼν ἱστορικῶν ἀρχείων Μακεδονίας, ἅτινα ἐδημοσίευσεν, τὼν ὁποίων ὁμως ποιεῖται χρῆσιν (ἐ.ἀ. σελ. 54, 55, 56) ἐν τῇ πραγματείᾳ του. Ἐπίσης οὐδὲν διαλαμβάνει περὶ ἀρματολῶν εἰς τὴν Βόρειον Μακεδονίαν, Βουλγαρίαν, Ρουμανίαν κ.λ.π., περιορίζων τὴν μελέτην του μόνον εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ δράσιν τὼν κλεφτῶν (Haiducia).

² Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, ἐ.ἀ.

³ Βασδραβέλλης, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6.

⁴ Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἀθήναι 1925, τ. 5, μέρος Β', σ. 87. E. Charrière, Négociations de la France dans le Levant, τ. III σ. 262.

Γενεσιουργός αίτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἐθεσπίσθη ὁ θεσμός τῶν ἀρματολῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ὡς ἐμφανίζεται ἐκ τῶν ἀρχεϊκῶν τούτων ἐγγράφων, εἶναι ἡ δίωξις τῆς ληστείας. Φορεὺς τῆς ληστείας εἶναι ὁ κλέφτης. Ἐσκιᾷ τὸν ἀπεκάλουν οἱ Τούρκοι, χαϊντοῦκ οἱ Σλάβοι, οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Μακεδονίας. Εἰς τὴν συλλογὴν τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων, ποὺ ἐδημοσίευσα, οἱ κλέφτες ἀποκαλοῦνται ἀπὸ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν λησταί, κακοῦργοι, ἐπαναστάται.

Θ' ἀσχοληθῶ δι' ὀλίγων μὲ τὸν κλέφτην, διὰ τὸν ὁποῖον πολὺς ρομαντισμός ἐπεκράτησεν καὶ ἀχαλίνωτος ἀφέθη ἡ φαντασία τῶν παλαιότερων ἱστοριογράφων, περιηγητῶν καὶ λογοτεχνῶν, οἵτινες ἔθιξαν τὸ σκοτεινὸν εἰσέτι τοῦτο κεφάλαιον τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας.

Ἡ βιαία μετατροπὴ τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας τῶν Ἑλλήνων, εὐθὺς μετὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, εἰς σουλτανικὴν καὶ ἡ διανομὴ αὐτῆς διὰ νομὴν καὶ διακατοχὴν εἰς ἰσχυροὺς Τούρκους φεουδάρχας, ἰδίᾳ γόνους τῶν κατακτητῶν (ἐβλιάϊ φατιχάν) διαπρέψαντας ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐγκατάστασις εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Μακεδονίας Τούρκων ἀγροτῶν ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἰκονίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Κονιαλῆδες - Κονιάροι), ἐξημίωσαν τὰ μέγιστα τὸν Ἑλληνα τῆς ὑπαίθρου, ἀποζῶντα ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς γῆς, ἐθεωρήθησαν δὲ ὡς ἀρπαγὴ τῆς πατρικῆς κληρονομίας καὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ μόχθου. Παράλληλα πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἡ τιμὴ, ἡ σωματικὴ ἀκεραιότης, ἡ ἀσφάλεια, εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσιν τῶν ἀπλήστων Τούρκων φεουδαρχῶν. Ἄν δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Πορθητοῦ (Φατίχ) καὶ τῶν διαδόχων του σουλτάνων παραχωρηθέντα προνόμια¹ ἔσχον εὐεργετικὴν τινα ἐπίδρασιν εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἀστικῶν κέντρων, εἰς τὸν ἀγρότην καὶ τὸν βοσκὸν ἐλαχίστην ἔσχον ἀπήχησιν.

Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ τῆς ὑπαίθρου, ἰδίᾳ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν, ἀνυπότακτοι καὶ φιλελεύθεροι, μὴ ἀνεχόμενοι τὴν διοικητικὴν αὐθαρεσίαν καὶ τὴν κατάχρησιν τῶν ὀργάνων τῆς πολιτείας, ἀντελήφθησαν ταχέως ὅτι καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης ὑπὸ δουλείαν. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκουν αὐτὰ τὰ ἀφάνταστα δεινὰ, ἐπεξετάθη μετ' ὀλίγας δεκαετηρίδας καὶ ὁ θεσμός τοῦ παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), ἐκ τῶν σκληροτέρων δοκιμασιῶν, αἵτινες ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὸ παιδομάζωμα, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω, ὑπῆρξε λίαν ὀδυνηρὸν διὰ τὴν ἑλληνικὴν οἰκογένειαν καὶ ἐπιβλαβέστατον διὰ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν.

¹ Περὶ τῶν προνομίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας βλέπε ἰδίως Ν. Πανταζόπουλον εἰς «Ἀρχεῖον Ἰδιωτικοῦ Δικαίου», τ. 1 (1943), σ. 449, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία. Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Β' σ. 1, 33, 57 καὶ Γ' σ. 1, 2, 3 κ.έ.

Οἱ ὄρεινοὶ κάτοικοι τῆς Μακεδονίας, παράλληλα πρὸς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἐπεδίδοντο καὶ εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὴν ζωκλοπὴν, ὑπολείμματα τῆς ὁποίας ἔχομεν διαπιστώσει μέχρι τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων¹. Ἡ ληστεία ὅμως γεννᾷ τὴν ἀνυποταξίαν, ὅπου δὲ ὁ δυνάστης ἀρπάζει τὴν ἰδιοκτησίαν, προσβάλλει τὴν τιμὴν, ἐπιβάλλει δυσβάστακτον φορολογίαν, ὠθεῖ τὸν φύσει ἀνυπότακτον ὄρεινὸν κάτοικον εἰς τὴν ληστείαν ἐξ ἀνάγκης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐγκλημα τῆς ἐκδικήσεως². Ὑπὸ τὰς συνθήκας λοιπὸν αὐτὰς πολλοὶ κάτοικοι τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν καὶ τῶν ὄρεινῶν προσβάσεων ἤρχισαν νὰ ἐγκληματοῦν κατὰ τῶν ὀργάνων τῆς ἐξουσίας, νὰ φυγοδικοῦν, νὰ ληστεύουν καὶ τελικῶς νὰ τρέπωνται εἰς τὰ ὄρη, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀποσπασμάτων διώξεως. Ἐγένοντο λοιπὸν φυγόδοκοι, κατήρχοντο εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἐπετίθεντο εἰς τὰς ὄρεινὰς διαβάσεις (ντερβένια) κατὰ τῶν διερχομένων ἰδιωτῶν ἢ καραβανίων, ἐλάμβανον βιαίως τὴν τροφὴν των, τὸν ἱματισμόν, ἀνταποδίδοντες τὰ ἴσα εἰς τὸν κατακτητὴν. Αὐτὸς ὁ κ λ ἑ φ τ η ς, ὅπως τὸν ἀπεκάλει ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὁ ληστής, ὁ ζωκλοπέτης, ὁ ὁποῖος ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸν Τοῦρκον ἐφόνευεν ἐνίοτε καὶ τὸν συγχωριανόν του³, ὁ μὴ σκεπτόμενος παρὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὴν οἰκογένειάν του, ὁ ἀγωνιζόμενος διὰ τὴν προσωπικὴν του ἐλευθερίαν καὶ συντήρησιν, εἶναι τὸ πρῶτον κύτταρον καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ πρόδρομος τοῦ ἀγωνιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Ἡ δημιουργηθεῖσα καὶ συνεχῶς αὖξανόμενη ἀνταρσία αὕτη εἰς τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας ἤρχισε νὰ παρεμβάλλῃ σοβαρὰ προσκόμματα εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, μὴ δυναμένην νὰ ἐπιβάλῃ τάξιν καὶ ἀσφάλειαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωμένην ν' ἀντιμετωπίζῃ ἐξωτερικοὺς κινδύνους⁴. Πρὸ τῆς καταστάσεως ταύτης ἠναγκάσθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ προσλάβουν ἐκ τῶν ἰδίων κλέφτικων ὁμάδων τοὺς πλέον ἐπιφανεῖς, ἀλλὰ καὶ ἄλλους Χριστιανούς, διαθέτοντας αἰγλὴν τινὰ καὶ ἐπιβολὴν εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς, κυρίως ἐκ τῶν κτηνοτροφικῶν περιοχῶν (Βλάχους) εἰς τὴν ὑπηρεσίαν διώξεως τῆς ληστείας καὶ τῆς φυλάξεως τῶν ντερβενίων καὶ γενικώτερον τῆς ὑπαίθρου, παραχωρήσαντες εἰς αὐτοὺς διάφορα προνόμια. Ἀνέθεσαν λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι, φρονίμως σκεφθέντες, τὴν διατήρησιν τῆς δημοσίας ἀσφαλείας τῆς ὑπαίθρου εἰς τοὺς ἰδίους ἀνυποτάκτους πληθυσμούς, τὴν ὁποίαν αὐτοὶ δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ ἐπιτύχουν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ λεγόμενοι ἄ ρ μ α τ ο λ ο ῖ. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις τοὺς ἐξέλεξε διὰ τὴν

¹ Βασδραβέλλη, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 2.

² Ἰ. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 35 κ.ἑ. Βακαλοπούλου, ἑ.ἄ. τ. 2, σ. 317 κ.ἑ.

³ Κ. Κούμα, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, τ. 12, σ. 542 κ.ἑ.

⁴ Δ. Αἰνιᾶνος, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, «Βιβλιοθήκη τοῦ Λαοῦ», σ. 272. Βακαλοπούλου, ἑ.ἄ. σ. 215.

δίωξιν τῶν κλεφτῶν¹. Μέτρον σοφὸν διὰ τὸν κατακτητὴν, τὸ ὁποῖον ὅμως προεκάλεσεν ὀμηρικοὺς ἀγῶνας μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ τὸ κερφάλαιον τοῦτο τῆς ἱστορίας δεῖται ἰδιαίτερας ἐρεύνης.

Οἱ πρῶτοι Ἕλληνες ἀρματολοὶ ἐμφανίζονται ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς² τὸ ἔτος 1627 εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας - Ναούσης, ἐν-τεταλμένοι τὴν δίωξιν τῆς ληστείας εἰς τὴν ὑπαιθρον. Τὰ δημοσιευθέντα παρὰ τοῦ γράφοντος τουρκικὰ ἔγγραφα εἶναι τὰ παλαιότερα, ἐξ ὧσων γνω-ρίζομεν, καὶ μοναδικὰ ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν ἀρματολῶν, δικαιοῦ-μεθα ὅμως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν καὶ παλαιότεροι ἀρματολοὶ. Ἡ περιφέρεια Βεροίας - Ναούσης ἐμφανίζεται ὡς ἡ πρώτη ἀρματολικὴ περιφέρεια ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὅλοι οἱ παρελθόντες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὰ δημοσιευόμενα ἐπίσημα ἔγ-γραφα εἶναι Ἕλληνες, φέρουν ὀνόματα ἑλληνικά, παρ' ὅλον ὅτι τὴν ἐπο-χὴν ἐκείνην ὑπῆρχον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν Σλάβοι (Βούλγαροι). Σλάβοι ἀρματολοὶ καὶ χαϊδουκοὶ (κλέφτες) ἔδρων βορειότερον³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1628 διορίζονται παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἕτεροι 12 ἀρματολοὶ Ἕλληνες μὲ ἀρχιαρματολὸν τὸν Δῆμον Νίκου καὶ μὲ προο-ρισμὸν τὴν φύλαξιν τοῦ ντερβενίου Μεγάλου Ἀγίαννης τῆς Βεροίας. Παρ' ὅλα ὅμως τὰ μέτρα ἀσφαλείας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τὸ ντερβένιον τοῦτο προσβάλλεται⁴ ἀπὸ 70 κλέφτες, οἵτινες φέρουν καὶ σημαίας (μπαϊ-ράκ) ἐλήστευσαν караβάνιον ἀπὸ Ἑβραίους καὶ Ἕλληνας ἐμπορευομένους, μεταβαίνοντας εἰς τὴν ἐμποροπανήγυριν τῆς Ἐλασσόνας. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1660 ἕως τὸ ἔτος 1700 περίοδον οἱ ἀρχικλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερίων Περδικάρης, Πολύζος ἢ καπετὰν Καλόγηρος, ἐκ Ναούσης ἀμφό-τεροι, Παναγιώτης Γράφας ἀπὸ τὸ Κουστοχώρι τῆς Βεροίας, καπετὰν Μπα-

¹ Διὰ τὰ πρόνομια τῶν ἀρματολῶν, τὰ ὁποῖα παρεχώρησεν ἡ τουρκικὴ διοίκησις, βλέπε A n h e g g e r, Martoloslar κ.λ.π. σ. 282, 293, 295.

² Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 6, 49, 51, ἐνθα καὶ μετάφρασις τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων. Βλέπε ἐν συνεχείᾳ τὴν ὅλην ἐργασίαν.

³ Διὰ τοὺς Σλάβους ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες τῆς Βορείου Μακεδονίας, βλέπε τὴν συλλογὴν ἐγγράφων *Turski Izvori* κ.λ.π., Σκόπια 1961, τ. 2, εἰς τὸ νέον σλαβικὸν ἰδί-ωμα τῆς γλώσσης τῶν Σκοπίων. Δυστυχῶς ἡ ἑλλειψὶς ἔστω καὶ περιληπτικῆς μετα-φράσεως τῶν ἐγγράφων τούτων εἰς μίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν καθιστᾷ τὴν ἐνδι-αφέρουσαν ταύτην συλλογὴν δύσχρηστον. Βλέπε καὶ M a t k o v s k i εἰς τὸ περιοδικὸν «Glasnik» τ. 5 (1961), τεῦχος 1, σ. 99-125. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν νεωτέραν βιβλι-ογραφίαν. Κατὰ τὴν ἐκτίπωσιν τῆς παρούσης πραγματείας περιήλθεν εἰς χεῖρας μου ὁ α' τόμος (1607-1699) τῆς ἐν Σκοπίοις ἐκδοθείσης συλλογῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Docu-ments turcs sur l'histoire du peuple macédonien*. Ἐπιφυλάσσομαι εἰς πρώτην εὐκαι-ρίαν ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὴν ἐνδιαφέρουσαν ταύτην συλλογὴν.

⁴ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες σ. 7, 51. Διὰ τὰς τρεῖς καταλήψεις τῆς Βεροίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους βλέπε καὶ «Ἐπιθεώρησιν Τέχνης» τεῦχος 122-123 (1965) 152-157, ἐνθα πραγματεία τῆς Κ α ί τ η ς Σ τ α θ ο π ο ὐ λ ο υ - Ἀ σ δ ρ α χ ᾶ.

λαμπάνης, ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς, καὶ Ἀνδρέας Σερμπέτης, ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδων κλεφτῶν ἀναστατώνουν κυριολεκτικῶς τόσον τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ὅσον καὶ τοὺς κατὰ τεκμήριον διώκτας τῶν ἀρματολῶν, μὲ διαρπαγὰς καὶ ληστείας, ματαίως δὲ ἀγωνίζεται ἡ τουρκικὴ διοίκησις νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν. Τὸ προσωπικὸν γόητρον τοῦ ἀρματολοῦ, ἀδυνατοῦντος νὰ ἐκτελέσῃ ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις, προσεβάλλετο ἐκ τῆς δράσεως τῶν ὀργανωμένων κλεφτῶν. Ἐπηρεζοῦντο ὥς ἐκ τούτου μάχαι μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν καὶ ἀρκετοὶ κλέφτες ἐξωντώνοντο ἢ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι κατεδικάζοντο κατὰ κανόνα εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον μετὰ συνοπτικὴν διαδικασίαν παρὰ τοῦ τουρκικοῦ δικαστηρίου τῆς Βεροίας.

Βλέπομεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν τουρκικῶν ἐγγράφων ὅτι τὸ Βέρμιον καὶ τὰ Πιέρια προηγοῦντο εἰς τὸν ἀρματολισμὸν καὶ τὴν κλεφτουριάν τῶν ἄλλων περιφερειῶν¹. Τοῦτο ὀφείλεται καθ' ἡμᾶς, ἐκτὸς τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος τῶν ὁρεσιβίων Μακεδόνων, καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἐδάφους τῆς Κεντρικῆς καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας², διότι αἱ ἀλλεπάλληλοι καὶ συνεχόμεναι ὁροσειραὶ ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν τὰ κατάλληλα ὄρητῆρια καὶ καταφύγια, ἅτινα ὥς ἐκ τῶν ἐδαφικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῆς πυκνῆς βλαστήσεως διηκόλυνον τὴν διαφυγὴν τῶν κλεφτῶν, καθιστώντα δύσκολον καὶ τὴν διώξιν αὐτῶν.

Κατὰ τὰ ἔτη 1682 καὶ 1683 οἱ κλέφτες τῆς Βορείου καὶ Κεντρικῆς Μα-

¹ O C a r e l, πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς Σμύρνην, εἰς τὸ ἔργον τοῦ «Σύντομος Ἱστορία τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», σ. 81-95, γράφει ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἀρματολῶν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Πασσάροβιτς (1718) εὑρίσκετο ἐν πληρεὶ ἀκμῇ, ἤρχιζεν ἀνατολικῶς (;) τοῦ ποταμοῦ Ἀξιοῦ τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπεξετεινέτο ἕως τὰ νότια σύνορα τῆς Λεβιδιάς. Ὁ καθηγητὴς Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς, ἔ.ἀ. τ. 2, σ. 320 κ.έ., στηριζόμενος εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ H e u z e y (Discours historiques κ.λ.π.), τοῦ N e ρ ο υ λ ο ῦ (Histoire moderne), τοῦ F a u r i e l (Chants populaires κ.λ.π.), φέρει τὸ πρῶτον ἀρματολίκι εἰς τὸν Ὀλύμπον ὡς συσταθὲν κατὰ τὸ μέσον τοῦ 14ου αἰῶνος. Πότε ὁμως ἔδρασεν ὁ Καραμυχάλης;

² Εἰς αὐτὴν τὴν ἐποχὴν πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὸν ἀρματολὸν Μειντάνην καταγόμενον ἀπὸ τὸ χωρίον Ράκοβον τῶν Σερβίων, τὸν ὁποῖον φέρει ὁ Κ α σ ο μ ο ῦ λ η ς (τ. 1, σ. 64) ὡς καταγόμενον ἐκ Κοζάνης, ἐνῷ μᾶλλον ἀπόγονοι τοῦ μετόκησαν ἐκεῖ ὡς μᾶς πληροφοροεῖ ὁ Μ ι χ. Κ α λ ι ν δ ῆ ρ η ς («Οἰκοδομή» Ἐπετ. μητροπόλεως Σερβίων καὶ Κοζάνης σ. 295-320) καὶ ἀπὸ τοῦς ὁποίοις προῆλθεν ὁ λόγιος ἱερεὺς τῆς Κοζάνης Παπαχαρίσης Μειντάνης (Μεγδάνης). Αἱ πληροφορίες τοῦ ἱστοριογράφου Κ. Σ ἄ θ α («Χρυσοσάλις» τ. 3 (1865), Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ῦ λ ο υ (τ. 5 μέρος Β', σ. 187), Βλαχογιάννη ἐν Κ α σ ο μ ο ῦ λ η (τ. 1 σ. 6 ὑποσ. 1) ἀφοροῦν τὸν συνώνυμον ἀρματολὸν Πάνον Μειντάνην ἐκ Κατούνας τῆς Αἰτωλοακαρνανίας φονευθέντα εἰς Ἀγγελοκάστρον τὸ ἔτος 1717, τοῦτέστιν 17 ἔτη βραδύτερον τοῦ Μακεδόνα Μειντάνη, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Κασομούλης. Ὁ καθηγητὴς Β α κ α λ ὀ π ο υ λ ο ς («Ἑλληνικά» τ. 13 σ. 163-164) ὀρθῶς διαχωρίζει τοὺς Μειντάνηδες στηριχθεὶς εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ Ἀ μ μ π ρ ο υ (Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐταιρ. τ. 6 σ. 163-164) καὶ τοῦ Κ α σ ο μ ο ῦ λ η, ὁ δὲ Κ α λ ι ν δ ῆ ρ η ς (ἔ.ἀ.) ὀρθῶς ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν τῆς ἐκ Μακεδονίας καταγωγῆς τοῦ Μειντάνη.

κεδονίας δρουν όμαδικώς κατά τής τουρκικής διοικήσεως και περιφερόμενοι έφιπποι και πεζή προκαλούν τοιαύτας άναστατώσεις¹, ώστε ή τουρκική διοικήσεις ήναγκάσθη νά ζητήσει την συνδρομήν των άρματολών² και νά λάβη σκληρά μέτρα κατά των κλεφτών και των περιοχών αυτών, αλλά και νά επιβάλει βαρείας ποινάς εις πάντα Τούρκον, ό όποιος εξηναγκάσθη ή επέσθη και τελικώς ήνέχθη την ύπό των κλεφτών δημιουργηθείσαν κατάστασιν.

Έκ των πληροφοριών του 'Αρχείου Βεροίας διαπιστούται διά πρώτην φοράν ή ύπαρξις Έλλήνων κλεφτών εις την Βόρειον Μακεδονίαν, αλλά και ή συνεργασία αυτών με κλέφτες τής Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας. Χαρακτηριστικόν τής συνεργασίας και τής δράσεως των κλεφτών αυτών υπήρξεν ή επίθεσις, την όποιαν ενήργησαν εναντίον έμπορευομένων, μεταβαινόντων εις τας έμποροπανηγύρεις τής Μοσχόπολεως, Δόλιανης και Έλασσόνοϋ, τούς όποιούς και άπεγύμωσαν.

Κατά την ιδίαν εποχήν, ένεκα των πολλών ύπερβασιών τής τουρκικής διοικήσεως, πολλοί κάτοικοι του χωρίου Μηλιά³ των Πιερίων - 'Ολύμπου έτράπησαν όμαδικώς εις τά όρη, πυκνώσαντες τας τάξεις των κλεφτών. Οί Τούρκοι έκδικούμενοι διήρπασαν τά περιουσιακά αγαθά των κατοίκων του χωρίου τούτου και έξετόπισαν τας συζύγους και τά τέκνα των εις άλλας επαρχίας. Δέν παρήλθεν όμως πολύ διάστημα και ήναγκάσθησαν νά χορηγήσουν άμνηστειάν γενικωτέρας μορφής, ύπό την προϋπόθεσιν ότι οί κλέφτες θά μετενόουν και θά επέστρεφον εις τά χωρία των, με την ύπόσχεσιν περαιτέρω ειρηνικής διαβιώσεως.

Κατά τό έτος 1699 έξεδόθη αυτοκρατορικόν φερμάνιον⁴, εκ του όποιού προκύπτει ότι οί διοριζόμενοι Έλληνες άρματολοί εισέπραττον παρ'όμως παρά των διερχομένων εκ των ντερβενίων έμπόρων και διαβατών φόρον διαβάσεως (μπάτσι μουρούρ) και ότι παράπονα των άδικουμένων είχαν φθάσει μέχρι τής 'Υψηλής Πύλης, ήτις θορυβηθείσα διέταξε τόν μουτεσαρίφην Θεσσαλονίκης, έχοντα εύρυτάτην διοικητικήν δικαιοδοσίαν επί των καζάδων 'Ιωαννίνων, Λαρίσης, Σερβίων, Δοϊράνης, Γρεβενών, Γενιτσών, Στρωμνίσης, Μοναστηρίου, Περλεπέ και Κιοπρουλού, νά αντικαταστήση τούς Έλληνες άρματολούς διά Τούρκων. 'Ο μουτεσαρίφης Χασάν πασάς, μη ειρρίσκων προφανώς Τούρκους καταλλήλους και προθύμους νά διάγουν τόν τραχύν και επικίνδυνον βίον του άρματολου, έθεώρησε σκόπιμον νά

¹ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, έ.ά. σ. 10, 59, 60-64.

² Φαίνεται ότι οί κλέφτες άπαντες ήσαν Έλληνες, διότι οί Τούρκοι τούς 'Αλβανούς κλέφτες ή άρματολούς άποκαλούν εις τά μνημονευόμενα έγγραφα «άρναούτ έσκιά ή άρναούτ μερτιλόζ».

³ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η, έ.ά. σ. 11 και 62.

⁴ Έ.ά., σ. 12, 64.

προσλάβη Ἀλβανούς ὡς ἄρματολούς¹. Οἱ Ἀλβανοὶ ὁμως, εἰθισμένοι εἰς τὴν ληστείαν², ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐξειλίχθησαν εἰς τυράννους ὅλων ἐκείνων τῶν περιφερειῶν, ἀδιοκοπραγοῦντες καὶ ληστεύοντες ἀδιακρίτως τοὺς κατοίκους, τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁποίων, ἀφελῶς σκεπτομένη ἡ τουρκικὴ διοικήσεις, εἶχεν ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτούς.

Ἰδιαίτερος ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων χωρικῶν, οὔτινες ἀδυνατοῦντες νὰ ὑπομείνουν τοὺς ἐκβιασμούς, τὰς διαρπαγὰς καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ, ἅτινα ὑφίσταντο παρὰ τῶν ὀργάνων αὐτῶν ἀσφαλείας τῆς παραποιούσης διοικήσεως, ἠναγκάζοντο νὰ καταφεύγουν ὁμαδικῶς εἰς τὰ ὄρεινα κρησφύγετα τῆς Μακεδονίας, πυκνοῦντες τὰς τάξεις τῶν κλεφτῶν καὶ ἐπιδιδόμενοι εἰς ἀντεκδικήσεις. Οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι ἀπωλέσαντες τὰ ἄρματολίκια τῶν ἠνώθησαν μετὰ τῶν κλεφτῶν καὶ ἀμφοτέρω ἐστράφησαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν ἄρματολῶν καὶ ντερβεναγάδων, ἐπιδιώκοντες ἀφ' ἑνὸς ν' ἀποδείξουν αὐτοὺς ἀνικάνους πρὸς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου ν' ἀμυνθοῦν κατὰ τῶν ὑπερβασίων τῶν. Ἐκτοτε νομίζω ὅτι χρονολογεῖται ὁ συνεχὴς ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Ἀλβανῶν, οὔτινες ὑπεισῆλθον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους³, ἰδίᾳ ἐν Δυτικῇ Μακεδονίᾳ ἀρχικῶς καὶ ἀργότερον ἐν τῇ Κεντρικῇ καὶ Ἀνατολικῇ, καὶ ἀπεκορυφώθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ. Ἀργότερον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, οἱ Ἀλβανοὶ ἄρματολοι ἐδιώχθησαν παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ὁ ἀνεπιθύμητος αὐτὸς παράγων, τὸν ὅποιον οἱ Τούρκοι ἐκόσμουν μὲ τὰς χειροτέρας ὕβρεις⁴, ἅπαξ ὑπεισεληθὼν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ διοικήσει τοῦ τουρκικοῦ κράτους, δὲν ἦτο εὐκόλον ν' ἀπομακρυνθῇ.

Ἀρχομένης τῆς ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 1705 εἶχε διαταχθῇ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἡ στρατολογία νέων χριστιανοπαίδων πρὸς πύκνωσιν τῶν τάξεων τῶν γενιτσαρικῶν ἐστιῶν (γενιτσαρὶν ὀτζακλαρῆ). Εἰς τὸ φο-

¹ Ὡστε ἀντιθέτως ἀπὸ ὅτι μέχρι σήμερον ἦτο γνωστὸν (βλέπε καὶ Β λ α χ ο γ ι ᾱ ν ν η , Κλέφτες τοῦ Μοριᾶ, σ. 25 ὑποσ.) εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα, ἐκατὸν ἔτη πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, εἶχον διορισθῇ παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως Ἀλβανοὶ ἄρματολοι, ντερβεναγάδες καὶ ὁροφύλακες (παντούρ).

² Β α σ δ ρ α β έ λ λ η , ἑ.ἀ. σ. 104.

³ Ἰ. Β α σ δ ρ α β έ λ λ η , Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴ Δυτικὴ Μακεδονία, «Λαογραφία», τ. 12 (1940). Τοῦ ἰδίου, Ἡ Ἀρβανιτοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ τῆς, «Σερραϊκὰ Χρονικά» τ. 3 (1959). Τοῦ ἰδίου, Ἀρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 13. Δυστυχῶς τὸ θέμα τοῦτο τῆς Ἀρβανιτοκρατίας εἰς τὸν ἑλληνικὸν χώρον, συναφὲς μὲ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἐξαιρέσει μικρῶν τινῶν ἐργασιῶν, δὲν ἐμελετήθη ἀπὸ τοῦς Ἕλληνας ἱστορικοὺς παρ' ὅλων τῶ ἐνδιαφέρον ποῦ παρουσιάζει.

⁴ Β α σ δ ρ α β έ λ λ η , ἑ.ἀ. σ. 104. Οἱ Τούρκοι ἀπεκάλουν τοὺς Ἀλβανούς εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τους, «Χ α μ π ι ς ο ὔ τ τ ι ν ἐ τ ρ ε ν τ ῆ ο ὔ λ χ ι λ κ ᾱ , φ ι ρ κ ᾱ ἰ ρ ε ζ ι λ ἔ» (ταπεινὴς καταγωγῆς, εὐτελοὺς δημιουργίας, ἀχρεῖους).

βερὸν αὐτὸ μέτρον τοῦ παιδομαζώματος, ὡς γνωστόν, ὑπέκειντο ὅλοι οἱ ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν ζυγὸν διαβιῶντες χριστιανικοὶ λαοὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ σιλιχτάρης τῶν ἀνακτόρων Ἀχμέτ Τσελεμπή¹ μετέβη εἰς τὴν Νάουσαν, ἵνα στρατολογήσῃ ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς πεντήκοντα ἐπιλέκτους μικροὺς ἑλληνοπαῖδας, προοριζομένους διὰ γενιτσάρους, ἀλλ' οἱ κάτοικοι τῆς Ναούσης ὄχι μόνον ἀντέδρασαν κατὰ τῆς στρατολογίας τῶν τέκνων τῶν, ἀλλ' ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῇς τὸν ἄρματολὸν Ζήσιν Καραδημόν μετὰ τῶν δύο υἱῶν του καὶ τῶν ὁπαδῶν του, συνεπλάκησαν μετὰ τῶν Τούρκων, ἐφόνευσαν τὸν στρατολόγον καὶ τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν καὶ ἀκολούθως, ἀνερχόμενοι εἰς ἑκατόν, ἐτράπησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς πόλεως δασώδη ὄρη, ἐπιτιθέμενοι ἐκεῖθεν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ διασαλεύοντες τὴν τάξιν. Ὁ μπηλέρμπεης τῆς Ρούμελης ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τοῦ σώματος τοῦ Καραδήμου τὸν μπουλούκμπασην τῆς Βεροίας Ρετζέπ ἀγά, ἡγούμενον ἐπιλέκτου καὶ σοβαρᾶς δυνάμεως Τούρκων στρατιωτῶν. Οἱ ἀντίπαλοι συνεκρούσθησαν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ Καραδήμου πλησίον τοῦ ποταμοῦ τῆς Ναούσης Ἀραπίτσα, ἥ δὲ ἐπακολούθησασα μάχη ὑπῆρξε λυσσώδης καὶ σκληρὰ κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔγγραφον. Οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν δι' ὑπερτέρων δυνάμεων νὰ ἐπιτύχουν τὴν κύκλωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος, χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσουν. Ὁ Καραδήμος παρὰ τὴν κρατερὰν ἄμυναν, εὐρισκόμενος πρὸ ὑπερτέρων δυνάμεων τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μαχόμενος πρὸς τὰς δυσπρσιίτους κορυφὰς τοῦ Βερμίου, κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ὅμως ἐφονεύθη μαχόμενος καὶ μία ὁμάς ἁρματολῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκοντο οἱ δύο υἱοὶ του καὶ ἕξ ὁπαδοί, ἡχμαλωτίσθη, τῶν ὑπολοίπων διαφυγόντων τελικῶς. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὴν Βέροian καὶ ἐδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἱεροδικείου τῆς πόλεως, προεδρεύοντος τοῦ καδὴ Χαλὴλ ἐφέντη, μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐνόπλου στάσεως, ἀνθρωποκτονίας καὶ ληστείας. Ἡ καρτεροψυχία, τὸ θάρρος καὶ ἡ τόλμη τῶν κατηγορουμένων ὑπῆρξαν παροιμιώδεις καὶ ἀντάξιοι τῆς παραδόσεως τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν. Ὅπως διαλαμβάνει τὸ διασωθὲν πρακτικὸν τῆς δίκης «*εἰ τὸ λ μ η σ α ν νὰ διακηρύξουν διὰ τῶν ἀκαθάρτων χειλέων των ὅτι εἴμεθα ἁρματολῶ καὶ διακηρύττομεν τὰ φρονήματά μας*». Κατεδικάσθησαν ἅπαντες εἰς τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον, ἐκρεμάσθησαν εἰς τὸν διασωζόμενον εἰσέτι ἱστορικὸν πλάτανον τῆς Βεροίας, αἱ δὲ ἀποκοπεῖσαι κεφαλαὶ τῶν, κατὰ μακάβριον τουρκικὸν ἔθιμον, ἀπεστάλθησαν εἰς τὸν βαλὴν τῆς Ρούμελης. Ταυτοχρόνως συνελήφθησαν εἰς τὴν Νάουσαν καὶ τὴν περιοχὴν αἱ οἰκογένειαι τοῦ ἁρματολικοῦ αὐτοῦ σώματος, 40 ἄνδρες καὶ 29 γυναῖκες, καὶ μετήχθησαν εἰς τὰς φυλακάς τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ τουρκικὴ αὐτὴ δίωξις τοῦ Καραδήμου ἐστοίχισε κατὰ τὰς τουρκικὰς

¹ Ἐ.ἀ., σ. 13, 69-72.

πηγὰς 74.387 χρυσῷ γρόσια, ποσὸν σοβαρὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην.

Τὸ θάρρος τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρματολικοῦ σώματος τῆς Ναούσης καὶ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Τούρκων στρατολόγων, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρνησις νὰ παραδώσουν τὰ τέκνα τῶν, τὰ προοριζόμενα διὰ γενιτσάρους, ἀποτελεῖ μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀρματολισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ἐξ ὧων γνωρίζω. Εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀνδρείων αὐτῶν πολεμιστῶν, ἀρνούμενων νὰ συμμορφωθοῦν εἰς τὰς ἐπιταγὰς κράτους ἀπεράντου καὶ ἰσχυροῦ, ὅπως ἦτο τότε ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, τὸ ὅποιον εἶχεν ἤδη ἀπὸ 200 καὶ πλεόν ἐτῶν ἐπιβάλει αὐτὸ τὸ σκληρὸν μέτρον τοῦ παιδομαζώματος (ντεβσιρμέ), ἡ ἔνοπλος ἀντίστασις καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ ἐπίθεσις, ἀποδεικνύουν ἀναντιρρήτως τὴν ἀπαράδεκτον συμπεριφορὰν τοῦ δυνάστου, τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν ἐνοπλὸν ὀργάνωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας. Εἶναι τὰ σπέρματα μιᾶς κυοφορουμένης καὶ ὀργανουμένης ἐπαναστάσεως, διότι ἔκτοτε, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὰ βουνὰ τῆς ἐλευθερίας καταφεύγουν ὁμαδικῶς οἱ καταδυναστευόμενοι Ἕλληνες καὶ σφυρηλατοῦνται ἐκεῖ, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, τὰ ὄνειρα καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ δουλεύοντος Γένους.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1710 καὶ 1711 Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, καθὼς καὶ Ἀλβανοί, ἰδιαιτέρως δρῶντες, ἀλλὰ καὶ συνεργαζόμενοι, ἐπιτίθενται τόσον εἰς τὴν περιοχὴν Μοναστηρίου καὶ τὴν Ἡπειρον, ὅσον καὶ εἰς τοὺς καζάδες Ἑδέσσης καὶ Γενιτσῶν ἐναντίον ντερβενίων καὶ χωρίων καὶ ἐπιφέρουν μεγάλας καταστροφάς¹. Ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης, εὐρισκόμενος ἐν Σόφια, διετάχθη νὰ περιοδεύσῃ τὴν Ρούμελην² καὶ νὰ προβῇ εἰς ὀργανωμένην ἐκστρατείαν κατὰ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν. Αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ συμπίπτουν χρονολογικῶς μὲ τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν τῶν Ρώσων, ἐπὶ Πέτρου τοῦ Μεγάλου, ὅστις διὰ προκηρύξεών του προσεπάθησε νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου κατὰ τῆς Τουρκίας ὑποσχεθεὶς πολλὰ ἀνταλλάγματα.

Αἱ προκηρύξεις ἐκείναι ἐπηρέασαν³ τὸν ἐλληνικὸν λαόν, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας ἐμνημονεύετο εἰς τὰς ἐλληνικὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπόδουλοι ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξον Ρωσίαν πολλὰ προσεδόκουν. Ἡ ἥττα ὁμως τῶν Ρώσων παρὰ τὸν Προῦθον, δὲν ὑπέσχετο τότε τὴν ἀναμενομένην συνδρομήν⁴. Παρ' ὅλον ὅτι ἐλλείπουν περισσότεραι πληροφορίες διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἔκτοτε οἱ Ἕλληνες ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, ἤρχισαν νὰ συνειδητοποιοῦν τὴν ιδέαν,

¹ Ἑ.ἀ., σ. 15, 72-74.

² Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 269-271.

³ Σάθα, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 449 κ.ἑ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, τ. 5 μ. β', σ. 129 κ.ἑ.

⁴ Brückner, Peter der Grosse, σ. 471.

ὅτι δὲν ἀπέχει πολὺ ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν, ὀργανούμενοι καὶ βοηθοῦμενοι ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν Ρωσίαν, θὰ ἐπετύγχανον διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς μίαν ἡμέραν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος.

Ὁ ἀναβρασμὸς τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν τῆς Μακεδονίας ἐξακολουθεῖ καὶ μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι κατὰ τὸ ἔτος 1714 διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου¹ διετάχθη συστηματικὴ ἐκστρατεία διὰ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ γενιτσάρων ἐναντίον τῶν κλεφτῶν τῆς περιοχῆς Γενιτσῶν καὶ Ἐδέσσης πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς σοβαρῶς διασαλευθείσης τάξεως εἰς τὴν ὑπαιθρον.

Φαίνεται ὁμως ὅτι παρ' ὅλην τὴν δίωξιν τῶν κλεφτῶν, οὗτοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐπιδρῶν ἐπὶ τῆς δημοσίας ζωῆς, ἰδίως τῶν κοινοτήτων, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπουν τὸν διορισμὸν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ φυλάκων τῶν χωρίων καὶ τῶν κτημάτων, ἃν δὲν ἦσαν τῆς ἐγκρίσεως αὐτῶν, ἀσκοῦντες ἐν εἶδος κατασκοπείας καὶ συνεργαζόμενοι μὲ τοὺς ἄλλους κλέφτες². Τοιοῦτοι φύλακες ἐν Ναούσῃ κατὰ τὸ ἔτος 1717, προοριζόμενοι νὰ φυλάττουν τὴν πόλιν, ἀλλὰ προερχόμενοι ἐκ τῶν παλαιῶν κλεφτῶν, εἰσέβαλον ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Ἱεροδικείου τῆς περιτειχισμένης πανταχόθεν αὐτῆς πόλεως καὶ ἀγνοήσαντες τὰς διαταγὰς τοῦ ἐγερθέντος ἐκ τοῦ ὕπνου ἱεροδίκου Μεχμέτ, ἀπηλευθέρωσαν ἓνα δοῦλον, ἀφῆρσαν χρήματα τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου καὶ ἀνήρπασαν τὰ πράγματα τοῦ ἱεροδίκου. Καὶ ναὶ μὲν διὰ φερμανίου διετάχθη ὁ ἱεροδικὴς Θεσσαλονίκης νὰ λάβῃ τὰ ἐνδεδειγμένα μέτρα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῶν διαρπαγέντων, ἀλλὰ τὸ ἐπείσῳδιον αὐτὸ μαρτυρεῖ εὐγλώτως πόσον οἱ κλέφτες καὶ ἄρματολοι ἐπηρέαζον τὴν δημοσίαν ζωὴν τῆς ὑπαιθρου χώρας.

Ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1699 εἶχον ἀντικατασταθῇ οἱ Ἑλλήνες ἄρματολοι δι' Ἀλβανῶν, ἐκδοθέντος πρὸς τοῦτο σουλτανικοῦ φερμανίου, ἀλλ' ἡ διαγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἡ ἀντίδρασις τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, δὲν ἐπέφερον τὰ ἀναμενόμενα ὑπὸ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ἀποτελέσματα καὶ ἡ τάξις εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν διαταράχθη. Πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, κατὰ μῆνα Ἰανουάριον³ τοῦ ἔτους 1722, ἐξεδόθη νέον αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν βεζίρην τῆς Ρούμελης Ὁσμάν πασᾶν, διαμένοντα εἰς Νύσαν τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅστις διετάσσετο νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ρούμελην καὶ νὰ προβῇ εἰς τὸν διορισμὸν φυλάκων τῶν ντερβενίων (ἄρματολῶν) ὑποδεικνυόμενων ὑπὸ τῶν ραγιάδων κατοίκων τῶν βιλαετίων τῆς Ρούμελης, εἰς ἄλλα δὲ ντερβένια, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν ἀνάγκη νὰ διορισθοῦν ἄρματολοι,

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἐνθ' ἀν. σ. 17, 76.

² Ἐ.ἀ., σ. 17, 77.

³ Ἐ.ἀ., σ. 82-87.

νά φυλάττουν οί ίδιοι ραγιάδες καί νά λαμβάνωνται γενικώτερα μέτρα, ὥστε νά ἐπανεέλθῃ ἡ διασалуεθεῖσα τάξις καί ἀσφάλεια.

Ἐπί τι διάστημα ἀπακατεστάθη διὰ τῶν ληφθέντων μέτρων ποιά τις τάξις, ἀλλά κατὰ τὸ ἔτος 1747 ἐμφανίζεται εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας καὶ Ναούσης ὠργανωμένον σῶμα κλεφτῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Γούτα¹, καταγομένου ἐκ Κατρανίτσης (νῦν Πύργοι) τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Βερμίου, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησε μεγάλας φθοράς εἰς περιουσιακά ἀγαθὰ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, ἐπιχειρήσαν δι' ἐνέδρας ν' ἀπαγάγῃ Τούρκους ἀξιοματούχους καὶ τελικῶς, ἀφ' οὗ ἐπέδραμε κατὰ τοῦ χωρίου Σέλι τοῦ Νοτίου Βερμίου, ἀπεσύρθη εἰς τὴν περιοχὴν Κατρανίτσης. Μετὰ τινα ἔτη² εἰς τὴν περιοχὴν Καίλαριων (Πτολεμαῖδος) - Κοζάνης ἔτερον σῶμα Ἑλλήνων κλεφτῶν ὑπὸ τὸν ἀρχικλέφτην Μόκον, τὸν Μακρυγιάννην, Θεοδόσιον καὶ ἄλλους περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, συμπλακέν με καταδιωκτικὸν ἀποσπασμα, ὑπέστη σοβαράς ἀπωλείας εἰς νεκρούς, ἀναγκασθὲν νά ἐγκαταλείψῃ τὴν περιοχὴν. Τὴν ἰδίαν τύχην ἔσχον καὶ οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου Μάρκος καὶ Σάρκος.

Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν, οἱ κλέφτες τοῦ Βερμίου καὶ τῶν Πιερῶν ἤρχισαν νέαν δρᾶσιν³. Οἱ ἀρχικλέφτες Κατσαοῦνης, Σεντέφκος, Χρήστος, Μανώλης καὶ Σαβρᾶνος, ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρῶν ὁμάδων κλεφτῶν διατρέχουν ὁλόκληρον τὴν ὄρεινὴν ἐκείνην περιοχὴν, μαχόμενοι ἐπιτυχῶς πρὸς τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα καὶ τοὺς ντερβεναγάδες. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε μακεδονικὸν βουνὸν χωρὶς τὸν κλέφτην του καὶ οὔτε ὄρεινὴν περιοχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ τουρκικὴ ἐξουσία νά δύναται ν' ἀσκήσῃ καὶ ὑποτυπώδῃ διοίκησιν. Τὸ Βέρμιον, ὁ Ὀλυμπος, τὰ Πιέρια, τὸ Καϊμακτσαλάν, τὰ Χάσια, ἡ περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν, ἐκλεφτοκρατοῦντο ἀπολύτως, οἱ δὲ Τοῦρκοι ματαίως ἠγωνίζοντο μετὰ τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα καὶ τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ συγκρουόμενα φερμάνια τῶν, νά καταπνέξουν τὴν διαρκῶς αὐξανόμενην κίνησιν τῶν ἀνυποτάκτων ἑλληνικῶν ὄρεινῶν πληθυσμῶν, προάγγελον μιᾶς γενικωτέρας καὶ ὠργανωμένης ἐξεγέρσεως εἰς τὸ μέλλον. Διανύομεν μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν συναντῶμεν ἄρματολοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, διότι καὶ αὐτοί, Ἕλληνες πατριῶται, μισοῦντες τὸν τύραννον, εἶχον μεταπηδήσει εἰς τὴν τάξιν τῶν κλεφτῶν. Καὶ εἰς ἐπίρρωσιν τῶν ὅσων ἐκθέτομεν ἐνταῦθα, θὰ περιγράψωμεν μίαν τοιαύτην σύμπραξιν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, μοναδικὴν εἰς τὰ χρονικὰ τοῦ ἄρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Συμφώνως πρὸς σχετικὸν φερμάνιον⁴ τοῦ ἔτους 1765, διετάχθη ὁ βα-

¹ Ἑ.ἀ., σ. 18, 89.

² Ἑ.ἀ., σ. 20, 92.

³ Ἑ.ἀ., σ. 20, 96, 97.

⁴ Ἑ.ἀ., σ. 21, 22, 97, 98.

λῆς τῆς Θεσσαλονίκης βεξίρης Κιοπρουλοῦ Ζαντὲ Ἀχμέτ πασᾶς, νὰ προβῇ εἰς τὴν λήψιν δραστικῶν μέτρων διώξεως τῶν κλεφτῶν, διότι μεγάλαι δυνάμεις αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀρχικλεφτῶν Πατραζίκ (Υπάτης), Πλαταμῶνος (Ολύμπου), Ἐλασσόνος, Τρικκάλων, Σερβίων, Βεροίας καὶ ἄλλων περιοχῶν, ὑπὸ τὸν καπετὰν Σαλαμούραν τοῦ Πλαταμῶνος, τοὺς καπετανεῖους Κόλιον, Λάζον, Κατσαοῦνην καὶ Βοζίκην τῆς περιφερείας Ἐλασσόνος, τοὺς καπετανεῖους Μίχον, Μάρκον καὶ Κώσταν τῆς περιφερείας Σερβίων, τὸν καπετὰν Τσώμην τοῦ Δομοκοῦ, τοὺς καπετανεῖους Ἀστεριάδη, Μπάμπον, Βέχαν καὶ Σταμούλην τῆς περιφερείας Τρικκάλων, τοὺς καπετανεῖους Μπέλικαν καὶ Μπράκον τῆς περιφερείας Βεροίας, τοὺς καπετανεῖους Κοντογιάννην καὶ Δημήτριον Παπάζογλου ἐκ Γούρας καὶ τὸν Μῆτρον ἀπὸ τὸ Πατρατζίκ (Υπάτην), τοὺς καπετανεῖους μικρὸν Ζῆδρον καὶ Τσολάκ (Τσολάκογλου;), ἐπέδραμον κατὰ τῶν χωρίων τοῦ Ὀλύμπου, συνέλαβον αἰχμαλώτους, διὰ τοὺς ὁποίους ἐξήτησαν λύτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, τελικῶς δὲ κατέλαβον τὸ τσιφλίκιον Κάλλιανη περὶ τὸν Ἀλιάκμονα ποταμόν, ἐφόνευσαν καὶ ἐτραυμάτισαν πολλοὺς, διήρπασαν τροφίμα, ἔπιπλα καὶ ἄλλα διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα φορτώσαντες ἐπὶ 94 ἡμίωνων ἀνεχώρησαν. Πρόκειται περὶ ἐπιδρομῆς κατὰ τσιφλικίου Τούρκων τιμαριούχων, ἀλλ' ὁ τρόπος τῆς ὁργανώσεως καὶ ἐπιθέσεως τόσον πολυπληθοῦς σώματος κλεφτῶν μὲ ἀρχηγούς τοὺς καλυτέρους πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν περιφερειῶν ἐκείνων πολλὰ ὑπέσχετο διὰ τὸ μέλλον. Βεβαίως ἡ ἐπιδρομὴ εἶχε ληστρικὸν χαρακτήρα, ἀλλ' ὥς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος ἐξεθεσάμεν, ἡ ληστεία ὑπῆρξεν ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐλατηρίων τῆς ἀνταρσίας τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν. Τοῦτο ἄλλωστε ἐξηκολούθησε παραλλήλως πρὸς ἄλλα ἐπιτεύγματα καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, διότι οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι ὥς ἐκ τοῦ βίου, τὸν ὁποῖον διῆγον, νὰ διατρέφονται ἐκ διαρπαγῶν καὶ ληστειῶν καὶ νὰ συντηροῦν τὰς οἰκογενεῖας τῶν ἐξ αὐτῶν.

Κατὰ τὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β' ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀτυχή ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἡ Μακεδονία δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος. Ἐκινήθησαν τόσον ὁ πληθυσμὸς τῶν μικροαστικῶν κέντρων καὶ τῆς ὑπαίθρου, ὅσον καὶ οἱ ἄρματολοι καὶ κλέφτες τῶν βουνῶν. Ὁ ἐκ τῶν Ρώσων πρακτόρων καὶ ἐκ Σιατίστης καταγόμενος Γεώργιος Παπαζώλης¹, ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ἐκ τῶν κυρίων ὑποκινητῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου, καθ' ὑπάρχουσαν ἐν τῇ Δυτικῇ Μακεδονίᾳ παράδοσιν, προσεκάλεσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἀρχικλέφτες Ζιάκαν τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν καὶ Γιάννην

¹ Πολιτικὴ Ἐπιθεώρησις, τ. 2, σ. 647-653, ἔνθα μονογραφία περὶ τοῦ Παπαζώλη ὑπὸ τοῦ γράφοντος μετὰ πλήρους βιβλιογραφίας.

Φαρμάκην ἀπὸ τὸ Βλάτσι, θεῖον τοῦ ἀγωνιστοῦ τοῦ 1821. Πέραν τῆς παραδόσεως ταύτης οἱ ἀρχικλέφτες¹ τοῦ Ὀλύμπου Ζῆδρος, Λάπας καὶ Λάζος ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὰς περιφερείας των, ἀλλὰ καταδιωχθέντες συστηματικῶς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἅτινα φοβούμενα γενικωτέραν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων εἶχον πλημμυρίσει τὴν Μακεδονίαν, ὑπεχώρησαν διαρκῶς μαχόμενοι καὶ ἔφθασαν εἰς τὸ Αἰτωλικὸν τῆς Ἀκαρνανίας, πλὴν τοῦ σώματος τοῦ Λάπα, τὸ ὁποῖον κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον (Ἀχελῷον). Πολιορκηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ Ζῆδρος καὶ ὁ Λάζος εἰς τὸ Αἰτωλικόν, ἠγωνίσθησαν σκληρῶς ἐπὶ τρίμηνον σχόντες μεγάλης ἀπωλείας, ἀλλὰ προσβληθέντες ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς ἐπιδημίας τῆς εὐλογίας κατάρθρωσαν τελικῶς, ἐλάχιστοι ἐξ αὐτῶν, νὰ σωθοῦν καὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Πᾶνον Ζῆδρον νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ ὄρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Πιερίων.

Κατὰ τὸ ἔτος 1772 ἀφίχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ ἱατρὸς Σωτήριος Λευκάδιος, πρᾶκτωρ τῶν Ρώσων, ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Ρώσου ναυάρχου Σπυριντῶφ², ἵνα ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Λευκάδιος, ἐν συνεννοήσει μὲ τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς Μακεδονίας, κατήρτισε σῶμα ἐκ 300 πολεμιστῶν, τὸ ὁποῖον διεκρίθη ἀργότερον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Βηρυτοῦ, μεταφερθὲν ὑπὸ τῶν Ρώσων, καὶ ἀκολούθως προσεταιρίσθη τὸν ἐπίσκοπον Ἐδέσσης Μελέτιον, τὸν Βεροίας Δανιὴλ καὶ ἄλλους ἐπισκόπους ὑπαγομένους εἰς τὴν μητροπόλιν Θεσσαλονίκης³. Συνῆλθον μάλιστα εἰς σύσκεψιν ἀρχικῶς ἐν Ναούσῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐν Κοζάνῃ οἱ ἀνωτέρω ἐπίσκοποι καθὼς καὶ ὁ Καμπανίας Θεόφιλος, ὁ Πλαταμῶνος Διονύσιος, ὁ Σερβίων καὶ Κοζάνης Θεόφιλος, ὁ Πέτρας Ὀλύμπου Ἀθανάσιος καὶ ὁ Κίτρος Ἰγνάτιος, συμφωνοῦντος καὶ τοῦ Ἀρδαμερίου Διονυσίου. Κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν σύσκεψιν μετὰ τῶν προκρίτων τῆς περιοχῆς ἀπεφασίσθη νὰ δεχθοῦν τὰς προτάσεις τοῦ Λευκαδίου καὶ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν ἀρματολῶν καθώρισαν 25 στρατιωτικὰ (ἀρματολικά) σώματα νὰ ἐξεγερθοῦν ἐν καιρῷ κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ κυρίως πρωταγωνισταὶ μητροπολιταὶ Ἐδέσσης καὶ Βεροίας ἔσπευσαν νὰ γνωρίσουν τὰς ἀποφάσεις τῶν συνελεύσεων εἰς τὸν Λευκάδιον.

Δὲν γνωρίζομεν τὴν ἑκτασιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἡ δημιουργηθεῖσα κίνησις, ἐλλείψει ἄλλων πληροφοριῶν, ἀλλ' οἱ πληθυσμοὶ τῆς Μακεδονίας ἐδεικνύοντο τότε. Οἱ Τούρκοι φοβούμενοι, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Τσεσμέ, μήπως ὁ ρωσικὸς στόλος ἐμφανισθῇ πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἐπρότει-

¹ Κασομούλη, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κ.λπ., τ. 1 σ. 20 κ.έ.

² Ἐμμ. Πρωτοψάλτη, ἐν Δελτίῳ Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 14 (1960) 61 παρ.

³ Ἐ.ἀ. σ. 74 κ.έ.

νον την σφαγήν τῶν Ἑλλήνων¹ καὶ πρὸς ἐξουδετέρωσιν τῶν μηχανορραφῶν αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 500-600 Γιουρούκους, κατετυράννησαν τοὺς Ἕλληνας, ἐφόνευσαν ἀρκετοὺς καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἓνα ἡγούμενον, ἐπιβαλόντες βαρυτάτας φορολογίας καὶ διαρπάσαντες πλείστας περιουσίας.

Ἡ δημιουργηθεῖσα κατάστασις ἐτερματίσθη διὰ τῆς ὑπογραφείσης μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων συνθήκης τοῦ Κιουτσουκ Καϊναρτζή (1774), διὰ τῆς ὁποίας πλείστα προνόμια, ἰδίᾳ θρησκευτικά, καὶ εὐρεῖαι ἀμνηστεῖαι παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς ἐξεγερθέντας Ἕλληνας. «Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, γράφει ὁ ἀείμνηστος Παπαρρηγόπουλος², ἐγίνωσκεν αὐτομάτως πως τὴν τε ταυτότητα τῶν συμφερόντων τούτων μέχρι τινὸς καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου διάστασιν αὐτῶν. Ὅθεν ἐλάμβανε μὲν τὰ ὅπλα ὅσakis εὗρισκε συμμάχους οἰουσδήποτε, ἐγκαταλείπομενον δὲ παρ' αὐτῶν ἐθλίβετο βεβαίως καὶ ἤλεγχε τοὺς στρέψαντας αὐτῷ τὰ νῶτα, ἀλλ' ὑφιστάμενον μαρτυρικῶς τὰς συνεπειὰς τῆς μονώσεώς του, δὲν ἐμνησικακεῖ κατ' οὐδενός, ἀλλὰ δοθείσης περιστάσεως ἐπιτηδείας νὰ δράξῃ τὰ ὅπλα, ἔστω καὶ ἐπὶ συμπράξει τῶν πρὸ μικροῦ ἐγκαταλείπόντων αὐτό, δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν προαιώνιον καὶ πεπρωμένον ἀγῶνα κ.λ.π.».

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐκ τῶν ἐξεγέρσεων αὐτῶν, ἔστω καὶ ἀτυχῶν, ἤρχισε φανερῶς νὰ συνειδητοποιῆται εἰς τὰ ἑλληνικὰ βουνά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀστικά κέντρα καὶ τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ νὰ διαγράφηται ὁ ρόλος τὸν ὁποῖον θὰ διεδραμάτιζον ἐφεξῆς οἱ ἄρματολοι καὶ κλέφτες, ἀποτελοῦντες ἀξιόλογον δύναμιν τοῦ ὑποδούλου ἔθνους.

Ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς ἀρχικλέφτης τῆς Μακεδονίας Πᾶνος Ζήδρος, κατήγετο ἀπὸ τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν, ὅπου ἀκόμη διασώζονται τὰ εἱρεῖα τοῦ «πύργου τοῦ Ζήδρου». Ἐσυγγένευεν ἐκ μητρὸς μὲ τὸν διάσημον Θεσσαλὸν ἄρματολὸν Βλαχάβαν. Κατεπολέμησεν ἰδιαίτερώς τοὺς Τούρκους τιμαριούχους, τὸ δὲ σῶμα του ἀπετελεῖτο ἀπὸ κλέφτες τῶν διαφόρων ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Μακεδονίας. Ἐχαιρε μεγάλης φήμης καὶ ὑπολήψεως μεταξὺ τῶν καπετανῶν τῆς Μακεδονίας. Δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς περισσοτέρας λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς του. Ἀπέθανεν ἀπὸ φυσικὸν θάνατον³ ἀφήσας διάδοχον τὸν υἱὸν του Φώτην, στερούμενον ὁμῶς τῶν πολεμικῶν ἀρετῶν τοῦ πατρὸς του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ζήδρου ἐμφανίζονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τὰ πρῶτα λαϊκὰ τραγούδια τῆς ἡρώϊκῆς ἐκείνης ἐποχῆς ἐν Μακεδονίᾳ. Παλαιότερα ἡρώϊκά προϊόντα τῆς λαϊκῆς μούσης δὲν κατωρθώσαμεν ν'

¹ Μέρτζιου, ἔ.ἀ. σ. 429.

² Παπαρρηγοπούλου, ἔ.ἀ. τ. 5 μ.β', σ. 200.

³ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 43 κ.ε.

ἀνεύρωμεν. Θά παραθέσωμεν ἐδῶ τὸ τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου, ὅπως τὸ διέ-
σωσεν ὁ Fauriel¹.

Ὁ Ζίδρος κάμνει τὴν χαρὰν, χαρὰν γιὰ τὸν υἱό του·
Ἐκάλεσε τὴν κλεφτουριάν, τὰ δώδεκα πρωτάτα,
Τὸν Λάπαν δὲν ἐκάλεσε, τὸ μαῦρον ψυχοπαίδι.
Κ' ὅλοι πηγαίνουν κέρασμα κριάρια μὲ κουδούνια·
Κ' ὁ Λάπας πάγ' ἀκάλεστος μὲ ζωντανὸν ἀλάφι,
Ἵς τ' ἀσῆμι καὶ Ἵς τὸ μάλαμα καὶ Ἵς τὸ μαργαριτάρι.
Κάνενας δὲν τὸν λόγιασεν ἀπὸ τοὺς καλεστάδες·
Ἡ Ζίδραινα τὸν λόγιασεν ἀπὸ τὸ παραθύρι,
Πάλε ἢ μαῦρη Ζίδραινα, ἢ μαῦρη παραμάννα·
«Καλῶς τὸν Λάπαν πῶ ῥχεται μ' ἀλάφι στολισμένον!
Στρῶστε τοῦ Λάπα στὸν ὄντᾶν, τοῦ Τρίψα² στὴν
κρεββάταν,
Στρῶστε καὶ τῶν παλληκαριῶν ἀπ' ὅλα τὰ πρωτάτα».

Ὁ ἀναφερόμενος εἰς τὸ τραγοῦδι κλέφτης Λάπας, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγράψαμεν ἄνωτέρω, κατήγετο ἀπὸ τὸ Λιτόχωρον τοῦ Ὀλύμπου. Ἀπὸ μικρὸς ἠκολούθησε τὸ σῶμα τοῦ Ζήδρου, ἔγινε πρωτοπαλλήκαρόν του καὶ ἀργότερον ἐσχημάτισεν ἰδιαίτερον σῶμα κλεφτῶν μαζὺ μὲ τὸν συνεργάτην του Τρίψαν. Δὲν ἔχομεν πληροφορίας διὰ τὴν προηγουμένην του δρᾶσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ Ὀρλωφικά, καταδιωχθεὶς ἀπὸ τὰ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα τῶν Τρικκάλων, κατέφυγεν εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον³, ἐπιδείξας τοιαύτην δραστηριότητα κατὰ τῶν Τούρκων, ὥστε δι' ἐκδοθέντος σουλτανικοῦ φερμανίου διετάχθησαν αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ Ἰωαννίνων καὶ Τρικκάλων νὰ προσκομίσουν τὸν Λάπαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ζῶντα ἢ νεκρόν. Ὁ Ἀλβανὸς Σουλεϊμάν Τζιαπάρη, φίλος τοῦ Λάπα, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὁποίου εἰς τὸ χωρίον Μαργαρίτι εὑρίσκε καταφύγιον ὁ καταδιωκόμενος Λάπας, φοβηθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπικήρυξιν τοῦ σουλτάνου, παρέδωκεν ἀμφοτέ-
ρους τοὺς κλέφτες Λάπαν καὶ Τρίψαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων Κολιὸ πασᾶ, ἵνα μεταφέρουν τούτους εἰς Ἰωάννινα. Κατὰ

¹ Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne, τ. 1, σ. 68. Πρβλ. Passow, Popularia carmina graeciae recentioris, σ. 15-16. Βλέπε παραλλαγὰς εἰς Περραιβόν, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, σ. 70. Ὁ Περραιβὸς φέρει ἀνακριβῶς τὸν Ζήδρον ἄρματολὸν τοῦ Πλαταμῶνος. Τὸ ὑπὸ τοῦ Ζαμπελίου τραγοῦδι τοῦ Ζήδρου φαίνεται πλαστόν.

² Τὸ ὄνομα τοῦ Τρίψα παρεφθάρη ὑπὸ τοῦ λαοῦ μεταβληθὲν εἰς Τρίτσα. Οὕτω τὸ ἤκουσεν ὁ Fauriel καὶ οἱ μετ' αὐτὸν γράψαντες. Ὡστε εἰς τὸ κλέφτικο αὐτὸ τραγοῦδι πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ ὄνομα τοῦ Τρίτσα εἰς Τρίψα διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Διὰ τὸν φίλον τοῦ Λάπα, τὸν Τρίψαν, βλέπε Κασομούλη, ἑ.ἀ. τ. 1, σ. 23 κ.ε.

³ Ἑ.ἀ. σ. 23.

τὴν μεταφορὰν τῶν εἰδοποιηθέντες οἱ Σουλιῶται τοῦ Γεωργίου Μπότσαρη, ἐπετέθησαν μεταξὺ Παραμυθιάς καὶ Ἰωαννίνων κατὰ τῆς τουρκικῆς συνοδείας, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσανσαν συμπλοκὴν, ὁ μὲν Τρίψας ἐφονεύθη, ἀλλ' ὁ Λάπας κατάρθρωσε νὰ διαφύγῃ. Τὸ ἐπόμενον ἔτος 1785, σχηματίσας ἐκ νέου σῶμα ἀπὸ ἑκατὸν πενήντην κλέφτες, ἤρχισε καὶ πάλιν τὴν δρᾶσίν του εἰς τὴν περιοχὴν Ἀσπροποτάμου, διωχθεὶς ὁμως συστηματικῶς καὶ ὑποχωρῶν μαχόμενος, προσεπάθησε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸν Κόζιακαν τῆς Πίνδου, νοτιοδυτικῶς τῶν Γρεβενῶν, ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἐπέτυχον νὰ κυκλώσουν τὸ σῶμά του. Ἐπιχειρήσας νὰ διασπάσῃ τὸν κλοιὸν ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἔφοδον, ἀφήσας εἰς τὸ σῶμα του διαδόχους τὸν Στουρνάρην, Βλαχοθόδωρον καὶ Πλιάσκαν¹.

Ἀπὸ τὰ πρωτοπαλλήκαρα τοῦ Πάνου Ζήδρου προέρχεται καὶ ἄλλος ἀμφίβιος ἀρματολὸς - κουρσάρος ὁ Γκέγκας², ὅστις ὑπῆρξεν ἀρματολὸς τῆς περιοχῆς Κατερίνης, καταγόμενος καθ' ὅλας τὰς ὑπαρχούσας πληρο-

¹ Τὸ τραγοῦδι τοῦ Πλιάσκα μᾶς τὸ διέσωσεν ὁ Fauriel, ἑ.ἀ.τ. 1, σ. 32. Πρβλ. καὶ Passow, ἑ.ἀ. σ. 93. Παραθέτω ὀλίγους στίχους:

«Πλιάσκαμ' ἂν θέλῃς γιάτρεμα, νὰ γεινάνου οἱ πληγές σου
ἔβγα ψηλὰ στὸν Ὀλυμπο, στὸν ἔμπορο τὸν τόπο
ἀντρεῖοι κεὶ δὲν ἀρρωστοῦν, κι' ἀρρωστοὶ ἀντρεῖνδουν
ἐκ' εἶν' οἱ κλέφτες οἱ πολλοί, τὰ τέσσαρα πρωτᾶτα».

² N. Svoronos, Le Commerce de Salonique au XVIIIe siècle, σ. 35. Κασομούλῃ, ἑ.ἀ. τ. 1, σ. 11, 22, 40, 64. Ὁ Γάλλος Πρόξενος ἐν Θεσσαλονικίᾳ Cousinéry ἐκ παραδρομῆς γράφει Γκίκας. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον συλλογὴν Κουμανούδη (Λαογραφικὸν Ἀρχειὸν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἀριθμ. 410) ὑπάρχει τὸ τραγοῦδι τοῦ Γκέκα (κουρσάρικο). Δὲν εἶναι ἀξιόλογον, ἀλλ' ἀναφέρει πρόσωπα καὶ τεκμηριώνει κατὰ τινὰ τρόπον γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης:

«Ὁ Γκέκας ἐκατέβαινε μέσα στὰ δυὸ πλατάνια,
μὲ τὰ πουλιὰ κουβέντιαζε καὶ μὲ τὰ χελιδόνια
«τάχα πουλιὰ νὰ ἱατρευθῶν τάχα πουλιὰ νὰ γιάνω;
Σὰ θέλῃς Γκέκα μ' ἱατριὰ, σὰ θέλῃς, Γκέκα, νὰ γιάνης,
πᾶρε ψηλὰ τὸν Ὀλυμπο, ψηλὰ τὰ κλεφτοβοῦνια,
ἐκεῖ μοιράζουν τὰ χωριά, τὰ δώδεκα τζεφλίκια.
Τσάρας παίρνει τὴ Ράψανη, Γιάννης τὸν Πλαταμῶνα*
Γκέκα μου, πᾶρ' τὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πολλὰ τζεφλίκια.
Δὲν θέλω ἐγὼ τὸν Ὀλυμπο μὲ τὰ πολλὰ τζεφλίκια,
μόν' θέλω γὼ τὴ θάλασσα μὲ τὰ πολλὰ καϊκια,
νὰ παίρνω Τούρκους σκλάβους μου καὶ Τουρκοπούλες σκλάβες,
νὰ φέρν' ἀμάξι τὸ φλωρί κι' ἀμάξι τὸ λογάρι,
νὰ μοῦ γεμίζουν τὴν ποδιά ὅλο μαργαριτάρη».

* Τὸ χειρόγραφο ἐκ παραδρομῆς προφανῶς γράφει Μαραθῶνα, πρᾶγμα ἀπίθανον. Βλέπε καὶ Ἱ. Κ. Βασσαράβελῃ, Ἡ πειρατεία κ.λ.π. σ. 29, ἀνάτυπον ἐκ τῶν «Μακεδονικῶν» τ. 5.

φορίας από τὸ Λειβάδι. Ἐδρασεν εἰς τὸν Ὀλυμπον ὡς ἄρματολὸς καὶ κατέλειπε καλὰς ἀναμνήσεις εἰς τοὺς συντρόφους του διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν χαρακτῆρα του. Λεπτομερείας περὶ τῆς ἐν Ὀλύμπῳ δράσεώς του δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1787-1790 ὁ Γκέγκας ἐξώπλισε μέγα σκάφος, ἐπεβίβασε παλαιούς κλέφτες καὶ ἄλλους θαλασσινοὺς, συνέλαβε δὲ καὶ ἐλεηλάτησε εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον τουρκικὸν ἐμπορικὸν σκάφος πλῆρες σίτου. Κατόπιν τοῦ πειρατικοῦ αὐτοῦ κρούσματος, τὰ γαλλικὰ ἐμπορικὰ σκάφη, ποὺ κατ' ἐξοχὴν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἔνεκα τῶν πολεμικῶν γεγονότων, διεξήγον τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ τὰς μεταφοράς, μερίμνη τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Choiseul-Gouffier, συνωδεύοντο ὑπὸ πολεμικῶν σκαφῶν διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἐπιβατῶν καὶ φορτίου. Ἐν βρῖκιον γαλλικὸν τῶν 8 πυροβόλων ἐστάλη πρὸς δίωξιν τοῦ Γκέγκα, ὁ ὁποῖος, κινδυνεύων νὰ συλληφθῇ, ἐπυρπόλησε τὸ πειρατικὸν σκάφος, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων, χωρὶς ὅμως νὰ παραιτηθῇ καὶ τῶν πειρατικῶν του ἐπιχειρήσεων, διότι μετ' ὀλίγον ἤχμαλῶτισε σκάφη, Ἑλλήνων μάλιστα πλοιοκτητῶν, καὶ ἤρχισεν ἐκ νέου τὰς πειρατικὰς του ἐνεργείας, ἀναγκασθεὶς ὅμως τελικῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ ταύτας, ἔνεκα τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων συνεχοῦς διώξεώς του καὶ νὰ τραπῇ εἰς τὰ Μακεδονικὰ βουνά, πλὴν εὐπρόσιτα εἰς τὴν κλέφτικην εἰδικότητά του. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως τὸν κατεδίωξαν συστηματικῶς καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ τραπῇ πρὸς τὴν Πάργαν ἢ Πρέβεζαν, ἔνθα καὶ ἐφορευθῇ ἢ ἀπέθανε κατὰ τὸ ἔτος 1790 περίπου.

Σύγχρονος τοῦ Ζήδρου εἶναι ὁ Λάζος (Ἐξαρχος;), γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν ἄρματολῶν Λαζέων καταγομένων ἀπὸ τὸ Λειβάδι¹ τοῦ Ὀλύμπου. Οἱ Λαζεοὶ προσέφερον ἀναριθμήτους ὑπηρεσίας κατὰ τὸν προεπαναστατικὸν καὶ ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης κατάγεται ὁ ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Ἠγεμονίων τοῦ Δουνάβεως Γεωργάκης Ὀλύμπιος.

Ὁ γενάρχης Λάζος ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους κλέφτες τῶν βουνῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικὸ κλέφτικο τραγοῦδι², ὅπου ἐξυμνεῖται ἡ προσωπικότης τοῦ διασήμου αὐτοῦ ἀρχικλέφτη:

«Τρεῖς περδιοῦλες κάθουνταν εἰς τὴν Μηλιὰν³ ἐπάνω·

Εἶχαν τὰ νύχια κόκκινα καὶ τὰ φτερά γραμμένα.

¹ Ἀνακριβῶς ὁ Φιλίμων, Δοκίμιον Ἱστορικόν, τ. 1, σ. 93, φέρει τοὺς Λαζεοὺς ὡς καταγομένους ἀπὸ τὴν Φτέρην τῶν Πιερίων. Βλ. Γοῦδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. 5, σ. 399.

² Χριστοβασίλη, ἀριθ. 110-116, σ. 308-309. Passow, ἔ.ἀ. σ. 51.

³ Μηλιά, χωρίον ἐπὶ τοῦ ὄρους Φλάμπουρο τῶν Πιερίων, περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα δυτ. τῆς Κατερίνης (Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ κ.λ.π., σ. 26 κ.ἐ.).

Μυρολογοῦσαν κ' ἔλεγαν, μυρολογοῦν καὶ λέγουν·
 «Θεέ μου τί νά γίνηκεν ὁ ἔξαρχος¹ ὁ Λάζος;
 Πούταν στὸν κόσμον ξακουστός, στὸν κόσμον ξακουσμένος.
 Λάξε μου, τί δὲν φαίνεται τοῦτο τὸ καλοκαίρι;
 Νὰ περπατῇς ἄρματαῶλός, τὸ μαῦρον καβαλάρης·
 Νὰ λάμπουν τὰ τσαπράζιά σου, τὰ φλωροκαπνισμένα,
 Δώδεκ' ἄράδες τὰ κόμπια στὰ ρούχινά γελέκια,
 Νᾶχης καὶ στὸ σπαθάκι σου χουφτά μαλαγματένια,
 Νὰ κρούῃ ὁ ἥλιος τὴν αὐγὴν, νὰ κρούῃ τὸ μεσημέρι».

Ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Λάζου ὠνομάζετο Γιάννης, αὐτὸς ὑπῆρξε καὶ ὁ διάδοχος εἰς τὸ ἀρματολίκι, οἱ δὲ ἄλλοι τρεῖς ἀδελφοὶ τοῦ ὠνομάζοντο Λιόλιος, Δημὸς καὶ Κώστας². Ὑπῆρξαν ὅμως καὶ ἄλλοι Λαζεῖοι ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ διασωθὲν δημοτικὸ τραγούδι³.

«τοῦ Νίκου πέφτ' ἡ Ποταμιά, τοῦ Χρήστ' ἡ Ἀλασσῶνα,
 Ὁ Τόλιος καπετάνεψε φέτος στὴν Κατερίνη
 Καὶ τὸ μικρὸ Λαζόπουλο πῆρε τὴν Πλαταμῶνα»

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν δροῦν εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν μέχρι Σαμαρίνας οἱ ἀρχικλέφτες Καραλῆς, Τότσκας, Νάκας καὶ Γιάννης Πρίφτης. Ὁ Καραλῆς πολλάκις ἐξεδίωξε τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβenaγᾶδες ἀπὸ τὰ χωρία τοῦ Ὀλύμπου, ὁ δὲ Τότσκας μὲ πρωτοπαλλήκαρον τὸν Νάκαν, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κούρτ Ἀχμέτ πασᾶ, ἀρχηγοῦ τῶν ντερβενίων (ντερβεντὰ ναζήρ) τῆς δυτικῆς Ρούμελης καὶ ἐπὶ κεφαλῆς 160 κλεφτῶν ἐπετέθη κατὰ 2.000 Ἀλβανῶν, ἐπιστρεφόντων μετὰ τὰ Ὁρλωφικά ἐκ Πελοποννήσου καὶ μεταφερόντων αἰχμάλωτα περὶ τὰ 1000 γυναικόπαιδα καὶ πλούσια λάφυρα. Ἡ ἐπίθεσις ἐγίνετο πλησίον τῶν χωρίων Σμίξη καὶ Θαλπέη τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, οἱ δὲ Ἀλβανοὶ ὑποστάντες σοβαρὰς ἀπωλείας ἐκ τοῦ αἰφνιδισμοῦ, ἐγκατέλειψαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ λάφυρα καὶ οἱ ὑπολειφθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγὴν⁴.

Ὁ ἀγωνιστὴς τοῦ 1821 Χριστόφορος Περραιβὸς εἰς τὰ «Ἀπαντά» του συμπεριέλαβε καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Τότσκα καὶ τοῦ Νάκα. Ὁ Νάκας μὲ τὸν Τσολάκην, ἄλλον κλέφτην τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν, ἐσκέπτοντο νὰ προσκυνήσουν τὸν ντερβέναγαν τῆς περιοχῆς, πού εἶχε συλλάβει τὰς οἰκογενείας των. Ὁ Τότσκας τοὺς ἠμπόδισε νὰ παραδοθῶν, διότι ἦτο πεπεισμένος

¹ Ἐξ α ρ χ ο ς, ἄξιομα, λέξις δανεισμένη ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὁρολογία προφανῶς.

² Κ α σ σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 66 κ.ἐ.

³ Fauriel, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 32. Passow, ἔ.ἀ. No 16, σ. 93.

⁴ Περραιβοῦ, Ἀπαντα, Ἀθῆναι 195, σ. 71.

ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὄχι μόνον δὲν θὰ ἀπληθεύρωνον τὰς οἰκογενεῖας τῶν, ἀλλὰ θὰ ἐκρέμων καὶ τοὺς ἰδίους. Εὐτυχῶς εἰς μίαν συμπλοκὴν οἱ ἄρματολοι οὗτοι ἐπέτυχον νὰ αἰχμαλωτίσουν δύο σημαίνοντας Τούρκους ἀξιωματού-
χους ἀνταλλάξαντες αὐτοὺς μὲ τὰς οἰκογενεῖας τῶν.

«Ἐψὲς προψὲς ἐδιάβαινα ἔπο κλεφτικὰ λημέρια
Κι' ἄκουσα, πῶς ἐρμήνευε Τότσκας τὰ παλληκάρια·
«Παιδιά μ' ἂν θέλτε λεβεντιά κ' ἐλεύθερα νὰ ζήτε,
Βάλτε τσηλίκι στὴν καρδιά καὶ σίδηρα στὰ πόδια.
Κρασί ποτὲ μὴ πίνετε, ὕπνο μὴν ἀγαπᾶτε,
Ὁ ὕπνος εἶναι θάνατος καὶ τὸ κρασὶ εἶναι πλάνος».
Γυρίζ' ὁ Νάκας καὶ τὸν λέγ', λέγει τὸν καπετάνο·
«Μπιζέρισαν, βαρέθηκαν, Τότσκα μ', τὰ παλληκάρια,
Τῆς νύχτας τὸ περπάτημα, τσ' αὐγῆς τὸ караουλι,
Θέλουν νὰ προσκυνήσουνε σ' αὐτὸν τὸν ντυβιτάρη,
Ποῦναι βαλῆς στὰ Γρεββενά, ντερβέναγας στὰ Χάσια».
«Παιδιά μ', ἂν θέλτε κόψιμο καὶ θέλτε νὰ χαθῇτε,
Ἐλᾶτε νὰ σᾶς κόψω ἡγὼ καὶ νὰ σᾶς παραχώσω,
Νὰ δώσω καὶ μνημόσυνα εἰς ὅλους τοὺς παπάδες·
Ν' ἀκούσουν χώραις καὶ χωριά, χωριά καὶ βιλαέτια,
Νὰ ποῦν ὁ Τότσκας λύσσαξε καὶ τρώγ' τὰ παλληκάρια».
Τὸν λόγο δὲν ἀπέσωσε, ἡ ὁμιλία βαστοῦσε,
Τὸ карауль ἐφώναξε, τὸ караули κράζει·
«Πολλὴ Τουρκιά μᾶς ἔρχεται, μπέιδες καὶ ἀγάδες,
Ἀφῆτέ τους, ἃς ἔρχονται κ' ἡμεῖς τοὺς καρτεροῦμε.
Πιάστε, παιδιά, τὸ στένωμα, βάλτε τους μὲς στὴν μέση,
Κι' ἀπὲ γιουροῦσι κάμετε, σφάζετε τοὺς ἀγάδες.
Νὰ διοῦν τοῦ Τότσκα τὸ σπαθί, τοῦ Νάκα τὸ τουφέκι,
Βοήθ' Ἀϊλιά τοῦ Μπουρμπουτσκὸ¹ κι' ἀπὸ τὴν Σαμαρίνα,
Τοὺς Τούρκους νὰ χαλάσωμε, τσ' ἐχτροὺς τῆς πίστεώς μας,
Ποῦ τυραννοῦν τ' ἀδελφιὰ μας, ποῦ σφάζουν τὰ παιδιά μας»².

Παράλληλα μὲ τοὺς ἀνωτέρω, ἔδρασαν εἰς τὴν περιοχὴν Βλάστης, Σιατιστής, Καστορίας, Κοζάνης μέχρι τῆς Ἐδέσσης οἱ ἐκ Βλάστης κα-
ταγόμενοι ἄρματολοι Βράκας καὶ Ντόκος³. Πολυάριθμα ὑπῆρξαν τὰ ἀν-

¹ Μπουρμπουτσκὸς, χωρίον εἰς τὰ σύνορα Δυτικῆς Μακεδονίας - Ἠπείρου. Τώρα λέγεται Ἐπαχῶρι. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλίου, ὅπως καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν, τῆς ὁποίας τὴν βοήθειαν ἐπικαλεῖται ὁ Τότσκας.

² Passow, ἔ.ἀ. σ. 19-20.

³ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 69. Ἀπόγονοι κτηνοτρόφοι τοῦ Ντόκου διασώ-
ζονται ἕως σήμερον εἰς Βλάστην.

δραγαθήματά των καὶ ἡ δρᾶσις των ἀφῆκεν ἐποχὴν εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν. Δὲν γνωρίζομεν λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεώς των, ἀλλ' ἐδολοφονήθησαν ἀμφότεροι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1785-1790 εἰς τὴν γεννέτειράν των ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ των Γαλάνη δι' ἄγνωστον αἰτίαν, ἔκτοτε δὲ οὐδεὶς ἄρματολὸς ἢ σημαίνων κλέφτης ἡδυνήθη νὰ σταθῇ εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἀλιάκμονος ὄρεινὴν περιοχὴν ἀπὸ Πισοδερίου μέχρι Σιατίστης (Βίτσι-Σινιάτσικον)¹.

Ἄλλος ἄρματολὸς ἐκ τῆς πέραν τοῦ Ἀλιάκμονος Δυτικῆς Μακεδονίας εἶναι ὁ Γιάννης Πρίφτης ἢ Παπανικολάου ἀπὸ τὴν κτηνοτροφικὴν κωμόπολιν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τὴν Σαμαρίναν, καταγόμενος². Ἐναλλάσσων, ὅπως κατὰ κανόνα συνέβαινε μὲ τοὺς ἐπιφανεστέρους Ἑλληνας πολεμιστὰς τῆς ἐποχῆς, τὸν ρόλον τοῦ ἄρματολὸς μὲ τὸν τοῦ κλέφτη, ἐστάθη ἀμείλικτος διώκτης τῶν ἀλβανικῶν συμμοριῶν, τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγᾶδων καὶ ὅλων τῶν Τούρκων δυναστῶν τῆς περιφερείας του, οἱ δὲ ραγιάδες αὐτὸν εἶχον προστάτην διὰ τὴν περιστολὴν τῶν ὑπερβασιῶν τῶν ἀσκουμένων ὑπὸ ἀπλήστων φεουδαρχῶν. Συλλαβὼν μεταξὺ Κερασόβου καὶ Σαμαρίνας τὸν Ἀλβανὸν Χασὰν ἀγᾶν, ἐκρέμασε ἀπὸ ἓν δένδρον εἰς τὸν δρόμον ὡς παράδειγμα, διὰ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὅποιοι μάλιστα παροιμιωδῶς ἐφοβέριζον τὰ ἀτακτοῦντα τέκνα των μὲ τὸ «ἔρδε Γιάννη Πρίφτε δὲ τὲ πρέϊ κόκα»=θά ἔλθῃ ὁ Γιάννης τοῦ Πρίφτη νὰ σὲ πάρῃ τὸ κεφάλι.

Ὁ Παπανικολάου διηγεῖται ὅτι ὁ Ἀλβανὸς κακοποιὸς Ἐλιοῦς εἶχεν ἐνεργήσει ἐπιδρομὴν εἰς τὴν περιοχὴν Κοζάνης, ἐλαφυραγώγησε διάφορα χωρία, διήρπασε ποίμνια ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἡτοιμάζετο νὰ πράξῃ τὰ ἴδια καὶ εἰς τὴν Σαμαρίναν. Ὁ Γιάννης Πρίφτης ἀντιμετώπισε τὸν Ἐλιοῦς³

¹ Κασομούλη, ἑ.ἀ. τ. 1, σ. 51. Δυστυχῶς τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Καστορίας, πολυτιμώτατα εἰς πληροφορίας διὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην, ἀπετεφρώθησαν ἐξ ἀμελείας τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν κατὰ τὸ ἔτος 1943 πρὶν μελετηθοῦν καὶ μεταφρασθῶν. Ὁ γράφων δυστυχῶς ἔλαβε γνῶσιν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀρχείων μετὰ τὴν πυρκαϊάν. Ἀπωλέσθησαν οὕτω μνημεῖα γραπτὰ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, πολύτιμα διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐθνικὴν μας ἱστορίαν, διότι, ἐξ ὧν γνωρίζω, ὀλίγας ἔχομεν πληροφορίας περὶ τῆς τουρκοκρατίας διὰ τὴν τὸσον σημαντικὴν αὐτὴν περιοχὴν, μεγάλης ἐκτάσεως τότε.

² Wace-Tompson, The nomads of the Balkans, σ. 148 κ.έ. Βακαλόπουλου, Ἱστορικαὶ ἔρευναι ἐν Σαμαρίνῃ, «Γρηγόριος ὁ Παλαμῆς», 1937. Παπανικολάου, Δύο τραγοῦδια τῆς Σαμαρίνας, Λαογραφία Δυτ. Μακεδονίας, εἰς περιοδικὸν «Σήμερα», τ. 7 (1960) 20.

³ Ὁ Παπανικολάου κατέγραψεν ὁλόκληρον τὸ τραγοῦδι τοῦ Πρίφτη, ὅπως διεσώθη μέχρι τέλους εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ τῆς περιοχῆς ἐκείνης, ὀλίγον ὅμως παρεφθαρμένον, νομίζω, εἰς τὸ τέλος.

«Τρεῖς περδικοῦλες κάθονταν ἀπάνω ἀπὸ τὸ Σμόλκα
μοιρολογοῦσαν κι' ἔλεγον, μοιρολογοῦν καὶ λένε.

νικηφόρος και μετά τριήμερον μάχην, ἐξηνάγκασε τοῦτον νά ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Ὁ Πρίφτης ἐδολοφονήθη ἐξ ἀντιζηλίας ἀπὸ συμπατριώτην του εἰς τὴν Σαμαρίαν.

Οἱ ἐπιστρέφοντες ἐκ τῆς Πελοποννήσου μισθοφόροι τῆς Τουρκίας Ἀλβανοί, μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐκεῖ (Ὀρλωφικά) διεσκορπίσθησαν εἰς ὁλόκληρον τὴν Κεντρικὴν, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν Μακεδονίαν, διαπράττοντες φόνους, ληστείας, διαρπαγὰς καὶ ἐκβιασμούς κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μπίκο καὶ Μπεκίρ Τζογαδόρος, ὁ μετέπειτα ἀρχισωματοφύλαξ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή, καὶ ὁ Νουμάν, ἐλεηλάτησαν τὰς περιοχὰς Ὀστρόβου, Φλωρίνης, Ἐδέσσης καὶ Κοζάνης (Σαρηκιόλ) ληστεύσαντες τὰ πάντα¹. Ὁ σουλτάνος, ἀγανακτῆσας διὰ τὴν αὐτόχρημα ληστρικὴν δρᾶσιν τῶν συμμοριτῶν αὐτῶν ποῦ εἶχεν ἐξαποστείλει ἐναντίον τῆς δυστυχοῦς Πελοποννήσου, ἐξέδωκε ἐπανελημμένως διαταγὰς διὰ τὴν περιστολὴν τοῦ κακοῦ ἀνευ ὁμως ἀποτελέσματος. Τελικῶς ἀπέστειλε τὸν ναύαρχον Τζεταερλή Γαζή Χασάν πασᾶν, ὅστις ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Καβάλαν καὶ πορευθεὶς πρὸς νότον κατώρθωσε καὶ τῇ συνεργασίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν νά ἐκκαθαρίσῃ τὴν Μακεδονίαν,

Τ' εἶν' τὰ μπαϊράκια ποῦρχονται ἀπ' τοῦ Ρωμηοῦ τῇ ράχῃ;
Ἀφῆστε τοὺς κι' ᾧς ἔρχονται νάρθοῦνε παραδῶθε.
Σᾶν ζῶνει ὁ Γιάννης τὸ σπαθὶ καὶ παίρνει τὸ ντουφέκι
καὶ πιάνει τὸν ἀνήφορο σᾶν ἄξιο παλληκάρι
κι' ἡ μάνα του ἀπὸ κοντὰ τὸν σκούζει καὶ φωνάζει
ποῦ πῆς Γιάννη μ' μοναχὸς δίχως κανέν' κοντὰ σου;
Ὁ Γιάννης χαμογέλασε ταράζει τὸ κεφάλι.
Ποῦ πᾶτε σκυλαρβανιτιά καὶ σκυλοκολωνιάτες;
Δέν εἶν' ἐδῶ ἡ Κόζιανη δι' εἶν' ἡ Ἀλασσάνα
ἐδῶ τὸ λένε Σμόλικά, τὸ λένε Σαμαρίνα
ἐδῶ ναι ὁ Γιάννης ἀμπροστά, Γιάννης Παπανικόλα,
ποῦναι μπαϊράκι στὰ βουνά, μπαϊράκι καὶ στοὺς κάμπους
Ἄφησ' Ἐλιούζ τὰ πρόβατα τὰ Περιβολιώτικα,
ἐμεῖς δὲν σὲ πειράζουμε ἀπ' τὸ δικό σου τόπο
καὶ πιάστηκαν στὸν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες».

Ὁ Παπανικολάου κατέγραψε καὶ ἄλλο τραγοῦδι ἀναφερόμενον σ' ἓνα Ἰσμαήλ ἀγᾶ, δυνάστην τῆς περιοχῆς Ντοτσικού, ποῦ τελικῶς ἐξηναγκάσθη νά φύγῃ.

«Δέν σᾶρεσε Σμαήλ ἀγᾶ Φούρκα καὶ Σαμαρίνα,
μόν' γύρευες καὶ τὸ Ντοσκό, νά πάρς' ἀρματολίκι
κι' οἱ κλέφτες σὲ καρτέρεσαν, ψηλά στὴν πέτρα πάνω·
Σμαήλ ῥίξε τ' ἄρματα, τὸ πῶς νά ξαρματώσω
ἐγὼ μ' ἓνα Σμαήλ ἀγᾶς, στὴν Πόλη ξακουσμένος,
μὴν εἶμαι νόφ' νά προσκυνῶ καὶ χέρια νά φιλήσω»

¹ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 103-108.

Θεσσαλίαν καὶ Πελοπόννησον ἀπὸ τοὺς ἐπιδρομεῖς αὐτοὺς¹.

Ὡς ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζήδρου καὶ λόγφ τῆς ἀκαταλληλότητος τοῦ υἱοῦ του Φώτη, διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸ ἄρματολίκι ὁ Πάνος Τσάρας, εἷς ἐκ τῶν καλυτέρων πολεμιστῶν του. Ἡ διαδοχὴ ὅμως αὕτη προεκάλεσε τὸ μῖσος τοῦ συντρόφου του Βλαχοθόδωρου, ὅστις καὶ ἀπεσχίσθη ἀκολουθοῦμενος ἀπὸ ὀλίγους ἄνδρας καὶ ἐσχημάτισε ἰδιαίτερον σῶμα. Ὁ Τσάρας κατήγετο ἀπὸ τὴν περιοχὴν Χασίων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας· ἦτο γενναῖος πολεμιστὴς καὶ τιμίῳ χαρακτῆρος, ἀλλ' ἐστερεῖτο πολιτικότητος καὶ δυσκόλως προσηρμόζετο πρὸς τὰς περιστάσεις². Ὡς ἐκ τούτου ἦλθε ταχέως εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς κοτζαμπασήδες, τινὲς τῶν ὁποίων, πρὸς προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν τῶν συμφερόντων, προσεπάθουν κατὰ τινα τρόπον νὰ συμβιβάζωνται μὲ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς ντερβεναγάδες, τοὺς ὁποίους εἶχε διορίσει ὁ Ἀλῆ Τεπελενλὴ πασᾶς, γενικὸς ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης καὶ λίαν ἀγαπητὸς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν σουλτάνον. Οἱ κοτζαμπασήδες τῆς περιοχῆς Ἐλασσόνας, συνεννοηθέντες μὲ τὸν δυσηρεστημένον Βλαχοθόδωρον, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θὰ ἐπειθον τὸν Ἀλῆ Τεπελενλὴν νὰ διορίσῃ αὐτὸν ἄρματολὸν τῆς περιοχῆς, ἀπεφάσισαν νὰ δολοφονήσουν τὸν Πάνον Τσάραν. Ὁ Βλαχοθόδωρος ἐπιτυχὼν κατάλληλον εὐκαιρίαν, καθ' ἣν ἀπουσίαζον οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Τσάρα, ἐδολοφόνησε πλῆξας αὐτὸν ἐκ τῶν ὀπισθεν, καθ' ἣν στιγμὴν εἰσήρχετο εἰς τὴν οἰκίαν του, παρουσιάσας δὲ διορισμὸν τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἀνέλαβε τὸ ἄρματολίκι.

Τὰ τέκνα τοῦ δολοφονηθέντος Τσάρα, Κώστας καὶ Νίκος, καθὼς καὶ οἱ ὁπαδοὶ του, ἠναγκάσθησαν τότε νὰ καταφύγουν εἰς τὸ γειτονικὸν ἄρματολίκι τῶν Λαζέων, ὅπου εὖρον φιλοξενίαν καὶ προστασίαν. Ἐκεῖ ὥμοσαν ἐκδίκησιν κατὰ τοῦ δολοφόνου καὶ διὰ νὰ παρουσιάσουν τὸν Βλαχοθόδωρον ἀνίκανον εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ἤρχισαν νὰ προβαίνουν εἰς φοβερὰς ληστείας καὶ ταραχὰς καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τοῦ ἄρματολικιοῦ, τὰς ὁποίας δὲν κατάρθωσαν νὰ ἐμποδίσουν ὁ Βλαχοθόδωρος, οἱ φίλοι του κοτζαμπασήδες ὡς καὶ οἱ συμπράττοντες μετ' αὐτῶν Ἀλβανοὶ ντερβεναγάδες.

Ὁ δεῦτερος υἱὸς τοῦ Πάνου Τσάρα, ὁ Νίκος Τσάρας, ὁ διάσημος κατὰ τὰς ὡς κλέφτης καὶ πειρατὴς Νικοτσάρας, ἀνέλαβεν ἐν τῷ μεταξὺ δρᾶσιν, ἐξελιχθεὶς ταχέως εἰς ἀρχηγὸν περιωπῆς καὶ κύρους. Εὐγνώμων πρὸς τοὺς προστάτας του ἄρματολοὺς Λαζέους, ἀφελὴς καὶ γενναῖος, ἀποφασιστικὸς, μὲ ἀρίστην συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς συμπολεμιστάς του, περι-

¹ Lascaris, Salonique à la fin du XVIIIe siècle, σ. 37 κ.έ. Μέρτζιου, Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας, σ. 426 κ.έ. Βασδραβέλλη, Ἡ Ἀρβαντοκρατία στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἡ καταστολὴ τῆς, «Σερραϊκὰ Χρονικὰ» τ. 3 (1959).

² Κασομούλη, ἔ.α. τ. 1, σ. 40, 66.

φρονῶν τὸν δολοφόνον τοῦ πατρός του Βλαχοδόδωρον, εἶχε γενικωτέρας βλέψεις καὶ ἔτρεφε μεγάλα ὄνειρα. Ζηλωτὴς τῶν κατορθωμάτων τοῦ θαλασσομάχου Λάμπρου Κατσώνη καὶ τοῦ Καπετὰν Ἀνδρίτσου¹, πατὸς τοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου, ἀντετάχθη εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἐπιθυμούντος νὰ κυριαρχήσῃ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας διὰ τῆς ὑποταγῆς ἢ ἐξοντώσεως τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν τῶν περιοχῶν αὐτῶν. Τινὲς ἐκ τῶν ἀρματολῶν συνεβιβάσθησαν ἢ ὑπετάγησαν, ἀλλ' ὁ ἀγέρωχος Νικοτσάρας μὲ τοὺς τέσσαρας ἀδελφοὺς Λαζέους, συγκεντρωθέντες εἰς περιοχὴν τινα τοῦ Ὀλύμπου, ἀπεφάσισαν τὴν ἔναρξιν ἀγῶνος συστηματικοῦ καὶ ἀποφασιστικοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ. Πρὸς τοῦτο ἐθεώρησαν σκόπιμον νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογενεῖας τῶν πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας² (Σκόπελον καὶ Σκιάθον) καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, αὐτοὶ δὲ δρῶντες κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, κατὰ τὰς περιστάσεις, κατέστησαν ἐντὸς ὀλίγου τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ντερβενάδων³.

Κατὰ τὸ ἔτος 1795, ὁ Νικοτσάρας ἐπὶ κεφαλῇς τῶν ὁπαδῶν του ἐνήργησεν ἐπιδρομὴν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Παγασσητικοῦ κόλπου, συνέλαβεν ὅσα πλοῖα εὗρεν ἐκεῖ καὶ ἐξωπλίσας ταῦτα ἤρχισε ν' ἀσκήσῃ τὴν πειρατείαν, ἐπιτιθέμενος καὶ λαφυραγωγῶν διερχόμενα πλοῖα καὶ παραλίους οἰκισμοὺς. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν, ἀλλ' αὐτοὶ καλύπτοντες τὰ πλοῖά τῶν μὲ πρασινάδας κατῶρθωνον ν' ἀποβιβάζονται εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ διαφεύγουν.

Ὁ σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ αὐστηρὰ μέτρα διώξεως⁴ κατὰ τῶν ἀμφιβίων αὐτῶν πολεμιστῶν καὶ διέταξε τὸν μοντεσαρίφην τοῦ σαντζακίου Ἰωαννίνων Ἀλῆ Τεπελενλῆ πασὰν καὶ τὸν ἀρχιναύαρχον βεζίρην Χουσεῖν πασὰν νὰ καταδιώξουν καὶ ἐξοντώσουν τοὺς πειρατὰς. Ὁ Τούρκος ἀρχιναύαρχος ἀπέστειλεν ἐναντίον τῶν ταχύπλοα καταδιωκτικά, τὰ λεγόμενα «κυρλαγκίτς» (χελιδόνια), τὰ ὁποῖα ἐπέτυχον νὰ συλλάβουν τὰ πειρατικά, κενὰ ὅμως κλεφτῶν, οἵτινες κατῶρθωσαν νὰ διαφύγουν πλὴν πέντε, οἵτινες συλληφθέντες ἀπεκεφαλίσθησαν.

¹ Κασομούλη, ἑ.ἀ. τ. Ι σ. 40, 66.

² Ἐδῶ ἔχει τὴν θέσιν του τὸ διασωθὲν ὑπόλειμμα δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

«Στῇ Σκιάθῳ καὶ τῇ Σκόπελο ποτὲ κατῆς δὲν κρένει,
τ' εἶναι λημέρι τοῦ Σταθῆ, βίγλα τοῦ Νικοτσάρα»

Βλαχογιάννη, ὑπόσημ. εἰς Κασομούλην, ἑ.ἀ. τ. Ι, σ. 47.

³ Ὁ Κασομούλης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Νικοτσάρας μαζί μὲ τοὺς Λαζέους εἶχον 700 πολεμιστὰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Δύναμις λίαν σημαντικὴ καθὼς ἦσαν ἐξησκημένοι καὶ σκληραγωγημένοι. Εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἐλληνικὴν περιοχὴν συναντῶμεν τόσον ἰσχυράς ὁμάδας κλεφτῶν κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν αὐτὴν περίοδον.

⁴ Βασδραβέλλη, Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες, σ. 109.

Ὁ Νικοτσάρας, μετὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν πειρατικῶν, ἐπανελθὼν ἐκ νέου εἰς τὸν Ὀλύμπον ἐπανάηχισε τὴν δρᾷσίν του, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ Βελῆ καὶ Μουχτάρ, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἀναλάβει τὴν διώξιν καὶ διάλυσιν τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, δὲν εἶχον κατορθώσει νὰ παρουσιάσουν σημαντικὰ ἐπιτυχία. Ἐξ ἄλλου ἔνεκα τῶν προστριβῶν, τὰς ὁποίας εἶχε δημιουργήσει ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς μὲ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν, δὲν ἦτο πρόσφορον τὸ ἔδαφος καὶ δι' ἀγῶνας κατὰ τῶν ἰσχυροποιηθέντων ἀρματολῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Πονηρῶς σκεπτόμενος ὁ Ἀλβανὸς σατράπης, ἀπεφάσισε νὰ συνδιαλλαγῇ μὲ τοὺς ἀρματολοὺς καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ ἀρματολίκιά των, ἐπιφυλασσόμενος νὰ στραφῇ εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἐναντίον των. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην παρώτρυναν τὸν Τεπελενλῆν οἱ Ἀλβανοὶ ντερβεναγάδες καὶ ἄλλοι προστατευόμενοι, ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι δὲν ἦτο τότε εὐκόλος ἡ διάλυσίς των ἰσχυρῶν ἀρματολικῶν σωμάτων.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ Νικοτσάρας ἠρνήθη ν' ἀναλάβῃ προσωπικῶς τὸ ἀρματολίκι του διὰ λόγους γοήτρου καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν πατρίδα του, ἀφοῦ διεμοίρασεν αὐτὸ μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν του Ταμπάκη, Μάντζαρη, Κυριάκου καὶ Γούλα Δράσκου. Οἱ Λαζέοι ἐκράτησαν τὰ ἰδικὰ των, ὁ Ραδενιώτης τῆς Κατερίνης, ὁ Τσακνάκης τοῦ Πλαταμῶνος, ὁ Τζαχεΐλας τῆς Ραψάνης, ὁ Μπιζιώτας τῶν Σερβίων, ὁ Σαλταπήδης τὴν περιοχὴν Χασίων, ὁ Καρατάσιος τῆς Βεροίας καὶ ὁ Γάτσος τῆς Ἐδέσσης.

Δὲν ἔχομεν συγκεκριμένας πληροφορίας διὰ τὸν ἀντίκτυπον, τὸν ὁποῖον ἔσχον ἐν Μακεδονίᾳ ἐπὶ τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν τὰ κηρύγματα τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, τοῦ ὁποίου οἱ κυριώτεροι στενοὶ συνεργάται κατήγοντο ἐκ Μακεδονίας¹. Εἶναι ὁμως γεγὸνός ὅτι ὁ ἐνθουσιώδης φοιτητὴς τῆς ἱατρικῆς ἐκ Καστορίας καὶ ἐκ τῶν ἐπιτελῶν τοῦ Βελεστινλῆ Ἰωάννης Ἑμμανουήλ, ὡς διεπιστώθη κατὰ τὴν γενομένην μετὰ τὴν σύλληψίν των ἀνάκρισιν ὑπὸ τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν², μετέβη εἰς τὴν Σιάτισταν, πατρίδα τῆς μητρὸς του καὶ διένειμε ἐκεῖ τὸ ἐπαναστατικὸν τραγοῦδι «ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὴ σκλαβιά» κ.λ.π. καὶ τὰς ἄλλας ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις τοῦ Ρήγα. Ἡ προκληθεῖσα ἐπαναστατικὴ ζύμωσις εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐκ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ρήγα καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν βορείων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν μὲ τὰς Ἑγεμονίας τοῦ Δουνάβεως καὶ τὴν Αὐστροίαν, ἔσχεν ἀπήχησιν μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἡ ταχεῖα ὁμως σύλληψις τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τῶν συνεργατῶν

¹ Λάμπρου, Λόγος καὶ ἄρθρα, σ. 498. Em. Legrand, Documents inédits concernant κ.λ.π., σ. 15. Γ. Λαϊόυ, Ὁ Ἑλληνικὸς Τύπος τῆς Βιέννης κ.λ.π., σ. 5, 6. Τοῦ αὐτοῦ ἐν «Δελτίῳ Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», τ. 12 (1958) 202 κ.ε.

² Legrand, ἔ.ἀ. σ. 91, 92 ἔγγρ. 15.

του και ὁ μαρτυρικός θάνατος τῶν περισσοτέρων εἰς τὸ Βελιγράδιον παρημπόδισαν πᾶσαν περαιτέρω ἐκδήλωσιν.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σουλιωτῶν, πλείστοι ἐκ τῶν ἄρματολῶν τῆς Στερεᾶς, Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν σατράπην τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἄλλοι μὲν ἐπροσκύνησαν, ἄλλοι δὲ συνέπραξαν μετ' αὐτοῦ. Μερικοὺς, τοὺς μᾶλλον ἐπιφανεῖς, προσεκάλεσεν ὁ Τεπελενλῆς εἰς Ἰωάννινα, νὰ τοὺς γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίου καὶ νὰ τοὺς περιποιηθῇ, πολλὰ τὰ κακὰ διαλογιζόμενος κατ' αὐτῶν ὁ πονηρὸς Ἀλβανὸς φύλαρχος. Ὁ Νικοτσάρας ἀποσυρθεὶς ἐν τῷ μεταξὺ καὶ διάγων ἐν ἡσυχίᾳ, ἀλλὰ πολλὰ σχέδια ἔχων κατὰ νοῦν κατὰ τῆς ὑπόουλου πολιτικῆς καὶ τῆς πράγματι κραταιᾶς ἐπιβολῆς τοῦ Τεπελενλῆ, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ μεταβῇ εἰς Ἰωάννινα, ὅπου πράγματι ἔτυχεν ὑποδοχῆς καὶ φιλοξενίας.

Δὲν παρήλθεν ὅμως πολὺ διάστημα καὶ ὁ πολεμιστὴς τοῦ Ὀλύμπου ἐπετέθη δι' ἄγνωστον αἰτίαν κατ' ἀξιώματός του τῆς αὐλῆς τοῦ Τεπελενλῆ, ἄφησεν αὐτὸν ἡμιθανῆ καὶ παραλαβὼν ὀλίγους πιστοὺς συντρόφους του, διωκόμενος δὲ κατὰ πόδας ἀπὸ τὰ ὄργανα τοῦ Ἀλῆ, κατέφυγεν εἰς τὸν Βάλτον καὶ ἐκεῖθεν διὰ Ραδοβιζίου, Τζουμέρκων καὶ Ἀσπροποτάμου, ἔφθασεν εἰς τὸν Ὀλύμπον, σκοπῶν ν' ἀρχίσῃ νέους ἀγῶνας κατὰ τοῦ Τεπελενλῆ¹.

Κατὰ τὸ ἔτος 1804 αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις Ρωσίας καὶ Τουρκίας ἦσαν ἐκ νέου τεταμέναι. Οἱ Ἕλληνες ἄρματολοι καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἤρχισε καὶ πάλιν ν' ἀναθαρρῇ παρ' ὅλας τὰς ἀπογοητεύσεις καὶ τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος. Εἶναι ἡ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν παρατηρεῖται ἐντονωτάτη ἐπαναστατικὴ κίνησις μεταξὺ τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἡ Ρωσία ποικιλοτρόπως ὑπεκίνει κατὰ τῆς ἀντιπάλου της Τουρκίας ὄχι μόνον τοὺς Ἕλληνας πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς βορείους γείτονας τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἀποβλέπουσα πρωτίστως εἰς πολιτικὰ ὠφέλη².

Οἱ Ἕλληνες πολλὰ ἀνέμενον ἐκ τοῦ μέλλοντος νὰ ἐκκραγῇ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, διότι ἡ Ρωσία ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μόνιμος προστάτης τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὁ Νικοτσάρας, συμπράτ-

¹ Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἐχρησιμοποίησε πολλάκις τοὺς Ἕλληνας ἄρματολους, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὰ σχέδιά του, δηλαδὴ νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἰδρύων ἀνεξάρτητον Ἀλβανικὸν κράτος μὲ περαιτέρω βλέψεις, πρέπει δὲ νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ συνεργασία ἄρματολῶν καὶ Ἀλῆ Τεπελενλῆ συνετέλεσεν ἐπὶ τὴν διάσθημα εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἄρματολισμοῦ. Ὅταν ὅμως τὰ συμφέροντα τοῦ Ἀλῆ ἠλλάξαν, ἐστράφη κατὰ τῶν ἄρματολῶν καὶ ἐπροξένησε μεγάλην φθορὰν εἰς αὐτούς. Πρβλ. Νικηφ. Μοσχ. οὐλοῦ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς τουρκικὰς πηγὰς, σ. 186 κ.ε.

² Γερτσέτη, Αὐτοβιογραφία τοῦ Κολοκοτρώνη, σ. 29. Βλαχογιάννη, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 142.

των μὲ τοὺς φίλους του Λαζέους καὶ διδὼν εὐνοϊκὴν τὴν κατάστασιν, ἀναδιωργάνωσε ταχέως τὸ σῶμα του καὶ προέβη εἰς τὴν ἐκδίωξιν ὅλων τῶν Ἀλβανῶν ντερβεναγῶν, ἀλλ' ἡ ἐπακολουθήσασα συνεννόησις μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων¹, ἄφηνεν ἔκθετον τὴν τοιαύτην ἄρματολικὴν ἐξέγερσιν καὶ ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἀπεφάσισε νὰ τοὺς ἐξολοθρεύσῃ τὴν φορὰν αὐτὴν². Καὶ ναὶ μὲν ἐντὸς ὀλίγου ἐπανήρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι μεταξύ Ρώσων καὶ Τούρκων καὶ ρωσικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Σενιάβιν εἶχε καταπλεύσει εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἀλλ' ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλε μεγάλας δυνάμεις εἰς τὸν Ὀλυμπον, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Νικοτσάραν καὶ τοὺς ἄλλους πολέμικους ἄνδρας τῆς περιοχῆς νὰ ἐπιβιβασθοῦν πλοιαρίων καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἀποφασισμένοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Σενιάβιν, καταλαβὼν τὴν νῆσον Τένεδον³ κατὰ τὸ ἔτος 1807, ἀφ' οὗ προηγουμένου κατεναυμάχησε τὸν τουρκικὸν στόλον, ἐκάλεσε διὰ προκηρύξεώς του τοὺς Ἕλληνας ἄρματολοὺς νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα, ὑποσχεθεὶς πλείστα ἀνταλλάγματα⁴. Φαίνεται δὲ ὅτι πολλοὶ ἄρματολοί, καὶ ἰδιαιτέρως Στερεολλαδίται καὶ Μακεδόνες, ἔσπευσαν τότε εἰς τὴν Τένεδον καὶ ἀντέστησαν ἐρρωμένως κατὰ τὴν μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ρώσων ἐπιχειρηθεῖσαν ἀνακατάληψιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων⁵. Διεσώθη ρίμα συνταχθεῖσα ἀπὸ τὸν ἐκ Κύμης τῆς Εὐβοίας ἐμποροπλοίαρχον Ἰ. Δ. Ξουρῆν, παρενυρεθέντα εἰς τὴν Τένεδον, τῆς ὁποίας παραθέτομεν ἀπόσπασμα, χαρακτηριστίζον τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Πὸ Μακεδόνι πλέον καλοὶ καὶ πλέον διαλεγμένοι
καὶ στὸ ντουφέκι εἴμαστε ὅλοι μαθημένοι
καὶ στὸ σπαθί καλύτερα εἴμαστε σπουδασμένοι.
Οἱ Τούρκοι εἶναι περισσοί, μεῖς λίγοι Μακεδόνι,
πάλιν δὲν τοὺς φοβούμαστε, τ' αὐτί μας δὲν ἰδρώνει.
Ὅλη ἡ Πόλη νὰ ἐλθῇ μὲ τὴ Γενιτσαρία
δὲν εἶναι τρόπος νὰ ἐβγῇ μὲ τὴ Μακεδονία.

Οἱ Μακεδόνες ξακουστοὶ στὸν κόσμον παينهμένοι
μόλον τὸν Τούρκο πολέμου σήμερον οἱ καῦμένοι

¹ Κασομούλη, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 59.

² Παπαρρηγοπούλου, ἔ.ἀ., τ. 5 μβ', σ. 219.

³ Λάσκαρι, Ἑλληνες καὶ Σέρβοι κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῶν ἀγῶνας κ.λ.π., σ. 39.

⁴ Κανδηλώρου, Ὁ ἄρματολισμός τῆς Πελοποννήσου, σ. 353, ἐνθα καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν.

⁵ Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τ. 1, σ. 462 κ.έ.

Οἱ Μακεδόνες σήμερον θέλουν νὰ ἀρχινήσουν κορμία καὶ κεφάλια τὴν χώραν νὰ γεμίσουν ὡς τὸν λαιμὸν νὰ ἔρθουνε ὅλοι τοὺς εἰς τὸ αἶμα ὀπίσω δὲν γυρίζουνε τὰ ἔχουν ὀρκωμένα.

Τὰ τούρκικα σὰν εἶδανε Συνέβης πὼς ριβάρει κανένα δὲν ἐπρόφθασε ἄγκουρα νὰ σαλπάρῃ¹.

Ἡ προκήρυξις τοῦ Σενιάβιν καὶ ἡ κάθοδος τῶν Ρώσων εἰς τὴν Βλαχίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέλαβε τοὺς Ἑλληνας ἀρματολούς, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστον τὸν τολμηρὸν καὶ πολλὰ διαλογιζόμενον Νικητάραν. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον, ἂν μετέβῃ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Τένεδον ἢ ἐπεκοινωνήσῃ δι' ἀπεσταλμένων μετ' ὁν Σενιάβιν. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐξηκριβωμένον, ἂν ὁ Νικητάρης ἐκτὸς τῆς ἀναταραχῆς, τὴν ὁποίαν ἐπεφύλασσαν εἰς τοὺς Τούρκους², ὡς κατωτέρω θὰ ἐκτεθῇ, ἐσκόπει νὰ κατευθυνθῇ εἰς τὴν Σερβίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐκκραγείσης ἐπαναστάσεως τῶν Σέρβων³ ἢ καὶ πρὸς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως, ἵνα ἐνωθῇ μετ' αὐτοὺς ὑπηρετοῦντας συμπατριώτας του εἰς τὰ στρατεύματα τῶν Ἡγεμονίων.

Τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῇς ἀρματολικοῦ σώματος συγκειμένου ἐκ Μακεδόνων, Θεσσαλῶν, Στερεοελλαδιτῶν καὶ τινῶν Ἀλβανῶν⁴ καὶ ἐπιβιβασθεὶς

¹ Ἡ κακότεχνος αὐτὴ ρίμα ὁμιλεῖ εὐγλωττῶς διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν ἐκ Μακεδονίας πολεμιστῶν συμπραξάντων μετ' ὁν ρωσικὸν στόλον κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Βορείου Αἰγαίου.

² Βλέπε λεπτομερείας καὶ κριτικὴν τῶν πηγῶν εἰς Β α σ δ ρ α β έ λ λ η ν, Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες, σ. 35 κ.έ.

³ Δὲν ὑπάρχουν σερβικαὶ πηγαὶ διὰ τὸν Νικητάραν, ἐξ ὧν γνωρίζω, ἐνθ' ἀφθονοῦν διὰ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον. Οἱ Ρῶσοι ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν συμπάθειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ὑπὲρ τοῦ ἀπελευθρωτικοῦ ἀγώνος τῶν Σέρβων (Λ ά σ κ α ρ ι, ἐ.ά., σ. 38). Ὁ Σ ά θ α ς ἀναποδείκτως ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Νικητάρης μετέβῃ εἰς τὴν Τένεδον (Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σ. 579 κ.έ.). Ὁ Ἰ γ γ λ έ σ η ς εἰς τὸ ἔργον του τὰ «Ἀρματολίκια καὶ ὁ ἥρως Νικητάρης», σ. 21, ἀντιγράφει τὸν Σάθαν.

⁴ Ὁ Κ. Σ ά θ α ς ἀναβιβάζει τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Νικητάρου εἰς 550 (ἐ.ά. σ. 579 κ.έ.). Ὁ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η ς ὑπολογίζει ὅτι οἱ πολεμισταὶ ἀνῆρχοντο εἰς 320, ἐξ ὧν 200 Ἕλληνες καὶ 120 Ἀλβανοὶ ἀκολουθήσαντες τὸν Νικητάραν ὡς διακεκριμένον ἥρωα (ἐ.ά. τ. 1, σ. 61 κ.έ.). Τὰ ὑπὸ τοῦ Κ α μ π ο ὕ ρ ο γ λ ο υ (Ἀρματολοί καὶ Κλέφτες, σ. 101) εἶναι μυθιστορηματικά καὶ ἐντελῶς ἀσφαίρετος ἡ πληροφορία ὅτι ἐγένετο συνέλευσις τῶν ἀρματολῶν εἰς τὸ Καρπενήσι, ἐνθα ἀπεφασίσθη ἡ πρὸς Σερβίαν ἐξόρμησις τοῦ Νικητάρου.

Ἐδῶ ἔχουν τὴν θέσιν τῶν δύο κλέφτικα τραγούδια τοῦ Νικητάρου (Ν. Π ο λ ί τ η, Ἐκλογαὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, Ἀθῆναι 1925, σ. 66).

1.

Τρία κομμάτια σύννεφα στὸν Ἑλμπο στὴ ράχη
τόνα βασταίει τὴ δροσιά, τ' ἄλλο βαρὺ χαλάζι
τὸ τρίτο τὸ μαυρότερο, τὴν θάλασσα ἀγναντεύει.

πλοιαρίων εἰς τὰς Βορείους Σποράδας, ἀφίχθη εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὁρφανοῦ, πιθανῶς πλησίον τοῦ χωρίου Σταυρὸς τῆς Χαλκιδικῆς, ἐνθα ἀναπετάσας τὰς σημαίας του κατηυθύνθη πρὸς Ζίχναν¹ καὶ Βέτερναν, σκοπῶν ἐκεῖθεν νὰ διαβῇ τὸν Αἷμον. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ κατὰ τὴν γνώμην μας ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως τοῦ 1807, ἐποχὴν κατάλληλον δι' ἐκστρατεῖαν², καίτοι εἰς τὰς ὁροσειράς τῆς Κερκίνης καὶ τοῦ Μπόζ Ντάγ ἀργεῖ ἡ τῆξις τῶν χιόνων, ὡς συνέβη καὶ ἐν προκειμένῳ.

Τὸ ἐγχείρημα ὑπῆρξε γενναίου ἀνδρὸς ἀπόφασις ἀλλ' ἐξαιρετικὰ τολμηρόν. Οἱ Τοῦρκοι ἐγκαίρως ἀντελήφθησαν τὰς κινήσεις τοῦ σώματος τοῦ Νικοτσάρα, παρ' ὅλον ὅτι διήλθε κατὰ τὴν πορείαν του ἐκ πυκνοκατωκημένων ἀμιγῶς ἐλληνικῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Ὁ βαλῆς τῶν Σερρῶν Ἰσμαῖλ μπέης συνεκέντρωσεν ὅλας τὰς διαθέσιμους δυνάμεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, θορυβηθεὶς ἐκ τοῦ μὴ ἀναμενομένου αὐτοῦ αἰφνιδιασμοῦ τοῦ Νικοτσάρα, εἰς περιοχὴν μάλιστα εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐκλείψει ὁ ἀρματολισμός, καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ ἀρματολικοῦ σώματος ἐξαναγκάσας τὸν Νικοτσάραν νὰ δώσῃ μάχην εἰς τὰς διόδους τοῦ ὄρους Μενοικέως νοτιοανατολικῶς τοῦ Μπόζ Ντάγ καὶ βορειῶς τῶν Σερρῶν καὶ τῆς Ζίχνας (ὕψομ. 1768-1903). Ἡ μάχη ὑπῆρξε σκληρὰ καὶ διήρκεσεν ἐπὶ τριήμερον, διεξαχθεῖσα ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας ἐν μέσῳ χιόνων. Αἱ ὑπερτεραι τουρκικαὶ δυνάμεις, ἀνερχόμεναι εἰς ὀκτὼ χιλιάδας ἄνδρας, προσεπάθησαν νὰ κυκλώσουν καὶ νὰ αἰχμαλωτίσουν τοὺς ἀντιπάλους. Ἐν τούτοις ὁ Νικοτσάρας ἐπέτυχε νὰ διαφύγῃ, διασπάσας ξιφῆρης τὸν σχηματισθέντα κλοιὸν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν ὠραίαν ἐλληνικὴν κοινόπολιν Ζίχναν. Προσβληθεὶς ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐκεῖ καὶ ὑποστάς βαρεῖας ἀπωλείας, στερούμενος δὲ πυρμαχικῶν καὶ βλέπων ματαίαν πᾶσαν ἐλπίδα, ἀλλὰ καὶ

«Πάψε γιαλέ μου τὸ θυμό, πάψε τὰ κύματά σου,
νὰ βγούν τὰ κλεφτοκάραβα, π' ὄχουν τοὺς κλέφτες μέσα,
νὰ βγῇ κι' ὁ Νίκος μιά βολὰ ψηλά στ' Ἀργυροπούλι».

2.

«Τ' ἔχουν τῆς Ζίχνας τὰ βουνὰ καὶ στέκουν μαραμένα
μῆνα χαλάζι τὰ βαρεῖ, μῆνα βαρὺς χειμῶνας
οὐδὲ χαλάζι τὰ βαρεῖ, οὐδὲ βαρὺς χειμῶνας
ὁ Νικοτσάρας πολέμαί με τρία βιλᾶτια,
μέ Σέρρες καὶ με Ὀλυμπο με δώδεκα ταμπούρια».

Ὁ Χρ. Περραιβός, Ἐπαντα, σ. 80, συμπεριέλαβε καὶ ἄλλο τραγοῦδι τοῦ Νικοτσάρα σχετικὸν με αὐτὴν τὴν ἐκστρατεῖαν. Αὐτὸ τὸ τραγοῦδι περιέχει καὶ λέξεις τουρκικὰς καὶ δὲν διστάζω νὰ τὸ θεωρήσω ὡς μίαν κακότεχνον παραλλαγήν, ἴσως τοῦ ἰδίου εὐφαντάστου Περραιβοῦ, τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ τραγοῦδιου ποὺ παραθέτω κατωτέρω.

¹ Βασδραβέλλη, Ἄρματολοι καὶ κλέφτες, σ. 36.

² Διὰ τὴν πορείαν ποὺ ἠκολούθησεν ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὴν ἐκστρατεῖαν ταύτην βλέπε Βασδραβέλλη, ἑ.ἀ. σ. 36.

ἀντίστασιν ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευε νὰ ἐξοντωθῇ ὁλόκληρον τὸ σῶμα του, κατῴρθωσε καὶ πάλιν ν' ἀπαγκιστρωθῇ καὶ κατηυθύνθη εἰς τὸ Πράβι (Ἐλευθερούπολιν)¹.

Κατὰ τὴν πρὸς Ἐλευθερούπολιν ὑποχώρησιν ὁ Νικοτσάρας εὗρεν τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Ἀγγίτη ἄλυσσόμενον καὶ φρουρουμένην ἀπὸ Τούρκους, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπιτεθεὶς ἐπέτυχε τὴν διάλυσιν αὐτῶν καὶ θραύσας ἀκολούθως τὴν ἄλυσσον διὰ τοῦ περιφήμου σιδηροῦ πελέκεως, ἀπὸ τὸν ὅποιον δὲν ἀπεχωρίζετο, ἔφθασε τελικῶς εἰς τὸν κόλπον τοῦ Ὁρφανοῦ. Μὴ εὐρὼν ὅμως τοὺς Ρώσους, ὅπως ὑπελόγιζεν, κατῴρθωσε νὰ διασωθῇ μὲ μίαν ἑκατοντάδα περίπου πολεμιστῶν² καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν φιλόξενον χερσόνησον τοῦ Ἀγιωνύμου Ὁρους, ὅπου εὗρε περίθαλψιν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς. Παραμένοντας ἐκεῖ ἐπὶ δεκαπενθήμερον καὶ ἀναρρώσας ἐκ τῶν τραυμάτων του, ἐπέτυχεν ἐπιβιβασθεὶς πλοίων νὰ φθάσῃ μὲ τοὺς συντρόφους του εἰς τὰς Βορείους Σποράδας³.

¹ Ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε τὴν παράτολμον, ἀλλὰ ἡρωϊκὴν αὐτὴν ἐκστρατείαν τοῦ Νικοτσάρα (Fauriel, ἔ.ἀ. σ. 68, No 62. Passow, ἔ.ἀ. σ. 65. Legend, ἔ.ἀ. σ. 92).

«Ἐνα πουλάκι ξέβγαίνει πὸ μέσα ἀπ' τὴ Βέροια,
ράχη σὲ ράχη περπατεῖ λημέρι σὲ λημέρι.
Κι' οἱ κλέφτες τὸ ἐρώταγαν κι' οἱ κλέφτες τὸ ρωτᾶνε
πουλάκιμ' πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν κατεβαίνεις;
ἀπὸ τὴ Βέροια ἔρχομαι στ' Ἀγραφα κατεβαίνω,
πάω νὰ βρῶ τὸ Νικολὸ νὰ σφίξω τὸ Σταμάτη,
νὰ πῶ τὰ χαιρετίσματα ἀπὸ τὸ Νικοτσάρα
τρεῖς μέρες κάνει πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες
πέρα στὸ Ξερολείβαδο, στοὺς πάγους καὶ στὰ χιόνια.
Ἀκοῦστε παλληκάρια μου φωνάζει ὁ Νικοτσάρας,
βάλτε τσελίκι στὴν καρδιά καὶ σίδερα στὰ πόδια
γιουρούσι γιὰ νὰ κάμουμε νὰ φθάσωμεν στὸ Πράβι,
τὸν ἄλυσον νὰ κόψωμεν καὶ πέρα νὰ ριχτοῦμε,
ζερεβὰ μεριά τὸν ποταμὸ νὰ πάρουμε παιδιὰ μου
νὰ βροῦμε τὰ Λαζόπουλα, τὸν καπετὰν Λαμπράκη.
Τὸ δρόμο πῆραν σύνταχα κι' ἐφθάσαν στὸ γιοφύρι
καὶ μὲ τὸ δαμασκί σπαθὶ ὁ Νικοτσάρας κόφτει
τὸν ἄλυσον τοῦ γεφυριοῦ καὶ ρίχνεται στοὺς Τούρκους
φεύγουν οἱ ἅπιστ' σὺν τραγιά πίσω τὸ Πράβι ἀφήνουν».

² Ὁ Κασομούλης, γράφει ὅτι διεσώθησαν περὶ τοὺς 60 πολεμισταί. Ὁ Σάκας τοὺς ἀναβιβάζει εἰς 150 καὶ ὁ Καμπούρογλου μόνον εἰς 50.

³ Εἰς τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸν ΛΒ' (1963) τόμον τῆς Ἐπετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐργασίαν τοῦ Ἀγιορείτου συγγραφέως Ἀλεξάνδρου Λαυριωτῆ ἀντλοῦντος ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας (Κῶδιξ 4, Ι.Κ. φ. 14ον) ἀναφέρονται πληροφορίαι, καθ' ἃς ὁ Νικοτσάρας κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1801, προερχόμενος ἐκ Βορείων Σποράδων, κατέπλευσεν ἐπὶ κεφαλῇς στολισκοῦ πειρατικοῦ εἰς Ἅγιον Ὅρος, συνελπίσθη μὲ τουρκικὰ καταδιωκτικὰ ἀποσπάσματα κ.λ.π. Ἐξήτησα

Αυτό υπήρξε το αποτέλεσμα της παρατόλμου και άτυχους, αλλά πράγματι λίαν τολμηρής εκείνης έκστρατείας ενός εκ τών διασημότερων άρματολών της Έλλάδος. Δέν είναι έξηκριβωμένα τά αίτια της έκστρατείας εκείνης, ίσως όταν δημοσιευθούν αί ρωσικαί πηγαί νά έχωμεν άφθονότερον και λεπτομερέστερον ύλικόν, άλλ' όμως δικαιούμεθα νά συμπεράνωμεν ότι έκστρατεία άρματολών, μοναδική εις τό είδος της εις τά χρονικά του άρματολισμοϋ, διενεργουμένη μακράν τών συνήθων όρμητηρίων, δέν ήτο δυνατόν νά διεξαχθί άν δέν υπήρχε δύναμις ισχυρά έχουσα συμφέροντα πολιτικά καταφανή και τοιαύτη δύναμις ήτο μόνον ή Ρωσία.

Εις τās Βορείους Σποράδας έγένετο σύσκεψις πολλών άρματολών οίτινες είχαν συγκεντρωθί εκεί ένεκα του ρωσοτουρκικοϋ πολέμου, έν οίς και ό άργότερον ήγέτης της Πελοποννήσου κατά την επανάστασιν του 1821 Θεόδωρος Κολοκοτρώνης¹ άφιχθείς εκ Ζακύνθου, όπου υπήρτει ως ταγματάρχης υπό τούς "Αγγλους, άποφασισθείσης της ενάρξεως πειρατικοϋ άγώνος κατά τών Τούρκων.

Διαπιστοϋμεν έδώ την πρώτην σύμπραξιν Έλλήνων άρματολών από διαφόρους έλληνικάς περιοχάς και μάλιστα σύμπραξιν διά θαλασσίας επιχειρήσεις, καίτοι οί πλείστοι τών άμφιβίων αυτών πολεμιστών ήσαν όρεινοί. Έκ της συμπράξεως αυτής θά προκύψουν σπουδαία ώφέλη διά τόν μετέπειτα άγώνα, διότι αρχίζει βαθμηδόν νά συνειδητοποιήται ή συνεργασία τών πολεμικών άνδρών της Έλλάδος διά μίαν συνδουασμένην επαναστατικήν ενέργειαν κατά του κυριάρχου ως εξεδηλώθη 14 έτη βραδύτερον.

Εις την Σκίαθον συνεκροτήθησαν πειρατικοί στολίσκοι με άρματολούς έπιφανείς τών προεπαναστατικών χρόνων: Τόν Γιάννην Σταθάν από τόν Βάλτον της Αίτωλοακαρνανίας, τόν Νικοτσάραν, Μπλαχάβαν, Λαζέους, Τζαχείλαν και Καζαβέρην από τόν Όλυμπον και τά Πιέρια, τόν Βασίλην Ρομφέην από την Νάουσαν, Μπιζιώταν και Σύρον από τά χωρία τών Χασίων και άλλους. Εις τά πειρατικά² σκάφη εδόθησαν τά δνόματα

άντίγραφον τών φύλλων του Κώδικος χωρίς νά τό επιτύχω, δι' ό την πληροφορίαν ταύτην είμαι υποχρεωμένος νά δεχθώ μετ' έπιφυλάξεως έπιφυσασόμενος, όταν δυνηθώ άργότερον νά έλέγξω τούς κώδικας, νά επανέλθω άλλαχού τόσον διά τόν Νικοτσάραν, όσον και δι' άλλους τινάς άρματολούς και κλέφτες, τούς όποιους αναφέρει ό συγγραφεύς.

¹ Ο Κ α σ ο μ ο ύ λ η ς ισχυρίζεται ότι ό Νικοτσάρας συνητηθή με τόν Κολοκοτρώνην πρό της ήρωικής έκστρατείας (τ. 1, σ. 62). Τό θεωρούμεν άπίθανον· συγγεί προφανώς την γενομένην σύσκεψιν εις τās Βορείους Σποράδας διά την έξόρμησιν πρós βορράν. Βλέπε και Π α π α ρ ρ η γ ο π ο ύ λ ο υ, έ.ά. τ. 5 μ. β' σ. 220. Θ ε ο φ α ν ί δ ο υ, "Αρχείον Κολοκοτρώνη, τ. 1, σ. 34.

² Η λαϊκή μοϋσα διέσωσε τό κατωτέρω κουρσάρικο τραγούδι πού τεκμηριώνει γεγονότα και πρόσωπα της εποχής εκείνης (F a u r i e I, έ.ά. τ. 1 σ. 14. Ζ α μ π ε λ ί ο υ,

«Ἐσπρη Θάλασσα» (Αἰγαῖον), «Κασσάνδρα», «Ὀλυμπος», «Νάουσα», «Βάλτος», «Μοριάς», «Σκίαθος». Ἀρχηγὸς τῶν πειρατικῶν αὐτῶν σκαφῶν ἀνηγορεύθη ὁ Σταθᾶς μὲ ὑπαρχηγὸν τὸν Νικοτσάραν. Διὰ πρώτην φοράν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ὑψώθη ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ σκαφῶν κυβερνωμένων ἀπὸ Ἑλλήνων πολεμιστὰς καὶ πληρώματα. Ἦτο κυανὴ μὲ λευκὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον. Τὰ διακριτικὰ χρώματα, τὰ ἐξαρτήματα τῶν πλοιαρίων καὶ αἱ στολαὶ τῶν πληρωμάτων ἦσαν κατάμαυρα, ὅπως ἐσυνήθιζον οἱ πειραταὶ τῆς ἐποχῆς.

Κατ' ἀρχάς, οἱ πειρατικοὶ αὐτοὶ στολίσκοι διενήργησαν ἀποβάσεις εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, ἐληλάτησαν τὰ τουρκικὰ χωρία καὶ τὰ ἀγροκτήματα, ἔσφαξαν κατοίκους, διήρπασαν τρόφιμα καὶ ἄλλα εἶδη καὶ ἐν γένει ἐρήμωσαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὰ πάντα.

Τρομοκρατία διεχύθη εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην καὶ πρωτοφανεῖς βιαιοτητες διεπράχθησαν εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ τὸ Βόρειον Αἰγαῖον. Οἱ πειραταὶ ἐξεδικοῦντο τοὺς Τούρκους διὰ τὰ σκληρὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα εἶχε λάβει ἡ τουρκικὴ διοίκησις κατὰ τῶν ἀρματολῶν, ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν πλήρη συντριβὴν των.

Οἱ Τούρκοι ἀπέστειλαν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν ἰσχυρὰν μοῖραν πολεμικῶν σκαφῶν, ἀποτελουμένην ἀπὸ 2 φρεγάτας, 2 πλοῖα μὲ ὄλμους καὶ τινα μόστικα ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Κιουτσούκ Ἀλῆ Σκαντρίλ, ἵνα προσβάλλῃ τὴν Σκίαθον, ἣτις ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς πειρατικὸν ὄρμητήριον. Οἱ Ἕλληνες, εὐρεθέντες πρὸ ὑπερτέρων σκαφῶν ἀρτίως ἐξοπλισμένων καὶ διαβλέποντες τὸν κίνδυνον τοῦ ἀφανισμοῦ, ἐξήτησαν ἐπείγοντως τὴν συνδρομὴν τῆς εἰς τὴν νῆσον Σῦρον ναυλοχούσης ἀγγλικῆς φρεγάτας «Sea Horse» κυβερνωμένης ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου John Stuart, ὅστις ἔσπευσε προθύμως εἰς βοήθειάν των. Ἡ Ἀγγλία διετέλει κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην

ἐ.ἀ. σ. 14, 23. Πολίτου, ἐ.ἀ. σ. 82, 67).

«Μαῦρο καράβι ἀρμένιζε στὰ μέρη τῆς Κασσάνδρας
εἶχε πανιά κατάμαυρα καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα
ἐμπρὸς κορβέτα μ' ἄλικο μπαίράκι τοῦ ἐβγήκε
«Μάϊνα, φωνάζει, τὰ πανιά, ρίξτε τοῦ λέγει, κάτω
δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά, κι' οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτω.
Μὴ μὲ θαρρῆτε νιόνυμφη, νὰ βγῶ νὰ προσκυνήσω.
Ἐγὼ μαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθᾶ, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα
τράκο, λεβέντες, ρίξτε στὴν πλώρη τὸ καράβι
τῶν Τούρκων αἷμα χύσετε, ἄπιστους μὴν ψηφᾶτε».
Οἱ Τούρκοι βόλτα ἐρρίζαν κι' ἐγύρισαν στὴν πλώρη
πρῶτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
στὰ μπουνία τρέχουν αἱματα, θάλασσα κοκκινίζει.
«Ἀλλάχ, Ἀλλάχ οἱ ἄπιστοι κρᾶζουν καὶ προσκυνοῦνε».

εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἐπικολοῦθησε ναυμαχία διήμερος, τὴν 5-6 Ἰουλίου 1807 πλησίον τῆς νήσου Σκοπέλου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐθανυμάσθη ὁ ἥρωϊσμός καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ Ἀγγλου πλοιάρχου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες πειραταὶ πανταχόθεν ἐπιτιθέμενοι ἐπέφερον σύγχυσιν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Τελικῶς ἡ τουρκικὴ ἀρχηγὶς Bendere Tjafer ὑποστᾶσα σοβαρὰς βλάβας ὑπεχρεώθη εἰς παράδοσιν, ὁ δὲ ὑπόλοιπος τουρκικὸς στόλος ἐγκαταλείψας τὴν ναυμαχίαν ἀπεμακρύνθη πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον διωκόμενος.

Μετὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην ὁ Νικοτσάρας ἡγούμενος 300 κλεφτῶν ἀπεβίβάσθη πλησίον τοῦ Λιτοχώρου¹, σκοπῶν νὰ συνεχίσῃ τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν καταδιωκτικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ, ἅτινα εἶχον κατακλύσει ὅλας τὰς περὶ τὸν Ὀλυμπον περιοχάς, τρομοκρατήσαντα τοὺς κατοίκους, τινὰς τῶν ὁποίων εἶχον ἐξαναγκάσει νὰ συνεργάζωνται μετ' αὐτῶν. Πλησίον τοῦ Λιτοχώρου συνεπλάκη με ἰσχυρὸν τουρκοαλβανικὸν ἀπόσπασμα, ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν μίαν πτέρυγα καὶ ἐνῶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς ἄλλης, ἐβλήθη ἐξ ἐνέδρας εἰς τὸ ὑπογάστριον βαρύτατα. Μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν παροιμιώδη ψυχραιμίαν καὶ ἐνῶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐμάχοντο μέχρι τῶν ἐσπερινῶν ὥρῶν ἀποκρύπτοντες τὸν τραυματισμόν, ἀπεσύρθη εἰς τὸ πλοιαρίον του, ὅπου καὶ ἐξέπνευσε. Τὴν σορὸν του μετεκόμισαν οἱ συμπολεμισταὶ του εἰς τὴν νήσον Σκίαθον, ἔνθα ἔθαψαν κρυφίως τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὴν μονὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1807.

Ὁ θάνατος τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ πολεμιστοῦ ἐδημιούργησε κενὸν δυσαναπλήρωτον μεταξὺ τῶν ἀρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Ἡ προσωπικὴ του ἐπιβολή, τὸ γόητρον μεταξὺ τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ἡ μυθικὴ ἀνδρεία, ἡ ἀκεραιότης τοῦ χαρακτῆρος καὶ ὁ φόβος ποὺ εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς κατὰ τὰ ἄλλα ἀνδρείους Τουρκαλβανοὺς τοῦ Τεπελενλῆ, εἶχον κατὰ πολὺ συμβάλει εἰς τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον καὶ Πιέρια περιοχῆς. Ἐάν ὁ προῶρος ἀπολεσθεὶς πολεμιστὴς αὐτὸς ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, θὰ ἀνεδεικνύετο μεταξὺ τῶν ἐξεχουσῶν στρατιωτικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν ὁποίων τὴν ἀνάγκην εἶχεν ἡ Ἑλλάς καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Μακεδονία.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Νικοτσάρας καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματολοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἀνθίσταντο γενναίως κατὰ τῆς ἐκστρατείας τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀλῆ,

¹ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἑ.ἀ. τ.1, σ. 62 κ.έ. Ὁ Νικοτσάρας ἐφανεύθη εἰς ἡλικίαν 36 ἐτῶν ἀφῆσας 2 θυγατέρας καὶ ἓνα υἱὸν τὸν Παναγιώτην. Δὲν φαίνεται ἀκριβὴς ἡ πληροφορία τοῦ Σ ἄ θ α ὅτι τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1807 ὁ Νικοτσάρας ἐφθασεν εἰς Σκόπελον (Κ α ν δ η λ ὡ ρ ο υ, ἑ.ἀ. σ. 372).

ἀποσκοποῦντος εἰς τὴν ἐξόντως τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, βορειότερον, εἰς τὸ Βέρμιον, ὃ Ἀλβανὸς σατράπης, ἐπεκτείνων τῇ ἀνοχῇ τῶν Τούρκων τὸ πασαλίκιον του, προσέβαλε τὴν Νάουσαν. Τὴν πόλιν αὐτὴν τοῦ Βερμίου, ἀκμάζουσαν τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπερησιζέτο ὁ ἀρματολὸς Βασίλης Ρομφές, ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ πεπειραμένων κλεφτῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ ὑπαρχηγὸν τὸν Καρατάσιον, οἵτινες ἐπὶ κεφαλῇς δύο χιλιάδων Ναουσαίων, ἀπέκρουσαν τὰ στρατεύματα τοῦ Τεπελενλή. Ἡ Νάουσα ἦτο περιτειχισμένη καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς πλαισιούμενοι ἀπὸ ἐμπειροπολέμους κλέφτες, ἀντέστησαν ἐρρωμένως εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκαλβανῶν.

Οἱ μπέηδες τῆς Θεσσαλονίκης, οἱ ἔχοντες ἀγροκτῆματα πλησίον τῆς Ναούσης, ὑπεσχέθησαν τὴν συνδρομὴν τῶν εἰς τοὺς πολιορκουμένους Ναουσαίους, ἀλλὰ δὲν ἐξεπλήρωσαν τὰς ὑποχρεώσεις των. Ἐπὶ τέσσαρας καὶ ἥμισυ μῆνας διήρκεσεν ἡ πολιορκία τῆς Ναούσης, ὃ δὲ Ρομφές στενῶς πολιορκηθεὶς ὑπὸ πολλαπλασίων ἐχθρικῶν δυνάμεων, στερούμενος τῶν πάντων καὶ ἀδυνάτων τελικῶς νὰ ἀνθέξῃ, ἀπεφάσισεν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Cousinéry, Γάλλος πρόξενος¹ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους εἰς Θεσσαλονικίαν, «τὴν γενναίαν ἐκείνην ἔξοδον, ἣτις ἐδίδαξε τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου τοῦ 1826. Ἐξῆλθον κατὰ σκοτεινὴν νύκτα διὰ μέσου τῶν πολιορκητῶν φονεύσαντες πολλοὺς καὶ φονευθέντες πολλοί, ζωγηθέντες δὲ περισσότεροι, μόλις 1500 ἔφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην». Ἡ πόλις ἐληλατῆθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, πολλοὶ κάτοικοι ἠχμαλωτίσθησαν, ἀρκετοὶ ἐσφάγησαν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Ρομφέη μετὰ τοῦ μικροῦ τῆς υἱοῦ αἰχμαλωτισθεῖσα ἀπεστάλη εἰς Ἰωάννινα. Ὁ Ρομφές κατάρθωσε μὲ τὸν ἐκ τῶν προυχόντων τῆς πόλεως Ζαφειράκην Λογοθέτην καὶ εὐαρίθμους ὁπαδοὺς του νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν² καὶ ὁ Καρατάσιος εἰς τὸν Ὀλυμπον ἐνωθεὶς μὲ τοὺς Λαζέους.

Περисσότερον πληροφοριῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στερούμεθα, ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ μοῦσα διέσωσε χαρακτηριστικὸν δημοτικὸ τραγοῦδι:

«Βάστα καὶ μένη Νιάουστα τ' Ἀλῆ πασά τ' ἀσκέρι
ὅπως βαστοῦν τὰ Γιάννενα χειμῶνα - καλοκαίρι.
Τὶ νὰ βαστάξω ἡ ὀρφανὴ καὶ πῶς νὰ νταγיאνητῶ³
δὲν εἶναι μιὰ δὲν εἶναι δυὸ δὲν εἶναι τρεῖς καὶ πέντε
μόν' εἶναι μῆνες τέσσαρες καὶ μέρες δεκαπέντε.
Ἄιντε Ντελῆ Ζαφείρη μου, Μπράχο καὶ Κωνσταντίνε μου⁴.

¹ Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, σ. 73 κ.έ.

² Φιλίππιδης, Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, σ. 28 κ.έ. Στουγιαννάκης, Ἱστορία τῆς Ναούσης, σ. 137. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς ἔλεγεν ἀργότερα ἐπιγραμματικὰ διὰ τὸν μετέπειτα ἐξαίρετον πολεμιστὴν Γέρω Καρατάσιον «Ἄν δὲν ἦταν ὁ Καρατάσιος, ποδάρι δὲν θάφηναι στὴν Νάουσα».

³ Λέξις τουρκικὴ· σημαίνει ν' ἀνθέξω.

⁴ Ζῶτου Μολοσσοῦ, Ἡπειρωτικὰ καὶ Μακεδονικὰ μελέται, σ. 239 κ.έ.

Τὸ ἔργον τοῦ φονευθέντος Νικοτσάρα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ὀλύμπου ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν οἱ συμπατριῶται καὶ φίλοι του Λαζέοι¹ τῆς μεγάλης ἀρματολικῆς οἰκογενείας, ἐνισχυθέντες καὶ μὲ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκην, Μάντζαρην καὶ Γούλαν Δράσκον. Δυστυχῶς ἡ καταστροφὴ τοῦ σώματος τοῦ Θεσσαλοῦ ἀρματολοῦ Βλαχάβα παρὰ τὸ Καστράκι τῆς Καλαμπάκας² κατὰ τὸν μῆνα Μάϊον τοῦ 1808 ἀνέτρεψε τὰ σχέδια τῶν Λαζέων, οἵτινες, μὴ δυνηθέντες ν' ἀντισταθοῦν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν χιλιάδων Ἀλβανῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ Τεπελενλῆ Μουχτάρ πασᾶ τῶν Τρικκάλων, ὑπεχώρησαν εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐπιβάντες πολυαριθμῶν πλοιαρίων, ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ εἰς ἀπόστασιν βολῆς ἀπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν³, ἀπεσύρθησαν διὰ πολλοστήν φορὰν εἰς τὴν Σκίαθον καὶ τὴν Σκόπελον, σύνθηες καταφύγιον τῶν Μακεδόνων καὶ Θεσσαλῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν.

Ἐπὶ μίαν διετίαν ὁ Λάζος μὲ τοὺς ἀδελφούς του καθὼς καὶ ἄλλοι ἀρματολοὶ τῆς Μακεδονίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης ἀπὸ τὸ Βλάτσι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Τεπελενλῆ, ἐξοπλίσαντες πλοιάρια, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν πειρατείαν, ἀναμένοντες ἄνευ ἐλπίδος τὴν προέλασιν τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων πρὸς Νότον μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Σούμλας ἐν Βουλγαρίᾳ⁴. Οἱ Τοῦρκοι

¹ Οἱ Λαζέοι κατάγονται ἀπὸ τὸ Λειβάδι τοῦ Ὀλύμπου. Κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν ἦσαν ἐν ζῳῇ 4 ἀδελφοί, ὁ Γιάννης, ὁ Λιόλιος, ὁ Δῆμος καὶ ὁ Κώστας. Ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς τοὺς κατεδίωξε συστηματικὰ καὶ παρ' ὅλον ὅτι μετέβη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὁ Λιόλιος μαζί μὲ τοὺς Ρουμελιώτες ἀρχηγούς κ.λ.π., ὁ Ἀλῆς δὲν μετέβαλε φρονήματα (Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1 σ. 68. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ἀ. σ. 41 κ.έ.).

² Ὁ Σάθας, ἔ.ἀ. σ. 87, ὑποστηρίζει ὅτι Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι φέροντες ἐπιστολὰς τοῦ Καραγιώργη, ἡγέτου τῶν Σέρβων ἐπαναστατῶν, ἀφίχθησαν εἰς τὸν Ὀλυμπον ἵνα ἐξεγείρουν τοὺς ἀρματολοὺς κατὰ τῶν Τούρκων. Οὐδαμῶθεν ἔχομεν τοιαύτην πληροφορίαν, οὔτε ἐκ σερβικῶν πηγῶν (Λ ά σ κ α ρ ι, ἔ.ἀ. σ. 43). Τὸ ὅτι ὁμως ἡ ρωσικὴ προπαγάνδα ἐπηρέαζε τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν εἶναι ἀναμφισβήτητον.

³ Σάθας, ἔ.ἀ. σ. 588. Διὰ τὸν Βλαχάβαν ὁ Τοῦρκος ἱστοριογράφος Ἀχμέτ Τζεβδὲτ γράφει ὅτι ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ ἐπαναστατικοῦ αὐτοῦ κινήματος οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπεθαρρύνθησαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνισχύθησαν διορθώσαντες τὰς ἐλλείψεις τῶν (Μ ο σ χ ο π ο ὕ λ ο υ, ἔ.ἀ. σ. 117). Διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι πλησίον τῆς Καλαμπάκας, ἐνθα ἡττήθη ὁ Βλαχάβας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ συμπράττοντεςσχόντες σημαντικὰς ἀπολείας, βλέπε Ἀπ. Βακαλόπουλου, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ ἀρματολίκια καὶ γιὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Θύμιου Μπλαχάβα στὴ Θεσσαλίᾳ στὰ 1808 (ἐν Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Πανεπιστ. Θεσ/νίκης, τ. 9 (1966) 229-251). Τὸ δημοσιευόμενον στιχοῦργημα τοῦ ἀγνώστου πολεμιστοῦ, ποὺ συμμετέσχεν εἰς τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ὑπὸ τὸν Βλαχάβαν, παρέχει σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορουμένης ἐποχῆς ὡς καὶ διὰ πολλοὺς ἀρματολοὺς. Τὰς πληροφορίας ταύτας ὁ Ἀπ. Βακαλόπουλος σχολιάζει παραθέτων καὶ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν.

⁴ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἔ.ἀ. τ. 1, σ. 71 κ.έ.

⁵ Ἐ.ἀ. σ. 73.

ἀπέστειλαν ἐναντίον αὐτῶν, τὸν Χαλὴλ μπέην ἐπὶ κεφαλῆς πολεμικῶν σκαφῶν καθὼς καὶ τὸν Χατζῆ Χουσεῖν, ἀρχηγὸν τῶν σαλιῶν (μικρῶν πλοιαρίων) τῆς Θεσσαλονίκης. Οὗτοι, καταδιώκοντες τοὺς πειρατὰς, ἐπέτυχον νὰ τοὺς ἀποκλείσουν εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Σπετσοπούλαν¹. Ἐκεῖ φαίνεται ὅτι ἐπῆλθεν συμβιβασμός, μεσολαβήσκει τοῦ τούρκου ἀρχιναύαρχου βεζίρη Χατζῆ Ἀλῆ, ἐπετράπη δὲ τόσον εἰς αὐτοὺς, ἀνερχομένους εἰς 600 περίπου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς διαμένοντας εἰς τὰς Βορείας Σποράδας συντρόφους τῶν μετὰ τῶν γυναικοπαίδων ὁ ἐπαναπατρισμός, ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι ἐφεξῆς θὰ διῆγον ἡσυχῶς. Τὰ πειρατικά, κατασχεθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων, παρεδόθησαν εἰς τὸν τουρκικὸν αὐτοκρατορικὸν ναύσταθμον².

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἔτος 1812 ἐπελθοῦσαν εἰρήνην μεταξὺ Ρώσων καὶ Τούρκων, τὴν καταστολὴν τοῦ ὑπὸ τὸν Καραγιώργην ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῶν Σέρβων καὶ τὴν ἐπίθεσιν τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκινδύνευον οἱ εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπηρεσίαν εἰς Ἡπειρον καὶ Ἑπτάνησα ὑπηρετοῦντες ἄρματολοι, οἱ Μακεδόνες ἄρματολοι καὶ κλέφτες ἤρχισαν ν' ἀπογοητεύονται. Τόσων ἐτῶν θυσίαι καὶ ἀγῶνες ἤρχισαν νὰ καταποντίζονται εἰς τὰ πολιτικά συμφέροντα καὶ τὰς διαμάχας τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ οἱ ἐν ἐπαναστάσει ὑπὸ δουλείαν εὐρίσκόμενοι Ἕλληνες καὶ Σέρβοι πολεμισταὶ ἐγκατελείποντο εἰς τὴν τύχην τῶν ἀπροστάτευτοι.

Μέρος τῶν Μακεδόνων πολεμιστῶν, ἀνερχομένων εἰς ὀκτακοσίους, ἀπεφάσισαν νὰ συνδιαλλαγοῦν μετὰ τοῦ Ἰσμαὴλ μπέη τῶν Σερρῶν, ὅστις ἔχαιρε καλῆς φήμης καὶ δὲν εὕρισκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετ' τὸν Τεπελενλῆν. Μεταξὺ αὐτῶν εὕρισκοντο οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Νικοτσάρα, Ταμπάκης, Δράσκος καὶ Μάντζαρης, οἱ Στέργιος καὶ Θανάσης Μπιζιώτας, καθὼς καὶ ὁ Γιάννης Φαρμάκης³. Οἱ Λαζέοι, ὁ Νικόλαος Τσακνάκης, ὁ Νικόλαος Κατερινιώτης, πατὴρ τοῦ μετέπειτα ἄρματολοῦ τῶν Πιερίων Διαμαντῆ Νικολάου, ὁ Γεώργιος Σῦρος (Συρόπουλος), ἄρματολὸς τῶν Σερβίων, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Τζαχείλα, ἀπεφάσισαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸν Ὀλυμπον⁴ συνδιαλασσόμενοι ἐν ἀνάγκῃ μετ' τὸν Τεπελενλῆ. Καὶ πράγματι ὁ Λιόλιος

¹ Βασδραβέλλη, ἑ.ἀ. σ. 42, 111. Μεταξὺ τῶν καταφυγόντων εἰς τὴν Σπετσοπούλαν φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν οἱ Λαζέοι.

² Βασδραβέλλη, Ἡ πειρατεία εἰς τὰ παράλια τῆς Μακεδονίας, «Μακεδονικά» τ. 5, σ. 34 (ἀνάτυπον).

³ Ὁ Φαρμάκης ἔτυχεν ἰδιαιτέρων περιποιήσεων ἀπὸ τὸν μετέπειτα βαλὴν τῶν Σερρῶν Γιουσούφ μπέην, υἱὸν τοῦ Ἰσμαὴλ μπέη, καὶ ἀρχικῶς μὲν ἐτοποθετήθη ὡς φρουρὰ εἰς τὸ φρούριον Θεσσαλονίκης, μετ' ὀλίγον δὲ ἀνέλαβε τὸ ἄρματολίκι τῆς Καλαμαριάς (Κασομούλη ἑ.ἀ. τ. 1 σ. 74).

⁴ Κασομούλη, ἑ.ἀ. τ. 1, σ. 74-75. Colocotronis, La Macédoine κ.λ.π., σ. 331.

Λάζος μετέβη μετ' ὀλίγον εἰς τὰ Ἰωάννινα ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐναπομεινάντων ἄρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλ' ὁ Βελῆ πασάς υἱὸς τοῦ Τεπελενλῆ, κατὰ τὸ ἔτος 1813, ἐνεργῶν κατ' ἐντολὴν τοῦ πατρὸς του, ἐκστρατεύσας διὰ νυκτός, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὸ χωρίον Μηλιά τῶν Πιερίων, ὅπου εἶχε συγκεντρωθῇ ὁλόκληρος ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζέων, κατέσφαξε τὸν Δῆμον Λάζον μὲ τοὺς συντρόφους του, ἀμυνθέντας κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μηλιάς, μετέφερε τὰς οἰκογενεῖας ὡς αἰχμαλώτους εἰς Λάρισαν, ἐνῶ ὡς ἐκ συμφώνου εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ Τεπελενλῆς κατεκρεοῦργει τὸν Κώσταν Λάζον, διαφυγόντων μόνον τοῦ Λιόλιου Λάζου, τοῦ δωδεκαετοῦς Τόλιου, υἱοῦ τοῦ ἀποθανόντος ἐν τῷ μεταξὺ Γιάννη Λάζου, καὶ τινῶν συντρόφων του, οἵτινες μετὰ μεγάλας περιπετείας κατάρθωσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὰς Βορείους Σποράδας ἐπαναρχίσαντες τὴν πειρατεῖαν¹.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, ἀφ' ἧς διωρίσθη ἐπόπτης τῶν ντερβενίων τῆς Ρούμελης (ντερβεντάτ ναζήρ), κατὰ τὸ ἔτος 1783, ἔθεσεν ὡς σκοπὸν του νὰ καταστρέψῃ τοὺς ἄρματολους καὶ κλέφτες, οἵτινες προέβαλον ἀντίστασιν, μὴ συμμορφούμενοι μὲ τὰς ἐπιταγὰς του.

Ἀποκτήσας μεγάλην ἰσχὺν ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἀναλαβὼν μαζί μὲ τοὺς υἱοὺς του Βελῆ καὶ Μουχτάρ τὰ πασαλίκια τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Τρικάλων, ἐπέδιωσε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἀρξάμενον ἔργον του διὰ τῆς ἐξοντώσεως ἢ ἀντικαταστάσεως τῶν Ἑλλήνων ἄρματολῶν μὲ Ἀλβανοὺς ντερβαναγίδες. Εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν μετεχειρίσθη, ἐκτὸς τῆς συστηματικῆς διώξεως, τὴν προδοσίαν καὶ τὸν δόλον, ποὺ τόσα δεινὰ καὶ καταστροφὰς ἐπροξένησαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἄρματολους καὶ κλέφτες². Μὲ τὸ σύστημα αὐτὸ ὁ Τεπελενλῆς ἐπέτυχε νὰ ἐξοντώσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ δρᾶσις αὕτη τοῦ Τεπελενλῆ ἄρχειται κυρίως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1805, ἂν καὶ ἡ τοπικὴ ἱστορία καὶ ἡ παράδοσις ἀναφέρει καὶ προηγούμενα παραδείγματα. Πάντως εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν ἀνευρίσκωμεν, πλὴν μιᾶς περιπτώσεως (Βλαχοθόδωρον) συνεργάτας τοῦ Τεπε-

¹ Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἑ.ἀ. σ. 43. Ὁ Λιόλιος Λάζος μὲ τοὺς συντρόφους του ἐξοπλίσας μερικὰς λέμβους ἐπληρῆρισε τὴν πειρατεῖαν, ἀλλὰ διωχθεὶς ἀπὸ τὸν στόλον τοῦ Ὁμῆρ πασά τῆς Καρύστου, ἐπολιορκήθη εἰς τὴν νῆσον Πάρον καὶ μετὰ τριήμερον αἱματηρὸν ἀγῶνα παρεδόθη. Ἐκ τῶν συντρόφων του ἄλλοι μὲν ἐσφάγησαν, ἄλλοι δὲ ἀνεσκολοπίσθησαν. Ὁ Λιόλιος μεταφερθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπηγχονίσθη, διασωθέντων μόνον τῶν δύο ἀνηλίκων υἱῶν του, μεσολαμβάνει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου (Κ α σ ο μ ο ὕ λ η, ἑ.ἀ. τ. I, σ. 63 κ.ἐ.). Τὸ στιχοῦργημα διὰ τὴν μάχην τοῦ Καστράκι ποῦ ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος (ἑ.ἀ. σ. 231 κ.ἐ.) παρέχει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ σημαντικὰς πληροφορίας διὰ τὸν διαχωρισμὸν τῶν ἄρματολικῶν Ρούμελης - Θεσσαλίας - Μακεδονίας κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὡς καὶ κατάλογον τῶν ἄρματολῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συναντῶνται καὶ τινὰ ἄγνωστα ἐξ ἄλλων πηγῶν ὀνόματα.

² Β λ α χ ο γ ι ἄ ν ν η, Κλέφτες τοῦ Μοριά, σ. 180-182.

λενλή ἄρματολούς, διότι τὸ μῖσος τόσον τῶν πολεμικῶν ἀνδρῶν, ὅσον καὶ τοῦ λαοῦ, ἦτο μέγα. Ὅσοι κατῴρθωσαν νὰ διασωθοῦν, ἦσαν ὁπαδοὶ παλαιῶν ἄρματολῶν, διδαχθέντες τὴν πολεμικὴν τακτικὴν ἀπὸ τὸν Ζῆδρον, τοὺς Λαζέους, τὸν Βλαχάβαν, τὸν Νικοτσάραν. Ἦσαν μὲν ὑποδεέστεροι αὐτῶν εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἀλλὰ καὶ πατριῶται καλοὶ ἀπεδείχθησαν, ὀρισμένοι δὲ ἐξ αὐτῶν, μυηθέντες ὑπὸ τῆς ἐν τῷ μεταξὺ ἐμφανισθείσης Φιλικῆς Ἑταιρείας, προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα, ὅταν ἐξερράγη ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγὼν τοῦ 1821.

Τοιοιτοτρόπως κατὰ τὰς παραμονάς τοῦ ἀγῶνος τοῦ 1821 εἶχον περισωθῇ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς διαφόρους περιοχάς οἱ κατωτέρω ἀγωνισταί: Εἰς τὴν Νάουσαν ὁ πατὴρ Καρατάσιος με τοὺς υἱοὺς του Τσιάμην, Γιαννάκην καὶ Κωτούλαν καὶ μὲ ἄρκετους κλέφτες, εἰς τὴν περιοχὴν Ἑδέσσης τὸ σῶμα τοῦ Ἀγγελῆ Γάτσου, εἰς τὸν Κολινδρὸν καὶ τὴν Καστανιὰν τὸ σῶμα τοῦ Καπετάν Διαμαντῆ Ὀλυμπίου, ποῦ εἶχε διαδεχθῇ τὸν πατέρα του, ὅστις εἶχε κληρονομήσει τὸ ἄρματολίκι ἀπὸ τὸν Γκέγκαν, συνεργάτην τοῦ Λάπα. Μὲ τὸν Διαμαντὴν συνέπραττον καὶ οἱ ἀδελφοὶ του Κώστας, Δῆμος καὶ Χαρίσης μὲ 150 ὁπαδοὺς εἰς τὰ Σέρβια, Καταφύγι κ.λ.π., ὁ Γεώργιος Σύρος (Συρόπουλος), τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ ἦτο ἐκ τῶν ψυχογιῶν τοῦ Ζῆδρου, εἰς τὴν Μηλιὰν τῶν Πιερίων ὁ Γούλας Δράσκου καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μπίνος, εἰς τὸν Ὀλυμπον ὁ Μῆτρος Λιάκος (Λιακόπουλος), οἱ Τζαχειλῶοι καὶ ὁ Ψαροδήμος, εἰς τὰ Γρεβενά ὁ Ζιάκας, εἰς τὴν Καλαμαριὰν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως ὁ Γιάννης Φαρμάκης, στενὸς φίλος τοῦ ἄλλου πολεμιστοῦ τῶν Ἡγεμονιῶν Γεωργάκη Ὀλυμπίου καταγομένου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἄρματολῶν Λαζέων. Ὑπῆρχον ἐπίσης εἰς τὸ Βέρμιον καὶ τὰ μικρὰ σώματα τῶν κλεφτῶν Καμπίτη, Μαλάμου, Κατσαούνη, Δεληγιάννη, Πετσάβα, Σιούγκακα καὶ Ραμαντάνη.

Εἰς τὴν Χαλκιδικὴν δὲν συνηντήσαμεν ἄρματολούς καὶ κλέφτες καὶ οὔτε εἰς τὴν περιοχὴν Νιγρίτας - Σερρῶν - Δράμας κατὰ τὰς παραμονάς τῆς ἐπαναστάσεως. Διὰ τὴν Χαλκιδικὴν ἔχομεν νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν ἠνύνει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἄρματολισμοῦ καὶ τῆς κλεφτουριάς ἡ σύστασις τοῦ ἐδάφους. Τὰ παράλια ὅμως ἐχρησιμοποιήθησαν κατ' ἐπανάληψιν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πειρατάς, ὡς ἀνωτέρω ἐξέθεσα, διότι οἱ καλοὶ πατριῶται τῆς Χαλκιδικῆς εἶχον πάντοτε αἴσθημα ζωηρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν ἐξεθέσαμεν βάσει τῶν πηγῶν ἐν συντομίᾳ τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἄρματολῶν τῆς Μακεδονίας. Διὰ πρώτην φορὰν ἐρευνᾶται ἡ σκοτεινὴ αὐτὴ περίοδος τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα καὶ εἶναι εὐτύχημα ὅτι διεσώθησαν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐμελετήθησαν τὰ τουρκικὰ ἀρχεῖα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Βεροῖας - Ναούσης, ἐκ τῶν ὁποίων τόσαι πολύτιμοι πληροφορίες εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Ἀπὸ τὴν ἀτελείωτον σειρὰν τῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἵτινες παρελθύνουν εἰς τὰ ἐπίσημα ταῦτα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας, διαπιστοῦται μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα καὶ ἡ ἀπόλυτος ὑπεροχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου εἰς τὴν Κεντρικὴν, Δυτικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, εἰς τὰ τμήματα δηλαδὴ ἐκεῖνα, ἅτινα μετὰ πολυετεῖς αἱματηροὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, περιήλθον εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος, τοῦ ὁποῖου ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον ἔδαφος, τμῆμα μόνον τοῦ παλαιοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ὅπου ἐγεννήθησαν, ἔζησαν καὶ ἐμεγαλοῦργησαν οἱ Βόρειοι Ἕλληνες.

Εἶναι ἐπίσης καταφανές, καὶ τοῦτο σημειοῦται ἰδιαίτερώς ἐνταῦθα, ὅτι εἰς τὰς προαναφερθεῖσας περιοχάς, οὐδεὶς Σλάβος ἀρματολὸς ἢ κλέφτης ἐμφανίζεται, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς πεδινὰς περιοχάς ὑπῆρχον Βουλγάροι δουλοπάροικοι τῶν Τούρκων, ἀνταλλαγέντες κατὰ τὸ ἔτος 1924 μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας. Ἀντιθέτως διεπιστώσαμεν λίαν σημαντικὴν δρᾶσιν Ἀλβανῶν ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, εἴτε μεμονωμένως δρώντων, εἴτε ἐκμισθουμένων παρὰ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα.

Ὡς διελάβομεν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου, τὸ ἐνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν τῆς Μακεδονίας, ρεπόντων ἐκ παραδόσεως εἰς τὸν ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον βίον, ὑπῆρξε τὸ πρωταρχικὸν αἷτιον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς μεμονωμένα ἄτομα καὶ σὺν τῷ χρόνῳ μεγαλύτερος ἀριθμὸς ἐξήρχοντο εἰς τὰ ὄρη καὶ μετεβάλλοντο εἰς κλέφτες, συντηρούμενα ἐκ τῆς ληστείας καὶ τῆς διαρπαγῆς. Εἰς αὐτοὺς προσετίθεντο σὺν τῷ χρόνῳ καὶ διάφοροι φυγόδικοι, ἀναγκαζόμενοι νὰ διαπράξουν ἀδικήματα ἕνεκα τῶν στερήσεων καὶ ὑπερβασιῶν τῆς σκληρᾶς τουρκικῆς διοικήσεως, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ φοβερὸν παιδομάζωμα καὶ αἱ δυσβάστακτοι φορολογίαι, ἦσαν ἐκ τῶν κυριωτέρων αἰτιῶν.

Ἡ κατάστασις αὕτῃ ἐδημιούργησε τὴν ἀνταρσίαν τῶν βουνῶν κατὰ τῆς ἀρχῆς. Ἐστερεῖτο γενικωτέρας ὀργανώσεως καὶ ἐθνικῶν ἐλατηρίων συνειδητῶν, ἀλλ' εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν τῶν κατατρεγμένων ἀνθρώπων ὁ Τούρκος ἦτο ὁ δυνάστης, ὁ ἄρπαξ, ὁ σφετεριστὴς τῶν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν. Ὡς τοιοῦτον ἀντελαμβάνοντο αὐτὸν ὄχι μόνον οἱ κλέφτες τῶν βουνῶν, ἀλλὰ ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαός. Συνεπῶς παρ' ὅλον ὅτι οἱ κλέφτες δὲν ἐλήστευον παρακινούμενοι ἀπὸ ἐθνικὰ ἐλατήρια, ἐν τούτοις τὸ ἔργον περιεβάλλετο μὲ συμπάθειαν ἀπὸ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ κλέφτης καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἀρματολὸς ἦσαν συνώνυμα μὲ τὸν ἐθνικὸν ἀγωνιστὴν.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι διάγοντες περιπετειώδη ζωὴν, ἐν μέσῳ συνεχῶν κινδύνων καὶ διώξεων, ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μάχωνται συνεχῶς καὶ νὰ καλλιεργοῦν τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῆς φύλης. Σκληροὶ καὶ ἀτίθασοι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τὰς φοβερὰς περιπετείας ἦσαν ἄνδρεῖοι εἰς τὰς

μάχας, ταχύτατοι εἰς τὸ βάδισμα καὶ ἀεικίνητοι, εὐσταλεῖς εἰς τὸ σῶμα, διαπλάσαντες μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐν σύνολον ἀπὸ χαρίσματα σω-
ματικά, τὸ ὅποῖον ὁ λαὸς ἐχαρκτήρισε μὲ τὴν λέξιν «λ ε β ε ν τ ι ῶ».

Ἐκεῖ λοιπόν, εἰς τὰ βουνὰ τῆς Μακεδονίας, ἐδημιουργεῖτο μία πολεμικὴ παράδοσις ἀπὸ κλέφτες καὶ ἄρματολους καὶ ἐν ἰδιόρρυθμον σχολεῖον πο-
λεμικῆς τακτικῆς. Ἡ ἀρίστη σκόπευσις, «περνοῦσαν τὸ βόλι ἀπ' τὸ δαχτυ-
λίδι», ἡ τακτικὴ τῆς ἐνέδρας καὶ τοῦ αἰφνιδιασμοῦ καὶ τὸ κλέφτικο «γιο-
ροῦσι μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι καὶ στὰ δόντια» ἦσαν προσόντα μαχητικὰ σπου-
δαῖα διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κάτι ποὺ ἐφήρμοσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους
χρόνους αἱ δυνάμεις καταδρομῶν - Commandos¹. Εἰς τὴν τακτικὴν αὐτὴν
τοῦ αἰφνιδιασμοῦ ἐστηρίζοντο κυρίως κλέφτες καὶ ἄρματολοι κατὰ τὰς
συγκρούσεις των μὲ τὰ ἀποσπάσματα διώξεως, ἀλλὰ καὶ ἐναντίον караβα-
νίων συνοδευομένων ὑπὸ στρατιωτικῆς δυνάμεως.

Ὁ ἐσωτερικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν κλεφτῶν εἶχεν ὡς κύριον ἀντικεί-
μενον τὸ μῖσος πρὸς τοὺς Τούρκους. Αὐτό, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν προστα-
σίαν τῆς ζωῆς των, ἀπετέλει τὸ πᾶν δι' αὐτοὺς. Ἀνώτερα ἰδανικά δὲν πρέπει
ν' ἀναζητήσῃ ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς μέχρι τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος,
ἀπὸ μίαν τάξιν ἀνθρώπων ποὺ εἶχον ὡς φροντίδα νὰ φονεύουν τὸν Τούρκον
ἀπὸ ἀνάγκην. Τὸ ἰδανικόν, τὸ ὅποῖον καλοῦμεν πατριωτισμὸν σήμερον,
κλέφτες καὶ ἄρματολοι δὲν τὸ ἀντελαμβάνοντο, παρὰ μόνον ὡς ἐνστικτον
ἀρρήκτως συνδεδεμένον μὲ ἄσπονδον μῖσος πρὸς τὸν Τούρκον. Εἰς τὰ κλέ-
φτικα τραγούδια τῶν Fauriel καὶ τῶν ἄλλων συλλεκτῶν, τὸ ὄνομα πατρίς -
ἐλευθερία, εἶναι ἀνύπαρκτα. Ὁ πατριωτισμὸς τοῦ κλέφτη ἦτο τὸ μῖσος,
ἡ δὲ προσωπικὴ του ἐλευθερία ἦτο τὸ πᾶν.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου καὶ μὲ τὴν γενικωτέραν ὀργάνωσιν καὶ
σύμπραξιν τῶν κλεφτῶν καὶ ἄρματολῶν, ποὺ εἶχαν πλημμυρίσει τὰ βουνὰ
καὶ ὅπου κατὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι «κάθε κορφὴ καὶ φλάμπουρο, κάθε
κλαδί καὶ κλέφτης», ἤρχισαν βραδέως νὰ ὑποχωροῦν τὰ προσωπικὰ ἐλα-
τήρια καὶ τὰ ἀτομικὰ ὀφέλη καὶ νὰ ἐμφανίζωνται τάσεις καὶ ἐπιδιώξεις,
τείνουσαι νὰ ἀφυπνίσουν τὴν ληθαργουσαν καὶ ἐν λανθανούσῃ καταστάσει
διατελοῦσαν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν ἀνδρῶν τούτων.

Δὲν γνωρίζομεν, ἐλλείψει πηγῶν, μέχρι τίνος σημείου ἐπέδρασαν ἐπὶ
τῆς ζωῆς τῶν ἄρματολῶν καὶ κλεφτῶν, οἱ πνευματικοὶ ἀγῶνες τῶν Ἑλλή-
νων τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν χειραφέτησιν τῆς Ἑλ-
λάδος, ἰδίᾳ δὲ αἱ γινόμεναι εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τοῦ Nevers²,

¹ Διὰ τὸν τρόπον τοῦ μάχεσθαι, τὰ σωματικὰ προσόντα καὶ τὸ ἀκατάβλητον θάρ-
ρος τῶν κλεφτῶν, βλέπε προχείρως Fauriel, ἑ.ἀ. τ. 1. Βλαχογιάννη, Ἀπομνη-
μονεύματα στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, τ. 2 σ. 350. Αἰνιῶνος, ἑ.ἀ. σ. 271. Φιλήμονος,
Δοκίμιον Ἱστορικὸν Φιλικῆς Ἐταιρείας, σ. 41. Βακαλοπούλου, ἑ.ἀ. τ. 2, σ. 332 κ.ε.

² Διὰ τὴν κίνησιν τοῦ δουκὸς τοῦ Nevers βλέπε τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν

πρέπει όμως να δεχθώμεν ότι επί της εποχής του αυτοκράτορος της Ρωσίας Πέτρου του Α' (1711) οί "Έλληνες των βουνών εκλήθησαν να συμπράξουν με τὰ ρωσικά στρατεύματα διὰ τὴν εκδίωξιν τῶν Τούρκων, δημιουργοῦντες τοπικάς ἐπαναστάσεις πρὸς ἀντιπερισπασμόν. Ἡ προκήρυξις, τὴν ὁποίαν ἀπύθηνεν ὁ Ρῶσος μονάρχης πρὸς τοὺς "Έλληνας ἄρματολους καὶ κλέφτες, ὅπως ἐξεγερθοῦν κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ ὅπου ὑπογράφεται ὡς Petrus Primus Russograecorum Monarcha, ἐνεθουσίασε τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῆς Ἑλλάδος, διότι θὰ ἐτάσσοντο ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα ἐναντίον ἀπίστου αυτοκρατορίας. Δὲν ἐνδιέφερε κατ' ἄρχὴν τοὺς "Έλληνας ἂν θὰ ἤλλασσον κυρίαρχον καὶ οὐτε ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διακρίνουν τὰς ἀπωτέρας βλέψεις τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. Τὸ αἶσθημα ὅμως τὸ θρησκευτικὸν θὰ ἐπιδρᾷ εὐεργετικῶς ἐπὶ τοῦ πατριωτικοῦ, διότι τὰ ἰδανικά ταῦτα ἦσαν ἀρρήκτως συνδεδεμένα κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους τῆς δουλείας, καὶ τοῦτο διαφαίνεται καθαρὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769, τὰ γνωστὰ Ὀρλωφικά, ὅπου ἄρματολοί, κλέφτες καὶ κουρσάροι συμπράττουν μετὰ τῶν Ρώσων κατὰ τῶν Τούρκων. Τότε ἡ Ρωσία ἦτο ἡ μόνη διὰ τὸν Ἑλληνισμόν προστάτις δύναμις, διότι ἡ Δύσις ἦτο ἀδιάφορος.

Κινοῦνται αἱ ἔνοπλαι δυνάμεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ κατὰ τὴν Ναπολεόντειον ἐποχὴν, ἄλλαι ὑπὲρ τῶν Γάλλων καὶ ἄλλαι ὑπὲρ τῶν Ρώσων, ἀντιλαμβάνονται ὅμως τώρα ὅτι θὰ διαδραματίσουν κάποιον ρόλον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν, ἔστω καὶ ἐν συσχετίσει μετὰ τὰ πολιτικά συμφέροντα τῶν ἀντιμαχομένων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Ἀπὸ τὴν διαμάχην ὅμως αὐτὴν ὑπῆρχε πιθανότης νὰ προκύψῃ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦτο εἶχεν ἀντιληφθῇ ὁ Ῥήγας Βελεστινλῆς, ὅταν ἴδρνε τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν εἰς τὴν Βιέννην, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὑποδούλου Γένους καὶ ἀπὸ τὰς δημοκρατικὰς ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος, πού εἶχε διακηρύξει ἡ Γαλλικὴ Ἑπανάστασις καὶ αἱ ὁποῖαι τόσον μεγάλην ἀπήχησιν ἔσχον ἐπὶ τῶν ὑποδούλων λαῶν. Διὰ τὸν Βελεστινλῆν, ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος ἐν συνδυασμῷ μετὰ μίαν ἀπελευθερωτικὴν κίνησιν τῶν ἄλλων Βαλκανικῶν λαῶν, τῶν διαβιούντων ὑπὸ τὸ τουρκικὸν καθεστῶς, ἀπετέλει τὸ ἐπίκεντρον τῶν σκέψεων καὶ ἐνεργειῶν καὶ διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς προσεπάθει νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τὸν Κορσικανὸν στρατάρχην, ἐπαγγελλόμενον τότε τὴν ἐλευθερίαν τῶν καταδυναστευομένων λαῶν καὶ ἀποστέλλοντα εἰς τὴν Ἑλλάδα μυστικούς πράκτορας (agents secrets), διὰ νὰ ἐξεγείρουν τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας καὶ τὸν λαόν.

Τὰ πατριωτικὰ κηρύγματα τοῦ Θεσσαλοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἐλευθε-

κατατοπιστικὴν ἐργασίαν τοῦ Στεφάνου Παπαδοπούλου, Ἡ κίνησις τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966.

ρίας και τῶν δημοκρατικῶν ιδεῶν ἠλέκτρισαν τοὺς πολεμικοὺς ἄνδρας τῶν ἐλληνικῶν βουνῶν καὶ ἐκαλλιέργησαν τὴν ἐθνικὴν ιδέαν, ἡ ὁποία λαμβάνει τὴν πλήρη μορφήν καὶ ἀκμὴν τῆς ἀπὸ τοὺς πατριώτας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἔστω καὶ ἀτελῶς ὀργανωμένης, μεταδίδεται εἰς ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ ἀποφέρει τὰ ἀποτελέσματά της.

Ἀπὸ τὸν ληστήν λοιπὸν τῶν ἐλληνικῶν βουνῶν, ἀπὸ τὸν κλέφτην, τὸν ἄρματολὸν καὶ τὸν πειρατὴν τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν, προῆλθεν ὁ ἐθνικὸς ἀγωνιστὴς καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν πολεμικῶν αὐτῶν ἀνδρῶν, προέκυψαν οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ναυμάχοι τοῦ μεγάλου μας ἀγῶνος.

Ι. Κ. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ